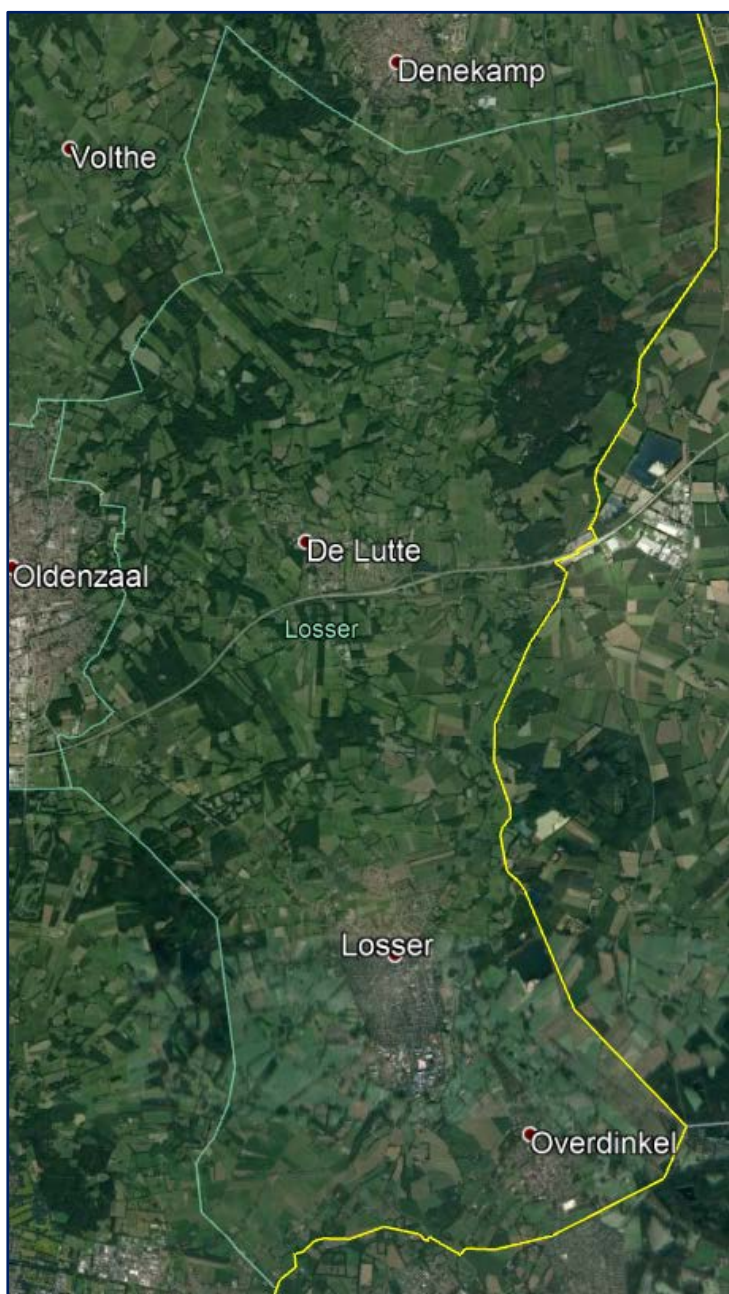

VOORONDERZOEK

naar conventionele explosieven uit de Tweede Wereldoorlog
in het Natura2000-gebied Landgoederen Oldenzaal.

Projectnummer Leemans:
S2017.136

Opdrachtgever:
Provincie Overijssel

Datum:
19-09-2017

Status:
Versie A

VOORONDERZOEK

naar conventionele explosieven uit de Tweede Wereldoorlog
in het Natura2000-gebied Landgoederen Oldenzaal.

Projectnummer Leemans:

S2017.136

Opdrachtgever:

Provincie Overijssel

Documentstatus	Datum
Versie A	19-09-2017

Steller		H.A. Spierings Historisch onderzoeker Leemans Speciaalwerken B.V.
Gecontroleerd		W.H. Giesberts Sr. OCE-deskundige Leemans Speciaalwerken B.V.
Geaccordeerd		A.B.L. Lemans Directie Leemans Speciaalwerken B.V.

Bron afbeelding voorblad: GoogleEarth 2017.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door druk, fotokopieën, microfilm, opnamen, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Leemans Speciaalwerken B.V.

Ondanks al de aan de samenstelling van de tekst bestede zorg kan Leemans Speciaalwerken B.V. geen aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die uit deze publicatie zou kunnen voortkomen.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form by any means, electronic or mechanical, including photocopy, recording or any information storage and retrieval system without prior permission by the author.

Niet in alle gevallen heeft Leemans Speciaalwerken B.V. kunnen nagaan of op het gebruikte beeldmateriaal nog copyright rust of was Leemans Speciaalwerken B.V. niet in staat de eigenaar van dit copyright te achterhalen. In gevallen waarin Leemans Speciaalwerken B.V. daar nog verplichtingen heeft, is zij bereid deze alsnog na te komen.

Leemans Speciaalwerken B.V. streeft voortdurend naar innovatie. Leemans Speciaalwerken B.V. behoudt zich daarom het recht voor die producten of werkzaamheden die in dit Rapport van Vooronderzoek worden beschreven zonder voorafgaand bericht aan te passen of te verbeteren.

Hoewel bij het redigeren van dit document de grootst mogelijke zorgvuldigheid wordt betracht, bestaat de mogelijkheid dat sommige informatie na verloop van tijd verouderd of niet meer juist is.

Leemans Speciaalwerken B.V. kan geen aansprakelijkheid aanvaarden voor de gevolgen van activiteiten die worden ondernomen op basis van informatie in deze uitgave.

Dit Rapport van Vooronderzoek kan woorden bevatten welke tevens gebruikt worden als handelsnaam of als merknaam. Uit de opname van dergelijke woorden kan volstrekt niet worden afgeleid dat afstand wordt gedaan van bepaalde (eigendom)rechten dan wel dat Leemans Speciaalwerken B.V. zulke rechten miskent.

Dit vooronderzoek is uitgevoerd in opdracht van **Provincie Overijssel** en mag door de opdrachtgever worden gebruikt voor het doel waarvoor het is vervaardigd met inachtneming van de rechten die voortvloeien uit de wetgeving op het gebied van het intellectuele eigendom. De auteursrechten van dit document berusten bij Leemans Speciaalwerken B.V.

De interpretaties van risico's rond conventionele explosieven uit de Tweede Wereldoorlog heeft Leemans Speciaalwerken B.V. mede gebaseerd op beschikbare informatie van derden. Op basis van deze informatie kan een eventuele aanwezigheid van conventionele explosieven in de (water)bodem van de **gemeente Losser**; afwijkend van deze informatie, echter niet worden uitgesloten. Leemans Speciaalwerken B.V. wijst daarom elke verantwoordelijkheid nadrukkelijk af ten aanzien van eventuele toekomstige vondsten van conventionele explosieven in de (water)bodem van de **gemeente Losser**; die strijdig zijn met de in dit rapport voorgestelde interpretaties.

De naam Leemans Speciaalwerken B.V. is voor alle publicaties van Leemans Speciaalwerken B.V. als merknaam beschermd.

Kwaliteit en verbetering van product en proces hebben bij Leemans Speciaalwerken B.V. hoge prioriteit. Leemans Speciaalwerken B.V. hanteert daartoe een managementsysteem dat onder meer is gecertificeerd volgens het WSCS-OCE, ISO 9001:2008 en VCA** 2008/5.1.

Leemans Speciaalwerken B.V. is niet verantwoordelijk voor handelingen van derden die mogelijkerwijs voortvloeien uit, of in enig verband staan met (het lezen van) deze uitgave.

Op dit document is de Auteurswet van toepassing.
Copyright © 2017 Leemans Speciaalwerken B.V., Vriezenveen.

INHOUDSOPGAVE

INHOUDSOPGAVE.....	3
1 INLEIDING	7
1.1 Leeswijzer	7
2 PROCESVERANTWOORDING	8
2.1 Certificering	8
2.2 Omschrijving van het begrip ‘Vooronderzoek’	8
2.3 Omschrijving van het begrip ‘Conventionele Explosieven’	8
2.4 Omschrijving van het begrip ‘Verdacht gebied’	9
2.5 Geldigheid van dit document	9
2.6 Wijzigingen	9
2.7 Rubricering en verzendlijst	9
2.8 Uitvoerenden.....	10
3 OPDRACHT	11
3.1 Aanleiding tot het vooronderzoek	11
3.2 Omschrijving van de opdracht.....	11
3.3 Doelstelling van de opdracht.....	11
3.4 Locatie en afbakening van het onderzoeksgebied	11
3.5 Probleemsituatie	12
4 INVENTARISATIEGEBIEDEN	14
5 HET ONDERZOEKSGBIED EN DE DIRECTE OMGEVING	15
6 EERDERE ONDERZOEKEN NAAR CE MET BETREKKING TOT HET ONDERZOEKSGBIED.....	15
6.1 Gemeente Losser	15
6.2 Explosieven Opruimingsdienst Defensie	15
7 BRONNENONDERZOEK.....	18
8 LITERATUURONDERZOEK	19
8.1 Th.J.M. Eversteijn	19
8.1.1 Luchtaanvallen.....	19
8.1.2 Vliegtuigverliezen	21
8.2 Historische Vereniging “De Dree Marken”	23
8.3 Stichting Historische Kring Losser	28
8.4 Stichting Historische Kring Losser en Historische Vereniging “De Dree Marken”	34
8.5 Internet: Studiegroep Luchtoorlog 1939 – 1945	36
8.6 Internet: Vergeltungswaffen	37
9 ARCHIEFONDERZOEK	38
9.1 Gemeentelijke archieven.....	38

9.1.1	Gemeentearchief Enschede	38
9.1.2	Gemeentearchief Losser.....	39
9.1.3	Gemeentearchief Oldenzaal.....	39
9.2	Provinciale Archieven	40
9.2.1	Historisch Centrum Overijssel	40
9.3	Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie	40
9.4	Nationaal Archief	40
9.5	Semi-statische archiefdiensten Ministerie van Defensie	41
9.6	Explosieven Opruimingsdienst Defensie	41
9.6.1	Collectie mijnenveldkaarten.....	41
9.6.2	Collectie MORA/UO.....	41
9.7	Luchtfoto's.....	41
9.7.1	Collectie Kadaster en Wageningen UR.....	41
9.7.2	Luchtfotocollectie Royal Commission of the Ancient and Historical Monuments of Scotland.	41
9.8	Nederlands Instituut voor Militaire Historie	42
9.9	The National Archives London.....	42
9.10	Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg	42
9.11	The National Archives College Park.....	42
9.12	Getuigenverklaringen	43
10	LEEMTEN IN KENNIS.....	43
11	BEOORDELING EN EVALUATIE BRONNENONDERZOEK.....	45
11.1	Eerdere onderzoeken naar CE	45
11.1.1	Gemeente Losser	45
11.1.2	Explosieven Opruimingsdienst Defensie	45
11.2	Luchtaanvallen.....	46
11.3	Neergekomen vliegtuigen	47
11.4	Grondgevechtshandelingen.....	47
11.5	Mijnenvelden en/of verdachte gebieden.....	47
11.6	Ruimingen van CE	48
11.6.1	Archief MMOD.....	48
11.6.2	Archief EOD	48
11.7	Militair gebruik	48
11.8	Specifieke informatie onderzoeksgebied, (inclusief voor- en naoorlogs)	51
11.9	Luchtfoto's.....	58
11.10	Getuigen	59
12	LEEMTEN IN KENNIS.....	59
13	OVERZICHT GEBEURTENISSEN	59

14	VERMOEDELIJKE AANWEZIGE CE EN VERSCHIJNINGSVORM	60
15	CONCLUSIE, VERDACHT GEBIED, NIET VERDACHT GEBIED EN AANBEVELINGEN	61
15.1	Conclusie	61
15.2	Verdacht gebied	61
15.2.1	Horizontale afbakening verdacht gebied	61
15.2.1.1	Munitiedepot Martha Lager	61
15.2.1.2	Geschutstelling aan de Paasbergweg	63
15.2.1.3	Villa Egheria	63
15.2.2	Verticale afbakening verdacht gebied	65
15.2.2.1	Munitiedepot Martha Lager	65
15.2.2.2	Geschutstelling aan de Paasbergweg	65
15.3	Niet-verdacht gebied	65
15.4	Aanbeveling	66
15.4.1	CE verdacht gebied	66
15.4.2	Niet-verdacht gebied	66
15.4.3	Bevoegd Gezag	66
BIJLAGE 01	Certificaat WSCS-OCE	68
BIJLAGE 02	Hoofdsoorten CE	69
BIJLAGE 03	Afbeelding van het onderzoeksgebied / opdrachtgever	70
BIJLAGE 04.1	Bijlage 1 bij UO 981527/001	71
BIJLAGE 04.2	Bijlage 2 bij UO 981527/001	72
BIJLAGE 04.3	Rapport van vooronderzoek Landgoed Egheria / UO 981527	73
BIJLAGE 05	Overzicht geraadpleegde literatuur en internet	75
BIJLAGE 06	Overzicht geraadpleegde archieven	76
BIJLAGE 07	Overzicht van ruiming van CE van 1971 – 2017	77
BIJLAGE 08.1	Luchtfoto 140-1186-4067 van 02-11-1944	78
BIJLAGE 08.2	Luchtfoto 16-1537-3125 van 26-12-1944	79
BIJLAGE 08.3	Luchtfoto 16-1537-3126 van 26-12-1944	80
BIJLAGE 08.4	Uitsnede uit luchtfoto 140-1186-4067 van 02-11-1944	81
BIJLAGE 08.5	Uitsnede uit luchtfoto 140-1186-4067 van 02-11-1944	82
BIJLAGE 08.6	Uitsnede uit luchtfoto 16-1537-3125 van 26-12-1944	83
BIJLAGE 09.1	Luchtfoto huidige situatie gebied Martha Lager	84
BIJLAGE 09.2	Luchtfoto huidige situatie villa Egheria	85
BIJLAGE 09.1	Luchtfoto huidige situatie gebied geschutstelling Paasbergweg	86
BIJLAGE 10	Overzicht gebeurtenissen	87
	CE-Bodembelastingkaart	89

DEEL 1:

INLEIDING, PROCESVERANTWOORDING

EN OPDRACHT

1 INLEIDING

1.1 Leeswijzer

In deze leeswijzer wordt de opbouw van dit document beschreven.

Dit document is ingedeeld in vijf delen. Deze delen zijn opgebouwd uit hoofdstukken. Daar waar nodig, zijn deze hoofdstukken onderverdeeld in subhoofdstukken. De hoofdstukken in dit document zijn doorlopend genummerd.

Deel 1: Inleiding, procesverantwoording en opdracht

In dit deel is beschreven de leeswijzer voor dit document, de samenstelling van dit document, de verantwoording van het proces van uitvoeren van de opdracht en de beschrijving van de opdracht.

Deel 2: Inventarisatie van bronnenmateriaal

In dit deel is beschreven de wijze waarop de inventarisatie van het bronnenmateriaal heeft plaatsgevonden. Verder is opgenomen de beschrijving van de aangetroffen relevante informatie.

Deel 3: Beoordeling en evaluatie van bronnenmateriaal

In dit deel is beschreven de beoordeling en evaluatie van de aangetroffen relevante informatie. Verder is opgenomen de conclusie en aanbevelingen die volgen uit de beoordeling en evaluatie.

Deel 4: Bijlagen

In dit deel zijn opgenomen de bijlagen die behoren bij dit document.

Deel 5: CE¹-bodembelastingkaart

In dit deel is opgenomen de CE-bodembelastingkaart. Op de CE-bodembelastingkaart wordt per hoofdsort het verdachte en onverdachte gebied (horizontaal) binnen het onderzoeksgebied weergegeven.

---

¹ CE = conventionele explosieven. Zie 2.3.

2 PROCESVERANTWOORDING

2.1 Certificering

Het opsporen van conventionele explosieven, met inbegrip van het vooronderzoek, dient plaats te vinden volgens de norm die is vastgelegd in het Werkveldspecifiek certificatieschema voor het systeemcertificaat Opsporen Conventionele Explosieven. Per 05-07-2016 is de huidige versie van dit certificatieschema van kracht geworden. Deze norm is wettelijk vastgelegd in artikel 4.10 van het ARBO-besluit.

Een organisatie die werkzaamheden verricht binnen het kader van bovengenoemd certificatieschema ten behoeve van het opsporen van conventionele explosieven, dient ingevolge het WSCS-OCE hiertoe gecertificeerd te zijn.

Leemans Speciaalwerken B.V. (hierna: Leemans) is een WSCS-OCE gecertificeerd bedrijf. Een afschriften van dit certificaaten is bijgevoegd als bijlage 01.

In paragraaf 6.5 van het WSCS-OCE zijn de proceseisen opgenomen volgens welke een vooronderzoek uitgevoerd moet worden. Dit vooronderzoek is uitgevoerd conform deze eisen.

2.2 Omschrijving van het begrip ‘Vooronderzoek’

Het WSCS-OCE beschrijft in paragraaf 2. het vooronderzoek als volgt:

Vooronderzoek

(Historisch) onderzoek dat tot doel heeft om te beoordelen of er indicaties zijn dat binnen het onderzoeksgebied CE aanwezig zijn, en zo ja, om het verdachte gebied af te bakenen. Het vooronderzoek bestaat uit zowel het inventariseren als beoordelen (analyseren) van bronnenmateriaal. Eindresultaat is een rapportage en een bijbehorende CE bodembelastingkaart.

2.3 Omschrijving van het begrip ‘Conventionele Explosieven’.

Het WSCS-OCE beschrijft in hoofdstuk 2. conventionele explosieven als volgt:

Conventionele Explosieven (CE):

Elk explosief dat niet als geïmproviseerd, nucleair, biologisch of chemisch kan worden aangemerkt.

Bij het opsporingsproces wordt aan CE gelijkgesteld en als zodanig behandeld:

- CE die geen explosieve stoffen (meer) bevatten;
- Restanten van CE die door leken als zodanig herkenbaar zijn;
- Voorwerpen die door leken kunnen worden aangemerkt als CE;
- Wapens of onderdelen daarvan.

Deze conventionele explosieven (hierna: CE) zijn verdeeld in 16 hoofdsoorten. De opsomming van deze hoofdsoorten met de juiste benaming en een korte definitie is bijgevoegd in bijlage 02.

2.4 Omschrijving van het begrip ‘Verdacht gebied’.

Het WSCS-OCE beschrijft in hoofdstuk 2. het verdacht gebied als volgt:

Verdacht gebied:

Het deel van het onderzoeksgebied waarbinnen op basis van vooronderzoek de aanwezigheid van CE wordt vermoed.

2.5 Geldigheid van dit document

Dit document is geldig vanaf het moment dat het op pagina 1 is ondertekend door de daar genoemde functionarissen. Met de ondertekening stemmen deze functionarissen in met de inhoud van dit document. De CE-bodembelastingkaart maakt onlosmakelijk deel uit van dit document, maar wordt separaat geaccordeerd door een door het management bevoegd persoon.

2.6 Wijzigingen

Wijzigingen in dit document zijn uitsluitend toegestaan in overleg met steller en de andere functionarissen, genoemd op pagina 1.

Wijzigingen in de CE-bodembelastingkaart zijn uitsluitend toegestaan in overleg met steller en de andere functionarissen, genoemd op het voorblad, alsmede de door het management bevoegd persoon die de bodembelastingkaart heeft geaccordeerd.

2.7 Rubricering en verzendlijst

De verzendlijst van dit Rapport van Vooronderzoek, alsmede de eventuele rubricering van (een deel van) de in dit rapport verwerkte gegevens, wordt vastgesteld door de opdrachtgever. De digitale versie van dit Rapport van Vooronderzoek wordt in PDF-format verzonden naar de opdrachtgever en het archief van Leemans Speciaalwerken B.V.

2.8 Uitvoerenden

Dit vooronderzoek is uitgevoerd door:

F.R. Brouwers	-	historisch onderzoeker
H.A. Spierings	-	historisch onderzoeker
W.H. Giesberts	-	Senior OCE-deskundige
C.B. Althanning o/g Oude Hannink	-	AutoCAD/GIS specialist

De luchtfoto-interpretatie is uitgevoerd door H.A. Spierings en C.B. Althanning o/g Oude Hannink. Beiden zijn deskundig in het interpreteren van luchtfoto's uit de Tweede Wereldoorlog.

De tekeningen en de CE-bodembelastingkaart zijn gemaakt door C.B. Althanning o/g Oude Hannink.

Dit Rapport van Vooronderzoek is gecontroleerd door W.H. Giesberts, Senior OCE-deskundige.

Dit Rapport van Vooronderzoek is geaccordeerd door A.B.L. Lemans, directie Leemans Speciaalwerken B.V.

3 OPDRACHT

3.1 Aanleiding tot het vooronderzoek

Provincie Overijssel (hierna: opdrachtgever) treft voorbereidingen die moeten leiden tot maatregelen voor de instandhouding van bijzondere natuur in het Natura2000-gebied Landgoederen Oldenzaal. De gemeente Losser heeft mondeling aangegeven dat er gevechtshandelingen hebben plaatsgevonden in en rondom Oldenzaal. Daarnaast loopt er een spoorlijn door het gebied waardoor extra alertheid geboden is.

Niet kan worden uitgesloten dat tijdens de Tweede Wereldoorlog oorlogshandelingen hebben plaatsgevonden in het projectgebied en in de directe omgeving daarvan. Hierdoor is het mogelijk dat ter plaatse CE zijn achtergebleven.

3.2 Omschrijving van de opdracht

Opdrachtgever heeft aan Leemans opdracht verleend een vooronderzoek uit te voeren naar de mogelijke aanwezigheid van CE op en in de (water)bodem van het door opdrachtgever aangewezen onderzoeksgebied. Dit vooronderzoek moet als resultaat hebben het Rapport van Vooronderzoek en de bijbehorende CE-bodembelastingkaart.

3.3 Doelstelling van de opdracht

De doelstelling van deze opdracht is het vaststellen of er al of niet sprake is van mogelijke aanwezigheid van CE in het onderzoeksgebied. Indien uit dit vooronderzoek blijkt dat er sprake is van de vermoedelijke aanwezigheid van CE, dient tevens de horizontale en verticale afbakening van het verdachte gebied te worden vastgesteld.

3.4 Locatie en afbakening van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied is gelegen binnen de huidige gemeente Losser (OV). Bij de inventarisatie van het bronnenmateriaal zijn gemeentelijke herindelingen sinds 1940 mede in beschouwing genomen.

Opdrachtgever heeft een tekening van het onderzoeksgebied aangeleverd. Deze tekening heeft als kenmerk: Beleidsinformatie, juli 2017, nr. 160341_maatregelenkaart_v2. Deze tekening is bijgevoegd als bijlage 03. Op deze tekening zijn de locaties van de maatregelen met een (water)bodemroerend karakter zijn weergegeven. Deze locaties worden gezamenlijk het onderzoeksgebied genoemd.

3.5 Probleemsituatie

Opdrachtgever is voornemens (water)bodemroerende werkzaamheden te laten uitvoeren in het onderzoeksgebied. Indien tijdens het uitvoeren van de voorgenomen werkzaamheden CE worden aangetroffen, levert dat een direct gevaar op voor het uitvoerend personeel en eventueel aanwezige derden. Er is dan sprake van een zogenoemd EOD-incident, dat een directe inbreuk is op de Openbare Orde en Veiligheid. Daarnaast is er ook sprake van een ARBO-incident.

In het uiterste geval kan het aantreffen van CE leiden tot letsel of erger. Vrijwel zeker zal stagnatie optreden in de uitvoering van de werkzaamheden met als onvermijdelijk gevolg een (aanzienlijke) verhoging van de kosten. Het is daarom van groot belang vast te stellen of er al of niet sprake is van de vermoedelijke aanwezigheid van CE, alvorens met de voorgenomen werkzaamheden aan te vangen.

DEEL 2:

INVENTARISATIE VAN BRONNENMATERIAAL

4 INVENTARISATIEGEBIEDEN

Bij het bronnenonderzoek wordt onderzoek gedaan naar informatie met betrekking tot CE uit de Tweede Wereldoorlog in relatie tot het onderzoeksgebied. Hiervoor worden de verplichte, en waar noodzakelijk, de aanvullende bronnen geraadpleegd. De aangetroffen relevante informatie wordt per bron in dit deel weergegeven.

CE kunnen door verschillende oorlogshandelingen zijn achtergebleven. Voor het uitvoeren van dit vooronderzoek zijn aan de hand van deze oorlogshandelingen inventarisatiegebieden gedefinieerd en in rubrieken ingedeeld. De bij de inventarisatie aangetroffen relevante informatie wordt in deel 3 per rubriek weergegeven. Hieronder volgt een korte beschrijving van de rubrieken.

Eerdere onderzoeken naar CE.

Onderzoek naar eerdere voor-, detectie-, en opsporingsonderzoeken door de Explosieven Opruimingsdienst Defensie en zijn voorgangers en civiele opsporingsbedrijven.

Luchtaanvallen.

Onderzoek naar luchtaanvallen op gronddoelen. Dit kunnen zijn beschietingen met boordwapens, raketbeschietingen en bombardementen.

Neergekomen vliegtuigen.

Onderzoek naar neergekomen vliegtuigen. In deze rubriek wordt tevens informatie verzameld over neergekomen V-wapens.

Grondgevechtshandelingen.

Onderzoek naar grondgevechtshandelingen in mei 1940, gedurende de bezettingsperiode en bij de bevrijding.

Mijnenvelden en/of verdachte gebieden.

Onderzoek naar mijnenvelden, gelegd door Duitse en Geallieerde troepen en van mijnen verdachte gebieden.

Ruimingen van CE.

Onderzoek naar ruimingen van CE van 1945 tot en met heden.

Militair gebruik.

Onderzoek naar militair gebruik van gebouwen en terreinen door Duitse en geallieerde eenheden, bijvoorbeeld voor legering van troepen, opslag van materieel, munitie en dergelijke. Tevens omvat dit informatie over aangelegde verdedigingswerken tijdens de bezetting.

Specifieke informatie onderzoeksgebied, (inclusief voor- en naoorlogs).

Onderzoek naar specifieke informatie over het onderzoeksgebied, bijvoorbeeld bouwactiviteiten, grondroerende werkzaamheden en dergelijke.

Luchtfoto's.

Onderzoek naar informatie op beschikbare luchtfoto's, bijvoorbeeld bomkraters, loopgraven, tankgrachten, oorlogsschade en dergelijke.

Getuigen.

Informatieverzameling bij personen die getuige zijn geweest van oorlogshandelingen.

5 HET ONDERZOEKSGBIED EN DE DIRECTE OMGEVING

Om een zo nauwkeurig mogelijk beeld te krijgen, worden de hiervoor genoemde inventarisatiegebieden tot een afstand van 250 meter van het onderzoeksgebied in beschouwing genomen. Alle relevante gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden in het onderzoeksgebied worden in dit rapport verwerkt. Alle relevante gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden in de directe omgeving tot 250 meter van het onderzoeksgebied, worden in dit rapport verwerkt als zij invloed hebben op het onderzoeksgebied.

6 EERDERE ONDERZOEKEN NAAR CE MET BETREKKING TOT HET ONDERZOEKSGBIED

Het WSCS-OCE schrijft in hoofdstuk 6.5.1 voor dat bij de aanvang van het onderzoek moet worden nagegaan of er in het verleden onderzoek is uitgevoerd naar de aanwezigheid van CE. In dit hoofdstuk wordt eerder onderzoek naar CE in het onderzoeksgebied en de directe omgeving daarvan weergegeven.

6.1 Gemeente Losser

Bij de gemeente Losser is navraag gedaan naar eerdere onderzoeken naar CE met betrekking tot het onderzoeksgebied. Bij deze gemeente is geen informatie bekend over eerdere onderzoeken naar CE met betrekking tot het onderzoeksgebied.

6.2 Explosieven Opruimingsdienst Defensie

Op verzoek van gemeente Losser d.d. 22-07-1998 is door de EOD op 24-03-1999 een verkenning zoekactie (VZA) uitgevoerd naar de mogelijke aanwezigheid van explosieven op het landgoed Egheria te Losser. Deze VZA heeft UO-nummer 981527/001. Van deze VZA is een Besprekingsverslag gemaakt. Uit deze verslaglegging zijn de volgende passages relevant voor dit vooronderzoek.

Aanwezig

Bij de bespreking waren aanwezig:

Elnt Brouwers – EOD

dhr. M. Bosma – Vereniging Natuurmonumenten

dhr. P. Te Brake – gemeente Losser

dhr. H. Hilbrink – gemeente Losser

dhr. Morsink – getuige, Middelkampweg 2, Losser

Bespreking

Vereniging Natuurmonumenten wil het landgoed Egheria weer in de oude staat brengen, ook de landerijen. Dit betekent, dat percelen met vooral lariksen en andere dennenbomen gekapt gaan worden en herplant worden. Ook zal op kleine schaal waarschijnlijk wat grondbewerkingen uitgevoerd gaan worden.

Volgens dhr. Fikkert, oud-jachtopziener van het landgoed Egheria, heeft het landgoed gediend als munitie opslagdepot van de Duitsers tijdens WO II. De gemeente heeft geprobeerd om contact te leggen met dhr. Fikkert, maar hij was op deze dag plotseling verhinderd. Na enig heen en weer praten, kwam dhr. Bosma met dhr. Morsink als getuige, die genegen was met ons mee te gaan naar het landgoed. Dhr. Morsink is ca 70 jaar en woont zijn hele leven in dat gebied. Het gebied waar het om gaat is ca. 20 ha. (Zie bijlage 1 en bijlage 2, vak 09 en 08) (Leemans: Deze bijlagen zijn bij dit document bijgevoegd als bijlagen 04.1 en 04.2).

Ter plaatse

Met dhrn te Brake, Bosma en Morsink de ronde gelopen, waar de opslagdepots gesitueerd waren (zie bijlage 2). Volgens dhr. Morsink waren op het gearceerd gedeelte, ca 5 - 10 m van de paden, de opslagdepots. Het aantal wordt geschat op enkele tientallen stuks. Deze opslagdepots bestonden uit een verlaging in de grond met een dak, bestaande uit baddings. De oppervlakte van deze " bunkers" was ca. 4 x 4 mt. Hierin stond de munitie, al of niet in kisten/kokers, opgestapeld in een hoeveelheid van ca. 2 x 2 x 1 m. Aan het eind van de oorlog zijn er depots, aantal onbekend, door de Duitsers opgeblazen. Eén (1) krater met een diameter van 2,5 - 3 m en een waarschijnlijke diepte van ca. 1 m is nog terug te vinden. De krater staat vol water. Tevens is ook nog een depot zonder het dak terug te vinden. Na de oorlog heeft de Heidemij de meeste bunkers en kraters verwijderd/dichtgegooid. Ook zijn na de oorlog een aantal percelen, direct grenzend aan het gebied van de depots, reeds bewerkt en herplant. Met de Ferex op stand 10 op 3 plaatsen steekproefsgewijs diverse baantjes gezocht (zie tek). Op ca 40 m van de krater een hulsbodem van een 3,7cm patroon gevonden. Op alle plaatsen was de grond redelijk ferro metaal vrij. Bij de overige steekproeven geen explosieven gevonden.

Voorlopige Conclusie

Er zijn in dit gebied munitie opslagdepots geweest, waarvan een aantal door de Duitsers zijn opgeblazen. Het aantal depots heeft waarschijnlijk enkele tientallen bedragen en het aantal opgeblazen depots is nog onbekend. Om deze reden kan dan ook niet verklaard worden, dat hier geen explosieven zullen liggen.

Actie

De gemeente gaat bij de Heidemij informatie inwinnen omtrent de geruimde bunkers en kraters. De gemeente gaat bij de politie informatie inwinnen omtrent de gevonden explosieven in dit gebied. De gemeente gaat bij de dhr. Fikkert, oud jachtopziener verdere informatie inwinnen. De gemeente koppelt terug met de EOD, waarna een vervolgvragenlijst gepland staat. Te denken valt aan het nemen van steekproeven met de Vallon. De EOD gaat na of er meldingen zijn gedaan uit dit gebied.

Door de EOD is ten behoeve van Gemeente Losser een Rapport van Vooronderzoek opgesteld d.d. 26-06-2001 en kenmerk Werkorder EOD 981527. In deze rapportage wordt het vooronderzoek naar de mogelijke aanwezigheid van explosieven op het Landgoed Egheria beschreven. Dit document is bijgevoegd als bijlage 04.3. De conclusie en aanbeveling uit deze rapportage zijn hieronder ingelast.

3. Conclusie

- Het landgoed Egheria is tijdens de oorlogsjaren gebruikt als veldopslag van voorraden munitie.
- Gezien de soort en toestand van de door de EOD in de afgelopen jaren geruimde munitie in de nabijheid van het landgoed mag geconcludeerd worden dat deze afkomstig zijn van genoemde voorraden.
- Op het terrein bevinden zich zeer waarschijnlijk nog restanten van munitie die verspreid zijn bij het vernietigen van een onbekend aantal bunkers. Tijdens de uitvoering van herplantings- en graafwerkzaamheden op het terrein zal hierdoor een veiligheidsrisico optreden.
- Voorlopige inschatting van de grootte van het met munitie verontreinigde terrein is 20 ha. Een mogelijk nog intensiever onderzoek in archiefmateriaal en grootschalige steekproef met behulp van metaaldetectors kan de grootte van het terrein mogelijk vergroten of verkleinen.

4. Aanbeveling.

Gezien bovenstaande bevindingen doe ik de volgende aanbeveling:

- Laat een opsporingsactie uitvoeren naar de vermoedelijke aanwezigheid van explosieven op het landgoed Egheria indien ter plaatse graaf- of herplantingswerkzaamheden dienen te worden uitgevoerd.
- Indien u besluit tot het laten afzoeken van het gehele terrein dient voor het vaststellen van de definitieve grootte van het verdachte gebied een nader onderzoek te worden uitgevoerd.
- Voor beide activiteiten kunt u een verzoek indienen bij het EOCL of bij een civiel opsporingsbedrijf.

7 BRONNENONDERZOEK

Voor het inventariseren van het bronnenonderzoek, schrijft het WSCS-OCE in hoofdstuk 6.5.1.1 het onderstaande voor.

Het bronnenonderzoek vindt plaats op basis van een inventarisatie van:

- gebeurtenis / informatie die een aanwijzing vormt dat het onderzoeksgebied, of een gedeelte daarvan, verdacht is op de aanwezigheid van CE (indicaties);
- gebeurtenis / informatie die een aanwijzing vormt dat het verdacht gebied, of een gedeelte daarvan, als onverdacht kan worden aangemerkt (contra-indicatie).

Het bronnenonderzoek resulteert in een lijst met oorlogshandelingen die mogelijk hebben geleid tot het achterblijven van CE in het onderzoeksgebied (indicaties). Deze lijst bevat tevens een bronvermelding en verwijzing naar de datums waarop de oorlogshandelingen hebben plaatsgevonden.

De organisatie dient daarvoor te minste de in de onderstaande tabel weergegeven verplichte bronnen te raadplegen. Aanvullende bronnen worden in ieder geval geraadpleegd indien sprake is van de onder de toelichting op de aanvullende bronnen beschreven situatie.

De te raadplegen verplichte en aanvullende bronnen voor dit vooronderzoek zijn weergegeven in onderstaande tabel.

Bron	Verplicht	Aanvullend
Literatuur	X	
Gemeentelijke en provinciale archieven	X	
Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie		X
Nationaal Archief te Den Haag		X
Semi-statische archiefdiensten Ministerie van Defensie te Rijswijk	X	
Explosieven Opruimingsdienst Defensie	X	
Luchtfotocollectie Bibliotheek Universiteit Wageningen	X	
Luchtfotocollectie Kadaster Zwolle	X	
Nederlands Instituut voor Militaire Historie		X
The National Archives te London		X
Bundesarchiv – Militärarchiv / Freiburg		X
The National Archives te College Park (VS)		X
Luchtfotocollectie Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Scotland te Edinburgh		X
Getuigenverklaringen		X

8 LITERATUURONDERZOEK

Literatuuronderzoek vormt de basis van het bronnenonderzoek. Het betreft hier voornamelijk het verkrijgen van inzicht in de oorlogshandelingen die gedurende de Tweede Wereldoorlog in het onderzoeksgebied en de directe omgeving daarvan, hebben plaatsgevonden. Daarnaast kan ook inzicht worden verkregen in wat er voor en na de Tweede Wereldoorlog in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan heeft plaatsgevonden.

Tijdens dit literatuuronderzoek worden uiteraard de standaardwerken over de Tweede Wereldoorlog geraadpleegd, maar ook publicaties die specifiek over het onderzoeksgebied en/of de directe omgeving gaan. Een overzicht van de geraadpleegde literatuur is bijgevoegd als bijlage 05. Bij het literatuuronderzoek is de volgende relevante informatie aangetroffen.

8.1 Th.J.M. Eversteijn ²

8.1.1 Luchtaanvallen

In dit document is de volgende informatie aangetroffen over luchtaanvallen op gronddoelen en neergekomen V-wapens in de gemeente Losser.

Datum	Gebeurtenis
27-06-1940	Bombardement om 11.00 uur met 4 brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd een terrein op ca. 500 meter ten zuiden van het spoorwegstation Oldenzaal van de Nederlandse Spoorwegen (NS) tegenwoordig een restaurant aan het Stationsplein 14-16 en de omgeving van de spoorlijn Oldenzaal – Bentheim v.v.
08-07-1940	Bombardement met 4 brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd de buurtschap Beuningen.
26-07-1940	Bombardement om 01.00 uur met meerdere brandbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd tussen het dorp Losser en het dorp De Lutte een weiland van de familie Essink op de rand van het boscomplex Duivelhof.
13-11-1940	Bombardement met 17 brandbommen en 4 brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd het Lutterzand nabij het tegenwoordig voormalige grenskantoor De Poppe.
14-11-1940	Bombardement met 15 brandbommen en 2 brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd bij het Landgoed Lutterzand het tegenwoordig voormalige grenskantoor Poppe.
13-03-1941	Bombardement om 00.30 uur met 3 brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd het dorp Beuningen.
29-04-1941	Bombardement om 14.00 uur met meerdere brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd in de buurtschap Beuningen op het terrein van erve Meuleman de oever van de rivier de Dinkel.
24-06-1941	Bombardement om 01.45 uur met 4 brisantbommen en 60 brandbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd de wijk de Marke en de terreinen van Rikhof en erve Diepenbroek.
19-08-1941	Bombardement om 03.00 uur met een brisantbom op de gemeente Losser. Getroffen werd in het dorp Lutte een terrein kadastraal bekend C 250.

² Bron: Th.J.M. Eversteijn, *Chronologisch overzicht van bombardementen, raketbeschietingen, neergekomen V-wapens en militaire vliegtuigverliezen met betrekking tot de periode 10 mei 1940 – 5 mei 1945 in Nederland* (niet gepubliceerd – versie juli 2017).

Datum	Gebeurtenis
11-10-1941	Bombardement om 03.30 uur met 2 brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd het terrein van J.F. Molthof, Lutte 40 en een terrein op ca. 200 meter van de spoorlijn Oldenzaal - Bentheim (Dld) v.v.
13-01-1943	Bombardement met meerdere brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd de woning van erve Aveskamp, in het dorp Overdinkel terreinen bij de boerderijen van J. Olde Heuvel en erve Naafs.
21-01-1943	- Bombardement om 20.00 uur met 2 brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd in het dorp Lutte Zuid een terrein achter de woning van G.J. Kempens aan de Postweg hoek Lossersedijk. - Bombardement met meerdere brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd in het dorp De Lutte de Bentheimerstraat.
14-05-1943	Bombardement met meerdere brisantbommen en meerdere fosforbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd de boerderij van de erve Aveskamp, in het dorp Overdinkel de boerderij van J. Olde Heuvel en bij de boerderij van erve Naafs.
10-10-1943	Bombardement met 40 brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werden de zgn. kleigaten achter Osse.
08-04-1944	Bombardement om 13.45 uur met meerdere brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd bij het dorp Lutte te Zuid Lutte de boerderij Groote Beverborg.
19-10-1944	- Bombardement om 16.00 uur met 16 brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd bij de buurtschap De Poppe de omgeving van de spoorlijn Hengelo – Bentheim (Dld) v.v. - Bombardement om 16.00 uur met een brisantbom op de gemeente Losser. Getroffen werd het dorp De Lutte.
29-10-1944	Bombardement om 11.15 uur met 13 brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd in het dorp Lutte de omgeving van de Lossersestraat/Parkweg en de omgeving van de spoorlijn Hengelo – Bad Bentheim (Dld) v.v.
02-11-1944	Bombardement om 01.15 uur met 13 brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd de omgeving van de spoorlijn Oldenzaal – Bentheim v.v. ter hoogte van het Molenveldweg en het Molenveldpad.
11-11-1944	- Bombardement om 14.00 uur met 5 brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd het Binkhorsterkerkpad, in de buurtschap De Poppe de omgeving van de spoorlijn Hengelo – Bad Bentheim (Dld) v.v. en het café Huiken. - Bombardement met 5 brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd bij het dorp De Lutte in Zuid Lutte een terrein bij de boerderij No. 214.
03-02-1945	- Bombardement om 16.30 uur met meerdere brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd in de buurtschap Poppe de Bentheimerstraat en de spoorlijn Hengelo – Bentheim (Dld) v.v. - Bombardement met meerdere brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd in het dorp De Lutte het terrein van dhr. Benneker in Zuid Lutte.
15-01-1945	V1840 – V-1 neergekomen in de gemeente Losser. Getroffen werd Leussinkweg.
06-02-1945	Bombardement om 10.10 uur met 2 brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd het dorp Lutte een terrein in Zuid Lutte.
15-02-1945	- Bombardement om 14.00 uur met 35 brisantbommen op de gemeente Losser. Getroffen werd in het dorp Glane de Glanergrensweg nabij de Gronausestraat en de Hoge Veldweg. - V0825 – V-1 om 07:55 uur neergekomen in de gemeente Losser. Getroffen werd in het dorp Glane de Glanergrensweg nabij de Gronausestraat aan de Hoge Veldweg.
20-03-1945	Bombardement om 11.50 uur met 4/500 lb. brisantbommen en 6/250 lb. brisantbommen afgeworpen door meerdere Supermarine Spitfires Mk XVI WX-? van het No. 302 Poolse Poznański squadron op de gemeente Losser. Getroffen werd bij het dorp De Lutte de omgeving van de spoorlijn Enschede – Bentheim (Dld) v.v.

Datum	Gebeurtenis
30-03-1945	Bombardement met 4/500 lb. brisantbommen en 8/250 lb. brisantbommen afgeworpen door 12 Supermarine Spitfires Mk XVI van het No. 340 GC Ile le France squadron op de gemeente Losser. Getroffen werd bij het dorp De Lutte de omgeving van de spoorlijn Hengelo – Bentheim v.v.

8.1.2 Vliegtuigverliezen

In dit document is de volgende informatie aangetroffen over vliegtuigverliezen in de gemeente Losser.

Datum	Gebeurtenis
10-05-1940	Junker Ju 52/3m in de gemeente Losser bij het dorp Overdinkel behorende buurtschap Drieland.
26-06-1942	Vickers Wellington Mk Ic om 01.05 uur in de gemeente Losser in het dorp Lutte.
10-06-1943	AVRO Lancaster Mk I QR van het No. 61 Hull's own squadron op of omstreeks 01.30 uur in de gemeente Losser in de buurtschap De Haar.
12-06-1943	Handley Page Halifax Mk IIb HR740 NP-K van het No. 158 squadron in de gemeente Losser op de Bekspringweg te Noord Berghuizen op de terreinen van W. Blijdestein, G. Kloeze en A. Nijhuis.
13-06-1943	T 2652 AVRO Lancaster Mk I W4763 QR van het No. 61 Hull's own squadron om 01.22 uur in de gemeente Losser naast de boerderij van de fam. T. Naafs bij Glane, Glanerstraat in de buurtschap Haar.
17-07-1943	T 2714 Focke Wulf Fw 190 A-4 met Werkenummer 55874 van het 4./Jagdgeschwader (JG) 1 "Oesau" om 14.00 uur in de gemeente Losser bij de buurtschap Poppe in een dennenbos naast de woning van J.G. Nordkamp op het Lutterzand.
14-01-1944	T 3316 Messerschmitt Bf 110 G-4 G9+LS met Werkenummer 720024 van het 8./Nachtjagdgeschwader (NJG) 1 om 21.52 uur in de gemeente Losser bij het dorp Lutte op het terrein van de fam. Zwijnenberg, Molthofweg.
22-01-1944	T 3321 Handley Page Halifax Mk III HX312 HD-K for Kathy van het No. 466 Royal Australian Air Force squadron in de lucht ontploft om 00.30 uur in de gemeente Losser ten noorden van het Lutterzand even ten noordwesten van de Kribbebrug bij het dorp Lutte op het terrein van dhr. Rolink.
30-01-1944	T 3353 A Messerschmitt Bf 109 G-6 Weisse 5 met Werkenummer 160670 van het 7./Jagdgeschwader (JG) 1 om 11.30 uur in de gemeente Losser bij het dorp De Lutte op het terrein van Mw. Scholten aan de Dr. Beuningerstraat.
16-02-1944	T 3397 Focke Wulf Fw 190 A-5 met Werkenummer 1176 van het 8./Jagdgeschwader (JG) 11 om 11.15 uur in de gemeente Losser bij het dorp De Lutte aan de Broekhaarsweg op ca. 100 meter van de Lattroppestraat ongeveer halverwege het Zwarte Laantje.
04-08-1944	T 3914 Republic P-47D-15-RE Thunderbolt met nummer 42.76268 LH van het 350th Fighter Squadron van de 353th Fighter Group om 20.25 uur in de gemeente Losser in het dorp Noord Berghuizen op de Denekamperstraat.
26-10-1944	T 4579 North American P-51D Mustang met nummer 44.13580 MC-K van het 79th Fighter Squadron van de 20th Fighter Group om 14.30 uur neergekomen in de gemeente Losser op het bosperceel van Gelderman in de buurtschap Noord Berghuizen naast de spoorlijn Oldenzaal – Bentheim v.v.
22-12-1944	T 4826 Hawker Tempest Mk V EJ715 SA van het No. 486 Royal New Zealand Air Force squadron om 15.20 uur in de gemeente Losser bij de boerderij Hazewinkel aan de Visschedijk.
29-12-1944	T 4873 Focke Wulf Fw 190 A-8 Blaue 10 met Werkenummer 682306 van het 8./Jagdgeschwader (JG) 6 om 15.45 uur in de gemeente Losser in een bosperceel bij het Hazewinkel aan de Visschedijk.

Datum	Gebeurtenis
31-12-1944	T 4880 Focke Wulf Fw 190 A-8 Weisse 2 met Werkenummer 681859 van het I./Jagdgeschwader (JG) 6 om 15.30 uur in de gemeente Losser in het dennenbos van B.J. Oosterbeek aan de Poortbultenweg.
14-01-1945	T 5094 Supermarine Spitfire Mk IX MH761 YO van het No. 401 Royal Canadian Air Force Ram squadron om 14.00 uur in de gemeente Losser achter de woning van de Wed. Seiger in de Hengelsestraat. T 5105 Focke Wulf Fw 190 A-8 Weisse 5 met Werkenummer 739325 van het 1./Jagdgeschwader (JG) I in de gemeente Losser (De zandbergen) T 5110 Focke Wulf Fw 190 A-9 Rote 4 met Werkenummer 205226 van het 4./Jagdgeschwader (JG) 1 om 10.45 uur in de gemeente Losser aan de Dinkelstraat (Scholtinkstraat 34).
06-02-1945	T 5205 Junker Ju 88 G-6 4R met Werkenummer 622306 van het Stab. 1./Nachtjagdgeschwader (NJG) 2 om 07.30 uur in de gemeente Losser in het dorp Lutte bij de boerderij van G. Niemeijer bij de Lossersestraat en Postweg.
24-02-1945	T 5312 M Focke Wulf Fw 190 G-3 met Werkenummer 160040 van het 3./Nachtslachtgruppe (NSGr.) 20 om 21.45 uur in de gemeente Losser in de buurtschap Berghuizen achter de kalkzandsteenfabriek.
07-03-1945	T 5357 A Focke Wulf Fw 190 D-9 Weisse 18 met Werkenummer 601032 van het 9./Nachtjagdgeschwader (NJG) 26 om 15.30 uur in de gemeente Losser op het terrein van de fam. B. Scholte uit Enschede in het Lutterzand.
18-03-1945	T 5396 K Focke Wulf Fw 190 van de 2./Nachtslagdgruppe (NsGr.) 20 om 20.30 uur in de gemeente Losser op het Lutterzand.

8.2 Historische Vereniging “De Dree Marken” ³

In dit document is de volgende informatie aangetroffen over het munitiedepot ‘Martha Lager’ in de gemeente Losser.

Het Marthalager

Een prachtig bosgebied op de helling van de Paasberg met een gemengd bestand aan bomen doorsneden met beken en wandelpaden. Het ligt er nu in alle rust. Wie de bossen daar kent en goed kijkt kan aan het terrein nog zien wat hier in de tweede wereldoorlog gelegen heeft. Evenals in de bossen bij paleis het Loo bij Apeldoorn en op vele andere plekken in Nederland zocht de Duitse bezetter ook in het oosten van het land naar een afgelegen, goed verscholen plek, om een munitieopslag aan te leggen. De keuze viel op een bebost terrein tegen de helling van de Paasberg. Het terrein was groot. Het lag ongeveer tussen het laatste deel van de Dodenweg (nu Alleeweg) tot boerderij Harbert, langs villa de Paasberg, over de Gemeenteweg (nu Paasbergweg) naar boerderij Tichelwerk, naar de Elza Hoeve en weer terug naar de Dodenweg. Eind 1942 werd begonnen met de aanleg en inrichting.

Aanleg

Het terrein lag toentertijd gevoelsmatig ver van de bewoonde wereld. Omdat de bereikbaarheid, met name in de natte jaargetijden slecht was, moesten aanvoerwegen worden verhard. Het ging hier om de Dodenweg, nu Alleeweg en de weg langs de Elza Hoeve, nu Tichelweg geheten.

Door de bombardementen in het voorjaar van 1943 op de Hengelose stationsomgeving was daar puin genoeg voor verharding aanwezig. De bezetter vorderde boeren uit de omgeving om puin uit Hengelo te halen. Henny Nijhuis, hij woonde op boerderij de Tanke herinnert het zich nog goed.

Als jonge man reed hij in alle vroegte, vaak om 5 uur al, met Engelbertink van de Siemertweg en vele anderen naar Hengelo. Men laadde puin op en probeerde tegen de middag terug te zijn in Oldenzaal. Want tegen de middag werd het gevaarlijk op de straatweg Oldenzaal – Hengelo. Er dreigde dan gevaar vanuit de lucht. Engelse jachtvliegtuigen bestookten veel transporten en men kon niet altijd waarnemen of de transporten voor de Duitse Wehrmacht waren of dat het civiel vervoer betrof. Aangekomen bij het Marthalager moest het puin de ene keer in de Dodenweg gestort worden, de andere keer ging het naar de Tichelweg bij de Elza Hoeve. In het lager had “de Beer” uit Oldenzaal (zo noemde Henny Nijhuis hem) hierover de leiding. Hij verordende waar het puin naartoe moest.

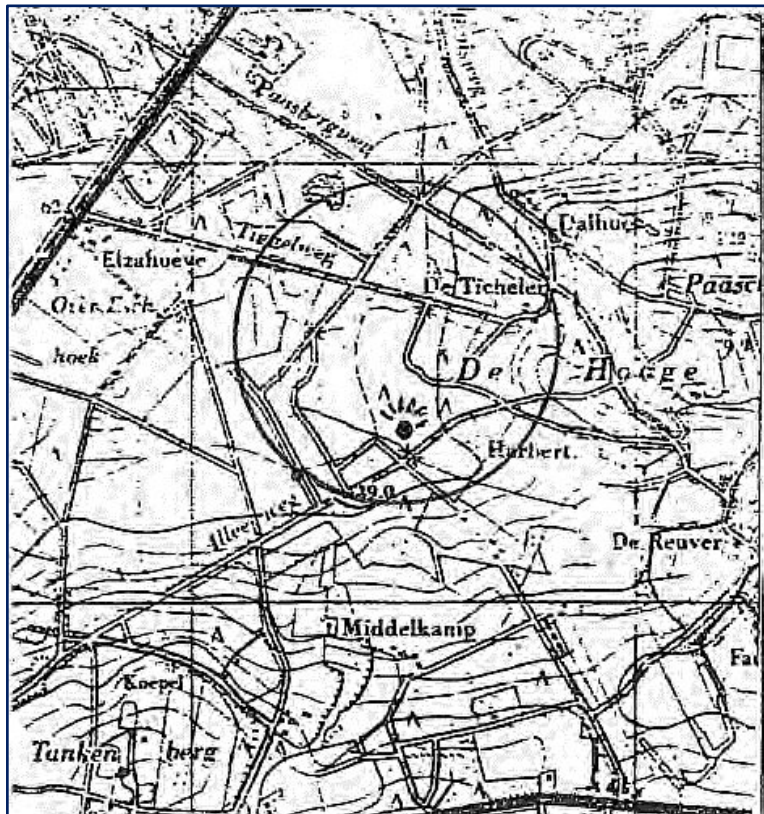
---

³ Bron: Historische Vereniging “De Dree Marken”, H. Lenderink, *’n Hoesbreef*, Nr. 2 2010 (z.p., 2010). Blz. 21 – 30.

Bewaking

Om het gehele terrein en op de wegen rondom werd wacht gelopen. Ook was er kabelwacht ingesteld. Bij boerderij Harbert was een wachtpost met schuttersput ingericht. De Duitsers waren in de gehele omgeving aanwezig. Bij de Elza Hoeve was de commandopost. Verder waren ze gehuisvest in villa de Paasberg en op boerderij Ticheler. Dat het lager goed bewaakt werd ondervond Cees Boersma van de Scholtendijk uit Oldenzaal. Hij werkte in de oorlogsjaren bij hotel Borchert in De Lutte. Maar toen in 1944 het hotel werd gevorderd door de Duitsers moest de familie Borchert het hotel verlaten. Ze kregen huisvesting op "het Mierennest", een villa aan de Paasbergweg. Cees zat toen min of meer zonder werk.

Afbeelding 1: In de cirkel de locatie van het Martha Lager.

In een handgeschreven boekwerkje Oorlogsherinneringen van Cees Boersma staat het navolgende voorval opgetekend:

Ik moest naar het Mierennest. Ik denk, ik loop over de Tankenberg, over de Dodenweg. Er stond een Friese ruiter over de weg, met een bord er op. "Achtung Mienen Gefahr". Ik kon niet zo goed Duuts. Ik denk daar ga ik mooi langs tot aan de Belvédère en dan naar het Zwaantje. Maar zover kwam ik niet. Voor de oorlog had ik een uitkijktoren gezien voor de jagers op de Belvédère. Die wilde ik eens opzoeken, maar het ding was weg. Ik liep een weg uit en kwam op een weg (die heet nu Tichelweg). Toen kwamen daar opeens een militair aan met burgers. Wo kommen Sie her. Van het Mierennest, van mijn baas, ik moet werken. Maar dat verstond hij niet. Ik moest geblinddoekt mee naar een post de Elza Hoeve. Ik wist wel dat de Duitsers daar zaten, maar ik wist niet wat er aan de hand was. Ik kreeg een doek voor mijn hoofd, dan weet je helemaal niet waar je terechtkomt. Ik moest naar het Mierennest, maar dat verstonden ze niet. Ik werd aan de hand meegenomen naar de Elza Hoeve.

De doek werd afgedaan en ik kreeg ineens een lel in de kont van die Pruis en toen stond ik op de Denekamperstraat. Ze dachten misschien dat ik een spion was, maar ik wist helemaal niet dat daar munitie zat. Ik was wel bang, ik dacht dat ze me zouden doodschieten.

Aldus het verhaal van Cees Boersma.

Munitieopslag

De munitie was over het gehele terrein opgeslagen. Wel in de buurt van de paden en wegen, zodat men er gemakkelijk bij kon komen. Voor de opslag van landmijnen en mortieren waren wallen aangelegd, waartussen de munitie werd opgeslagen en afgedekt. Kisten met kogels en handgranaten waren bovengronds opgeslagen in “bunkers”. Dit waren geen bunkers in de zin van betonnen blokken. De opslag bestond uit houten palen met een dak, gedekt met papierasfalt waarop plaggen waren gelegd. Om de palen was gaas getrokken. Ook op de daken was gaas aangebracht om het afwaaien en wegspoelen van de plaggen te voorkomen.

Russen

Op het station in Oldenzaal kwamen vele munitietreinen aan. Dat ze munitie vervoerden kon men zien omdat de wagens waren afgedekt met strobalen. In het Marthalager hadden de Duitsers Russische krijgsgevangenen tewerk gesteld. De Russen vervoerden de munitie met paard en wagen door Oldenzaal naar het Marthalager. Een gevaarlijk klusje. Vooral in de laatste oorlogsjaren toen er overdag veel Engelse jagers in de lucht waren en er geregeld transporten onder vuur werden genomen. In september 1944 werd er extra veel aangevoerd. Er was ook veel elders buitgemaakte munitie bij, met name uit Frankrijk. Een aantal Oldenzalers werd opgeroepen er te helpen. Doordat de geallieerden oprukten en toen al in Limburg en Brabant zaten werden de voorraden munitie in het oosten van het land aangevuld. Op 16 november 1944 viel er een bom boven op de Tankenberg. Het munitielager liep groot gevaar. Als daar bommen zouden gaan vallen was de ramp voor de stad en omgeving niet te overzien geweest. Gelukkig is Oldenzaal er redelijk goed van af gekomen.

Verzorging soldaten

Om de tewerkgestelde Russen en soldaten van eten te voorzien was er een mobile gaarkeuken beschikbaar. G. Morsink van de Middelkampweg trok met zijn paard de gaarkeuken langs de locaties waar de manschappen gehuisvest waren. Bijkomend voordeel was dat hij zijn paard kon houden. Het werd niet door de bezetter gevorderd. In villa de Paasberg was, zo ontdekte men bij de bevrijding, veel kleding opgeslagen ten behoeve van de Wehrmacht. De heer Gerrit Olthof weet verder te vertellen dat in het bij de villa Paasberg behorende zomerhuisje aan de Paasbergweg een schoenmakerij voor de Duitsers was gevestigd. In het houten huisje woonde na de oorlog de familie Grunder (Poort Toon). Het is inmiddels jammer genoeg afgebroken. Het huisje was, evenals villa de Paasberg, een ontwerp van de bekende Amsterdamse architect Karel Joan Muller.

Ontploffing “bunker”

Op 19 december 1944 tegen 11.30 uur hoorde men een geweldige ontploffing. Bij het gezin Olthof aan de Dalhuisweg vlogen de pannen van het dak, herinnert zich Gerrit Olthof. Ook Gerard Beernink die aan de Populierendijk woonde, maar op dat moment buiten aan het slachten was bij Hasman (Kruidenier Oude Nije Weme) aan de Bentheimerstraat herinnert zich dat door de luchtdruk zijn pet van de kop vloog. Men hoorde dat er op het Marthalager een bunker de lucht in was gevlogen. Een ongeluk? De bunker stond, komende van Oldenzaal, net over de nu nieuw aangelegde brug aan de linkerkant van de weg. Er zouden, werd verteld, Russen zijn omgekomen. Hoeveel? De een zegt twee of drie. Anderen vertellen wel veertig. De werkelijkheid zal wel nooit te achterhalen zijn. De Duitsers hebben alles opgeruimd, maar hebben nooit het aantal slachtoffers bekend gemaakt. Overledenen zijn nooit bij de burgerlijke stand aangegeven. Van begraven van slachtoffers is niets bekend. Het zal altijd wel een mysterie blijven. Hoewel ik onlangs ook een ander verhaal hoorde. Gerard Beernink uit De Lutte meent te weten dat bij de explosie geen Russen zijn omgekomen. Hij zegt dat de Russen de zaak zelf hebben opgeblazen met de bedoeling om tijdens de ontstane consternatie te kunnen vluchten. Een aannemelijke uitleg. Maar ook dit valt niet te controleren. (...)

Ongeval bevrijding

Toen de bevrijding nabij was, vernietigden de bezetters hun voorraden. Zo werd in Oldenzaal de Radboudschool, waarin banden waren opgeslagen in brand gestoken. Een benzine en olieopslag aan de Iepstraat ging ook in vlammen op. Op het Marthalager werd munitie opgeblazen. Hierbij is munitie de lucht ingevlogen, waarvan niet alles tot ontploffing is gekomen. Direct na de bevrijding was het Marthalager een attractie voor de jeugd. Men haalde er kogels uit de hulzen en verzamelde kruit en brandplaatjes. Je kon er het mooiste vuurwerk van maken. Echter niet zonder gevaar. Op 8 mei 1945 is er een bevrijdingsbal op de Groote Markt. De jeugd zorgt voor vuurwerk. Van het Marthalager werden kruit en brandplaatjes uit allerlei projectielen buit gemaakt. Het werd niet alleen in dozen maar ook in hulzen gepropt. Net na twaalf uur gaat het mis. Een reusachtige ontploffing volgt. Ruiten vliegen uit de ramen en op de grond liggen doden en gewonden. Acht, meest jonge Oldenzalers en een geallieerde militair lieten het leven. Er waren ongeveer 80 gewonden.

Nog een ongeval

Op 17 mei 1945 kregen de burgemeester van Losser en politiebaas Padberg in Oldenzaal een brief van het toen in Enschede gevestigde Militaire Gezag met het verzoek de jeugd er te weren en waarschuwborden te plaatsen. Desondanks gebeurde er op 23 mei 1945 een ongeval. Tegen de middag ging de toen 29-jarige Gerard Beernink met zijn 23-jarige bij hem in huis wonende Gerard Olde Meijerink (Hostieboer) kijken naar de ontmanteling van de "bunkers". De mannen woonden aan het begin van de Populierendijk bij de boerderij van Hampsink. Beernink vertelt dat een neef van hem, die bij aannemer Vos in Oldenzaal werkte daar bezig was bunkers af te breken. Ze besloten te gaan kijken. Op de bunkers liggen plaggen met daarover gaas en neef Beernink is bezig het gaas

van het dak te trekken. Beernink en Olde Meijerink staan er vlak bij. Dan gaat het mis. Er valt een mortier, die ze niet gezien hadden van het dak. De mortier ontploft voor de voeten van Beernink en Olde Meijerink. De gevolgen zijn verschrikkelijk. Het onderlichaam van Olde Meijerink werd geheel verminkt. Beernink was zwaar gewond en had scherven in buik en benen. Beiden werden naar het ziekenhuis in Oldenzaal gebracht, waar dokter Pelser zich over hen ontfermde. Voor Olde Meijerink was de situatie uitzichtloos. Hij heeft nog tot 's nachts 01.00 uur geleefd.

Martha-Lager NM

MILITAIR GEZAG
COMMISSARIAAT ENSCHDE
Bijl. Kapl. VHE.
No. 549.

Enschede, 17 Mei 1945.

WENTE LOSSER
KOMMEN 19. MEI 1945
No. 18.01/1945

Aan den Heer Burgemeester der
Gemeente
LOSSE R.

Het zal U bekend zijn, dat in het gebied der
Gemeente Losser groote voorraden amunitie door de Duitschers
zijn achter gelaten. Deze voorraden leveren een groot gevaar op
voor de omgeving, temeer daar de jeugd er zich blijft voor
interesseert.

Hoe de bewaking van deze plaatsen geregeld wordt is
mij niet bekend, doch ik verzoek U in ieder geval, thans reeds
op verschillende toegen streken naar deze amunitie-opslagplaatsen, als-
mede bij de opslagplaatsen zelf, duidelijke waarschuwborden te
plaatsen. Mogelijk kan ook de bewaking van deze plaatsen in de petrouille-
diensten van de Gen. Politie worden opgenomen.

De Militaire Commissaris voor Enschede
De Lijoor
H. Pierson.

Handtekening: J. J. Meijerink
Kap. C. J. Meijerink.

copie aan den Heer Padberg, Oldenzaal.

Afbeelding 2: Brief van het Militair Gezag te Enschede m.b.t. de bewaking van het Martha Lager.

Beernink die naast hem lag herinnert zich alles nog als de dag van gisteren. Olde Meijerink ligt begraven op het kerkhof in De Lutte. Beernink werd door dokter Pelser geopereerd. Hij had vier scherven in zijn buik. Het meeste werd verwijderd en de wonden werden gehecht, zo goed en kwaad als toen mogelijk was. Immers aan veel medicijnen was gebrek. Na drie maanden in het ziekenhuis te hebben verbleven kon hij naar huis.

Daar moest hij verder herstellen. De wond in zijn been genas slecht. Door geregeld levertraanzalf in de wond te smeren genas die uiteindelijk. Na een half jaar thuis te zijn geweest kon hij zich weer een beetje redden en nam het leven weer zijn loop. Een groot gat in zijn been herinnert aan die fatale dag. In zijn lichaam zijn nog scherven achter gebleven. Maar zegt hij, ik ben er wel 93 jaar mee geworden. Veel later hoort hij in het Oldenzaalse ziekenhuis dat de zusters hadden gedacht dat ook hij het ongeval niet zou overleven.

Vermoedelijke oorzaak

Een paar nachten voor de bevrijding hebben de Duitsers een hoeveelheid munitie opgeblazen. Beernink, die aan de Populierendijk woonde herinnert zich de ontploffingen, waardoor de elektriciteit uitviel, de dakpannen werden opgetild en hooi door de zoldering naar beneden op de deel guurde. Bij dat opblazen zijn ook mijnen en mortieren niet tot ontploffing gekomen. Een van die mortieren heeft waarschijnlijk op het dak van de bunker gelegen.

Naam Marthalager

Hoe men aan deze naam is gekomen is bij geen van de door mij gesproken betrokkenen bekend. Ik denk dat de naam door de bezetter is gegeven. Maar dat is niet meer na te gaan. Maar mochten er nog mensen zijn die me hierover meer kunnen vertellen dan houd ik me aanbevolen.

8.3 Stichting Historische Kring Losser ⁴

9.2 Waar Losser vanuit de lucht mee te maken kreeg (1943-1945)

Bij de samenstelling van het hierna volgende overzicht, is gebruik gemaakt van politierapporten van de gemeente Losser.

In dit document is de onderstaande informatie aangetroffen over luchtaanvallen in de gemeente Losser.

Luchtaanvallen	
Datum	Gebeurtenis
21-01-1943	Om ongeveer 20.00 uur valt een bom in Zuid-Lutte achter de woning van G.J. Kempers. Zeven woonhuizen lopen schade op. Wewwelstad/Bentheimerstraat.
13-05-1943	Een bom valt in Noord-Berghuizen. Zestien woningen worden beschadigd. Tussen oude Postweg, Bekspringweg en Denekamperstraat.
13-06-1943	Meerdere bommen gevonden in Losser, onder andere bij het erve Aveskamp en in Overdinkel bij het erf van J. Olde Heuvel. Bij het erve Naafs in Overdinkel komen meer dan 100 bommen (uitgebrande fosforbommen) neer.
10-07-1943	Omstreeks 01.30 uur zijn in de buurtschap de Haar bommen ontploft en is het huis van de familie T. Naafs uitgebrand. Hier is een Engels vliegtuig neergestort. Een Engelse vlieger is door de Duitsers gearresteerd. De stoffelijke resten van een andere Engelse vlieger zijn onder leiding van de toenmalige gemeenteopzichter K. op de Algemene begraafplaats te Losser begraven (zie paragraaf 9.3). Het betreft de piloot J.O. Ingram van R.A.F. 61 sqdn. (25 jaar oud).
10-10-1943	Te Losser achter de zogenaamde kleigaten van Osse is een bom ontploft in een weiland. De krater heeft een doorsnede van 8 meter en 3 meter diep.
08-04-1944	's Middags om 01.45 uur valt een bom in de buurt van de boerderij Groote Beverborg in Zuid-Lutte. De 25-jarige landbouwersknecht Gerhardus Johannes Olde Teussink, wonende in Zuid-Lutte wordt daarbij door een bombscherf dodelijk getroffen.
23-05-1944	Twee diepe gaten met een doorsnede van 7 meter en een diepte van 7 meter worden in een weiland in Zuid-Berghuizen aangetroffen. Schade ontstond aan de percelen no. 134a en 134c.
29-10-1944	Omstreeks 11.00 uur, zijn 13 brisantbommen uitgeworpen door Engelse of Amerikaanse vliegtuigen. Ze zijn niet ontploft.
02-11-1944	Een brisantbom uitgeworpen omstreeks 01.15 uur in de berm van de spoorweg Oldenzaal-Bentheim, waardoor schade werd aangericht aan verschillende wagons van een passerende trein.
06-11-1944	Bommen gevallen in Noord-Berghuizen. Tien percelen lopen schade op.
11-11-1944	Vijf bommen neergekomen in Zuid-Lutte bij boerderij no. 214. Gaten van 7 à 8 meter doorsnede en 2 à 3 meter diep. Dak- en glasschade aan vijf woonhuizen.
03-02-1945	Weer vallen er bommen in Zuid-Lutte, nu in het weiland van de landbouwer Benneker. Er was geen materiële schade.
06-02-1945	Om 10.10 uur vallen twee bommen in Zuid-Lutte. Twee paarden van de landbouwer G.J. Notkamp lopen letsel op.

⁴ Bron: Stichting Historische Kring Losser, J.J. Luizink, *In Losser is niets gebeurd...1940-1945. Een terugblik, Getuigen, feiten en gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog*, (z.p., 1995).

Luchtaanvallen	
Datum	Gebeurtenis
15-02-1945	Omstreeks 07.55 uur ontploft een bom te Zuid-Lutte onder de gemeente Losser op een perceel bosgrond aan de Koopsweg, toebehorend aan de heer Ledeboer. Ooggetuigen verklaarden dat dit een zogenoemde V1 of V2 zou zijn. Het projectiel sloeg een gat van ongeveer 2½ m diep en ongeveer 8 meter doorsnede. De naburige boerderij van M.B. Wolters in Z.L.174 werd ernstig beschadigd. M.B. Wolters kreeg verwondingen door glasscherven en werd in het Rooms-Katholieke ziekenhuis te Oldenzaal behandeld. Van boerderij J.A. Luttikhuis Z.L.175 werd de achtergevel weggerukt.
15-02-1945	Op de atlas is het al moeilijk genoeg om dit kerkdorp (Glane) te vinden, maar uiterekend hier sloeg op donderdag 15 februari 1945 het oorlogsgeweld toe. Omstreeks 14.00 uur vielen er een 35-tal brisantbommen, afgeworpen door Engelse of Amerikaanse vliegtuigen en dompelden Glane in diepe rouw. Deze bommen vielen in de nabijheid van de percelen G.62 tot G.113. Ongeveer 30 hiervan ontploften bij dit bombardement.

In dit document is de onderstaande informatie aangetroffen over vliegtuigverliezen in de gemeente Losser.

Vliegtuigverliezen	
Datum	Gebeurtenis
13-06-1943	Omstreeks 3 uur komt een Engelse vliegtuig neer op gronden van de weduwe Mollink in de buurtschap Beuningen. De vlieger heeft beide benen gebroken, een schotwond door zijn linkerbeen en is buiten bewustzijn. Een vrouwelijke arts uit Denekamp verleent eerste hulp. Duitse militairen vervoeren de piloot met een Rode Kruis-auto naar het ziekenhuis in Gronau. Op het uniform van de vlieger komt de naam Trott voor, wat volgens de Duitse militairen zijn familienaam zou zijn. Bij de Punthuizen in Zuid-Lutte wordt een parachute gevonden. De vlieger wordt niet gevonden. 's Nachts om 02.30 uur in Noord-Berghuizen ten noordoosten van het woonhuis van Kloeze stort een Engels vliegtuig neer. Drie huizen lopen schade op. De vlieger wordt in Weerselo gevonden.
10-07-1943	Omstreeks 01.30 uur zijn in de buurtschap de Haar bommen ontploft en is het huis van de familie T. Naafs uitgebrand. Hier is een Engels vliegtuig neergestort. Een Engelse vlieger is door de Duitsers gearresteerd. De stoffelijke resten van een andere Engelse vlieger zijn onder leiding van de toenmalige gemeenteopzichter K. op de Algemene begraafplaats te Losser begraven (zie paragraaf 9.3). Het betreft de piloot J.O. Ingram van R.A.F. 61 sqdn. (25 jaar oud). Bemanningslid Patching kwam bij het huis van meester Biesterbos in de Beekhoek terecht en werd gevangen genomen (zie 9.3). De overige bemanningsleden sprongen af boven Duits grondgebied. Dit waren J.E. Wood, J.D. Skinner, R.E. Ryder, J.R. Sharp en dhr. West-Cott.
26-07-1943	Een Duits vliegtuig neergestort nabij het Lutterzand. De piloot vond de dood.
10-10-1943	Te Overdinkel achter de boerderij van Beernink wonende 0.620 is een gedeelte van een vliegtuig neergevallen.
14-01-1944	Om ca. 21.50 uur stort in een bos, bij perceel N.L.79 (Noord-Lutte), eigendom van de heer G. Sanderink, een 2-motorige Messerschmitt neer. De vliegers F.W. Horst Becker, Uffz. Karl Almendingen en Gefr. Helmut Gnauck kwamen om het leven. Zij werden begraven op de Ooster Begraafplaats te Enschede.

Vliegtuigverliezen	
Datum	Gebeurtenis
22-01-1944	Omstreeks 00.30 uur stort op het land van landbouwer Rolink in de Noord-Lutte een 4-motorig Engels vliegtuig neer. De hierbij omgekomen geallieerde vliegers worden op het Rooms-Katholieke kerkhof in De Lutte begraven. De bemanning bestond uit: Jack Thomson, oud 20 jaar. Sergeant boordschutter. Nationaliteit: Australiër Jack Morgan oud 26 jaar. Sergeant boordschutter. Nationaliteit: Engelsman Conrad Johnston oud 26 jaar. Sergeant piloot. Nationaliteit: Engelsman Len Wijkes oud 22 jaar. Sergeant marconist. Nationaliteit: Engelsman Ernie Hennen oud 24 jaar. Sergeant 2e piloot Nationaliteit: Australiër Allen van R.A.F. 466 sqdn. De Halifax B-111 serienummer H.X.-312 kwam zoals vermeld om 00.30 uur in stukken neer op de akkers van de landbouwers Rolink, Noord-Lutte 143 en J. oude Ophuis no. 117. Eén bemanningslid werd dood aangetroffen in het achterstuk van de machine, de anderen in de directe omgeving daarvan. De andere vier, die dus in de directe omgeving werden aangetroffen, hebben nog getracht zich per parachute in veiligheid te brengen, hetgeen mislukte omdat de machine toen vermoedelijk al een te geringe hoogte had. De piloot Lyle Doust en sgt J.E. Dobson werden gewond in het Rooms-Katholieke ziekenhuis te Oldenzaal opgenomen en kwamen na de oorlog behouden in Engeland terug. Oberleutnant Augenstein van de 9e Staffiel van Nachtjagdgeschwader 1- van de vliegbasis Twente die de bommenwerper neerschoot, overleefde de oorlog niet. Hij werd zelf op 6 december 1944 bij Munster-Handorf door een Engelse nachtjager neergehaald.
30-01-1944	Noodlanding van een eenmotorige Messerschmitt in Noord-Lutte. De piloot is naar het vliegveld Twente overgebracht.
23-02-1944	In de buurtschap De Lutte stort een Engels vliegtuig neer. Vijf Engelse militairen komen om.
04-08-1944	Een Amerikaanse éénpersoons jager neergestort. Vlieger omgekomen.
26-10-1944	Om 14.30 uur. Een Amerikaanse jager in Noord-Berghuizen onder de gemeente Losser neergekomen. Piloot neergekomen met een parachute bij het station van Oldenzaal en door Duitse militairen meegenomen.
05-11-1944	Omstreeks 13.30 uur vallen brokstukken van een Engels of Amerikaans vliegtuig neer in de Zandbergen te Losser tussen grenspaal 3 en 4.
22-12-1944	In een weiland te Noord-Berghuizen onder de gemeente Losser ter hoogte van de boerderij Hazewinkel, is in de namiddag een Amerikaans eenmotorig jachtvliegtuig van het fabrikaat "Temple" neergestort. Vermoedelijk door afweergeschut nabij Oldenzaal. De piloot van het vliegtuig was S.S. Williams. Ofer.C.E.N.Z. No. 412297 R.N.Z. A.F. Aan de rugzijde van zijn kleren werden de letters D.O.N.O.T. en R.E.M.O.V.E. aangetroffen. De verongelukte piloot is ter plaatse gekist en naar het lijkenhuis van het Rooms-Katholieke ziekenhuis te Losser overgebracht. Piloot S.S. Williams van R.N.Z.O.F. 486 Sqdn. ligt op het Rooms-Katholieke kerkhof te Losser begraven. Zijn machine had serie no. E.J.215. Williams maakte zijn 241-ste vlucht en hij had als jachtpiloot al 8 V1-raketten onschadelijk gemaakt. Tijdens de slag om Arnhem schoot hij een Duitse jager neer en vocht voordien ook op Malta. Hij was gestationeerd op Volkel, dat toen al tot bevrijd gebied behoorde.
29-12-1944	Bij het bos van Hazewinkel in Zuid-Berghuizen is een Duitse jager neergekomen. De piloot is omgekomen.

Vliegtuigverliezen	
Datum	Gebeurtenis
04-01-1945	Het jaar begon met het neerstorten van een Duits vliegtuig nabij de boerderij "Hakenberg" in Noord-Berghuizen omstreeks 13.30 uur. De vlieger komt om. Dezelfde dag nabij een dennenbos van de landbouwer Oosterbroek stort een ander Duits jachtvliegtuig neer. De piloot komt om.
14-01-1945	Omstreeks 10.30 uur stort een Engelse jager neer in een perceel bouwland aan de Hengelsestraat in Noord-Berghuizen gemeente Losser, achter de woning van de weduwe Seijger. De piloot komt om het leven. Dezelfde ochtend voltrekt zich een drama in Losser: een Duitse jager stort neer op woonhuizen, waardoor zes doden vallen (zie paragraaf 9.4). Een ander Duits toestel stortte neer in de Zandbergen bij Losser. De vlieger heette Otto Schulz.
06-02-1945	Op dezelfde datum om 8 uur is in de weide nabij de boerderij van Gerrit Niemeijer een 2-motorig Duits jachtvliegtuig neergestort, één van de piloten raakte gewond.
07-03-1945	Piloot van een Duits jachtvliegtuig om ongeveer 15.30 uur met parachute afgesprongen in Noord-Lutte bij Lutterzand. Vliegtuig totaal vernield.
10-03-1945	Een Duits jachtvliegtuig stort neer in het Lutterzand. Vlieger omgekomen.
27-03-1945	Op een perceel bouwland van de landbouwer Goorhuis bij de Kalkzandsteenfabriek in Zuid-Berghuizen maakte een Duits jachtvliegtuig een noodlanding. De vlieger is waarschijnlijk naar vliegveld Twente gelopen, zo luidt het verhaal.

10.4 De laatste oorlogsdagen in De Lutte

Een lange stroom van vluchtende Duitsers vermengd met Duitsgezinde Nederlanders trok reeds vanaf Goede Vrijdag om en door De Lutte richting Duitsland. Oldenzaal en het naburige vliegveld werden in paniek verlaten. De Radboudschool in Oldenzaal, waar oorlogsmateriaal was opgeslagen, stond in brand. De reguliere weg Oldenzaal-Bentheim was vol vluchtenden, maar ook de Postweg werd vanaf de Enschedesestraat bij Oldenzaal gebruikt om een veilig heenkomen te zoeken. In De Lutte lieten de Duitsers één van de drie luchtdoelgeschutwagens, die in de berm vastliep, achter. In de buurt gevestigde boeren moesten vooral op hun paard letten, want alles dat zich kon voortbewegen werd door de vluchtende bezetter in beslag genomen. De geallieerden zaten de Duitsers zo dicht op de hielen, dat zij nauwelijks konden ontkomen laat staan een nieuwe verdedigingslinie aanleggen. De oprukkende Britse legers kwam dit goed uit; zij hadden haast bij het veroveren van zo veel mogelijk Duits grondgebied. Dit bood de geallieerden de mogelijkheid om straks een vinger in de pap te hebben bij de vredesonderhandelingen met de vanuit het oosten oprukkende Russische bondgenoot. Bij de spoorwegovergang "De Poppe" gebruikten de geallieerde tanks ook de spoorlijn als straatweg. De stalen monsters schoten op alles wat bewoog of de muiskleur van het Duitse uniform had. Zij gingen er vanuit dat slechts van een dode vijand geen gevaar meer te duchten was. Om de schrik erin te krijgen, was het dan ook gebruikelijk bij het binnenkomen van een stad of dorp, eerst een paar salvo's door de straten te jagen. Vanaf de Bentheimerstraat werd het Bernardusgebouw, waarin Duitse munitie lag opgeslagen, onder vuur genomen. De Rooms-Katholieke kerk en aangrenzende gebouwen liepen schade op. In de kerk werden onder andere het orgel en de communiebank beschadigd. De jachtbommenwerpers en kleine verkenningsvliegtuigen die boven de aanstormende geallieerde legers cirkelden, hielden deze op de hoogte van de omvang en positie van de Duitse weerstand. De berm van de weg en de sloot was een geliefde plaats voor de Duitsers om zich te verdedigen respectievelijk zich schuil te houden. Lijfsbehoud en waarschijnlijk ook morele instorting waren de oorzaken, dat van een georganiseerde tegenstand nauwelijks nog sprake was. In het Lutterzand hadden de Duitsers ook een vluchtroute uitgezet door de bomen langs de route te markeren met strobanden.

De omringende boeren of de ondergrondse verwijderden deze echter snel en verdwenen was de vluchtroute. Wellicht raakten hierdoor twee Duitse militaire Volkswagens, die vanaf Beuningen kwamen, in het Lutterzand het spoor bijster. De inzittenden vroegen aan de boeren ter plaatse hoe ze het snelst in Bentheim konden komen. Ze werden verwezen naar de straat Oldenzaal-Bentheim en reden daarbij pardoes in het vuur van de geallieerde tanks die zich reeds op de Bentheimerstraat richting Bentheim bewogen. Ter hoogte van hotel Bloembeek (toen café/boerderij van Lijda Morsink), waar de Bloembeek onder de Beuningenstraat door stroomt, kregen de tanks van de "Tommys" die ter hoogte van "Reuvers Teun" (nu restaurant "Twentse Taveerne") reden de Duitse wagens in het vizier. Met enkele korte salvo's werden de wagens in een hoop schroot veranderd. De gevolgen waren voor de inzittenden verschrikkelijk. Van de wagen die het dichtst bij Hotel Bloembeek reed, werd de rijder met een afgerukte hand en een afgeschoten been buiten de wagen geslingerd. De chauffeur - majoor Pasmeijer - bleef schuin achter het stuur met een afgeschoten been dodelijk verwond in de wagen achter. In de tweede wagen, die een paar honderd meter verder werd getroffen, werd één Duitse militair gedood, één gewonde gevangene genomen en wist één Duitser te ontsnappen. De wagen werd door een geallieerde tank van de weg geschoven en bij de eerste wagen in de sloot gedrukt. De doden bleven liggen waar ze lagen.....een paar dagen lang....het was oorlog, ook even in De Lutte. Niemand wist hoe de situatie zich zou ontwikkelen. In sommige plaatsen lieten de Duitsers zich plotseling weer even zien.

In de gemeente Losser, waar M.J. Bolhaar (de leider van de SG) op bewonderenswaardige wijze in deze hectische situatie leiding gaf, kwam men handen te kort. De gemeenteopzichter die het ophalen van stoffelijk overschotten normaal regelde was geïnterneerd, want hij was in de oorlog op eigen verzoek Rijksduitser geworden. De lijken van de soldaten werden uiteindelijk - samen met die van andere Duitse gesneuvelden uit de gemeente - in een massagraf op de Algemene Begraafplaats ter aarde besteld. Van een viertal Duitse gesneuvelden in de gemeente Losser zijn nooit de gegevens boven water gekomen. Op het Duits munitielager "Martha" aan de Denekamperstraat bij Oldenzaal was enkele dagen eerder (op Goede Vrijdag) een Duits militair die daar op wacht stond, door een geallieerd bombardement om het leven gekomen. Het was Herbert Weissenborn, geboren 20 mei 1925. Hij werd (tijdelijk) door de Duitsers begraven op het erf van de boerderij Heijdens - Beuningerstraat no. 8, achter de haag die dicht langs de weg staat en later in het massagraf op de Algemene Begraafplaats in Losser bijgezet. De geallieerden moesten verder en toen de berichten binnenkwamen dat Bentheim geen vrije doortocht verleende, werd het geschut bij Hotel Borchert, op het Kruiselt en de Hanhofweg in stelling gebracht. Na een drietal salvo's ging de opmars verder. Bij de gevechten in De Lutte op 2 april 1945 zijn voor zover bekend, door direct oorlogsgeweld geen Engelse militairen om het leven gekomen.

11.4 Naweeën

11 mei 1945

Luitenant E. en P. militair gezag merken op:

Ten oosten van de weg Oldenzaal-Denekamp, bevindt zich een bos met daarin het Duitse munitiekamp "Martha" hetwelk door ons op 11 mei is bezocht. De munitie is opgeslagen in bunkers in houten kisten 5x5x3. Een deel hiervan is opgeslagen een ander deel leeggehaald door geallieerden, maar er zijn nog volle. De inhoud bestaat uit kisten granaten, slagloodjes, geweerkogels, springladingen, trotyl, brandplaatjes e.d. In het bos liggen verspreid gevaarlijk zaken als "pantzerfauste" stukken van granaten met slaghoedjes. In een hut troffen we kisten granaten aan waarmee men was begonnen te ze demonteren. Waarschijnlijk door de dorpsjeugd.

2 juni 1945

Bericht van waarnemend burgemeester aan Militair Comm. te Enschede dat de munitieopslagplaats "Martha" in De Lutte, tegen de grens met Oldenzaal dag en nacht bewaakt wordt.

8.4 Stichting Historische Kring Losser en Historische Vereniging "De Dree Marken"⁵

24. Villa Egheria (Egheriaweg 1, De Lutte)

In het laatste oorlogsjaar werden de Duitsers nerveuzer. Door de oprukkende geallieerden verplaatste het front zich in noordelijke richting. Hoge Duitse officieren met hun staf, die in het westen van Nederland hun commandopost hadden, werden naar grensstreken gedirigeerd. Hiervoor werden langs de straatweg van Oldenzaal naar De Lutte vele gebouwen door de bezetter gevorderd. Begin 1945 kwam vanuit een bunker-complex bij Hilversum generaal Johannes Blaskowitz, de commandant van het 25e Duitse leger, naar het oosten. Hij nam zijn intrek in de op het hoogste punt van Twente gelegen villa 'Egheria'. Blaskowitz zou later in Wageningen namens Duitsland de capitulatie tekenen. Hoewel dit alles in het geheim gebeurde kreeg het verzet hier lucht van. De verzetsmensen hadden contacten met twee uit Engeland gedropte marconisten. In het Rhoderveld, links van de weg Oldenzaal – Denekamp, seinden ze vanuit een zomerhuisje geheime boodschappen naar Engeland. De positie van 'Egheria' werd doorgegeven. Vrijdag 30 maart 1945 tegen half zes in de middag werd de villa gebombardeerd. Acht jachtvliegtuigen met raketbommen deden hun vernietigende werk. Echter Blaskowitz en zijn staf hadden op tijd de villa verruild voor een boerderij op het Duivendal in De Lutte. Daar, verscholen onder geboomte, voelden ze zich veiliger dan in de vanuit de lucht goed zichtbare villa 'Egheria'.

25. Marthalager (gesitueerd tussen Alleeweg en Paasbergweg, De Lutte)

Evenals op vele andere plekken in Nederland, zocht de Duitse bezetter in het oosten van het land naar afgelegen, goed verscholen plekken om een munitieopslag aan te leggen. De keuze viel op een bebost terrein aan de voet van de Paasberg. Eind 1942 werd begonnen met de aanleg. Uit het gebombardeerde Hengelo werd puin aangevoerd om de toegangswegen te verharderen. Ondergronds in aarden wallen, maar ook in zogenaamde bunkers werd munitie opgeslagen. De munitie werd in Oldenzaal aan- en afgevoerd. Voor de vanuit de lucht naar doelen spiedende geallieerde vliegtuigen mochten de transporten van het Oldenzaalse station naar het 'Lager' niet opvallen. Daarom werden voor het vervoer boeren met paard en wagen ingeschakeld. Russische krijgsgevangenen deden het verdere werk. De commandopost was ondergebracht in boerderij De Elzahoeve aan de Denekamperstraat. Het terrein werd zwaar bewaakt. Op 19 december 1944 deed zich een zware explosie voor. Tot in de verre omgeving vlogen dakpannen van de woningen. Naar later bleek was een bovengrondse opslag de lucht in gevlogen. Een ongeluk? Niemand weet het. Er zouden veel Russische krijgsgevangenen zijn omgekomen. De Duitsers hebben alles in het grootste geheim opgeruimd. Van het begraven van slachtoffers is niets bekend. Toen het einde van de oorlog naderde vernietigden de Duitsers hun voorraden. Op het Marthalager werd munitie opgeblazen, waarbij echter niet alles tot ontploffing is gekomen. Op 8 mei 1945 was er op de Grote Markt in Oldenzaal een bevrijdingsbal. De jeugd zorgde, met behulp van op het Marthalager buitgemaakt kruit en brandplaatjes, voor vuurwerk. Het werd niet alleen in dozen maar ook in hulzen gepropt. Even na middernacht ging het mis en vond er een enorme explosie plaats. Acht meest jonge Oldenzalers en een geallieerde militair lieten het leven. Na de oorlog werd het terrein tot verboden gebied verklaard. Bij de ontmanteling van het 'Marthalager' is een mortier ontploft, waarbij de toen 23 jarige Gerard Olde Meijerink uit De Lutte om het leven is gekomen.

---

⁵ Bron: Stichting Historische Kring Losser en Historische Vereniging "De Dree Marken", *Plaatsen van herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in de gemeente Losser*, (z.p., 2013)

30. Doar komt de Pruus an (Bentheimerstraat, De Lutte)

Begin mei 1940 liep de dreiging van een oorlog met Duitsland hoog op. Langs de gehele grens met Duitsland had Nederland sinds de mobilisatie van 28 augustus 1939 troepen gelegerd om de eerste aanvalsgolven te kunnen breken. Hun taak bestond uit het melden van grensoverschrijdingen en deze zo veel als mogelijk te vertragen. Ze hadden geen opdracht om gevechtshandelingen met de Duitsers aan te gaan. De grenscompagnieën waren opgesplitst in detachementen van 25 tot 30 man sterk. Bij De Lutte was het 9e grensdetachement gelegerd. De middelen om een aanval van de Duitsers te vertragen waren minimaal en bestonden uit 'verhakkingen' (bomen over een verharde weg laten vallen) en betonversperringen (putringen gevuld met beton). Het detachement De Lutte had haar kwartier in eerste instantie in de winkel van Olde Riekerink aan de Bentheimerstraat op een afstand van een kilometer van de grensovergang de Poppe. De meeste jongens van het grensbataljon kwamen uit Twente. Na verloop van tijd werden er voor de grensdetachementen barakken geplaatst. Zo ook voor het 9e detachement. De barak werd geplaatst op het erf van Oude Egberink (Oald Kaalter) een honderdtal meters van Olde Riekerink. Wachtposten werden ingericht bij Olde Riekerink en bij de grensovergang. Op 9 mei 1940 werd bij alle detachementen een telexbericht bezorgd met de tekst 'van de grens komen zeer verontrustende berichten binnen, wees dus zeer op uw hoede'. De nodige maatregelen werden getroffen. Putringen werden op de weg geplaatst, trotyl werd aan de bomen aangebracht, gereed voor ontsteking, en de ordonnans hield zijn motor paraat om zo snel mogelijk berichten over te kunnen brengen. Op 10 mei 1940 gebeurde het onvermijdelijke.

Vroeg in de morgen, omstreeks vier uur, stormde één van de wachten de barak binnen en schreeuwde het uit: De Pruus komt der an, nen heelen trein vol'. De trein kwam voor de spoorbrug over de Dinkel tot stilstand, waarna Duitse soldaten de brug controleerden op mogelijk aanwezige explosieven. De brug was echter niet ondermijnd omdat de Nederlandse Spoorwegen een voorstel in deze richting hadden afgewezen vanwege de snelheidsbeperking die op ondermijnde spoorbruggen lag. Ook de gemotoriseerde troepen kwamen in actie. Zonder veel problemen werden de aangebrachte versperringen aan de kant geschoven en de opmars begon. De soldaten van het detachement De Lutte gaven zich allemaal over aan de Duitsers. Er werd geen schot gelost. Nederland was in oorlog. Een oorlog die ons veel verdriet bracht, een oorlog die vijf lange jaren zou duren.

32. Bij de bevrijding werd het pas echt oorlog in De Lutte (Centrum De Lutte)

Bij de bevrijding van Nederland werd het rustige De Lutte toch nog getroffen door oorlogsgeweld. Terwijl Enschede werd bevrijd op 1 april 1945 (1e Paasdag) trokken de Duitse troepen via Losser terug naar hun land. Op 2 april kwamen er nog meer terugtrekkende Duitsers in het centrum van De Lutte met o.a. twee vrachtwagens vol munitie en radioapparatuur, twee veldkanonnen (type Flak) en een vierlinggeschut. In het Bernardusgebouw werd munitie opgeslagen en ondertussen trokken de Engelsen via de Bentheimerstraat richting Duitsland. Pastoor J.C. Ruding stuurde de kerkgangers naar huis en ging zelf met kapelaan Ottink e.a. schuilen in de kelder onder de kerk, want het oorlogsgeweld brak los. De 'ingesloten' Duitsers begonnen te schieten op de Engelsen op de Bentheimerstraat en dit werd door de Engelsen met zwaar geschut beantwoord met als gevolg: café Welhuis (thans Plexat) in brand, het Bernardusgebouw grotendeels verwoest, het pand van de fam. Sweerts (nu het Lutters Kwartier) zwaar beschadigd en ook schade aan de kerk en andere panden in de omgeving. Binnen enkele uren was het centrum van De Lutte veranderd in een 'slagveld' terwijl het er gedurende de gehele oorlog relatief rustig was geweest. Als een herinnering aan het oorlogsgeweld heeft in het centrum van het dorp nog jarenlang een, door de Duitsers achtergelaten, kanon gestaan.

8.5 Internet: Studiegroep Luchtoorlog 1939 – 1945 ⁶

Op de website Studiegroeppluchtoorlog.nl is nagenoeg alle bekende informatie gerangschikt over vliegtuigen die tussen 1939 en 1945 in Nederland zijn neergekomen. Bij onderzoek is de volgende informatie aangetroffen over vliegtuigen die in deze periode in de gemeente Losser zijn neergekomen.

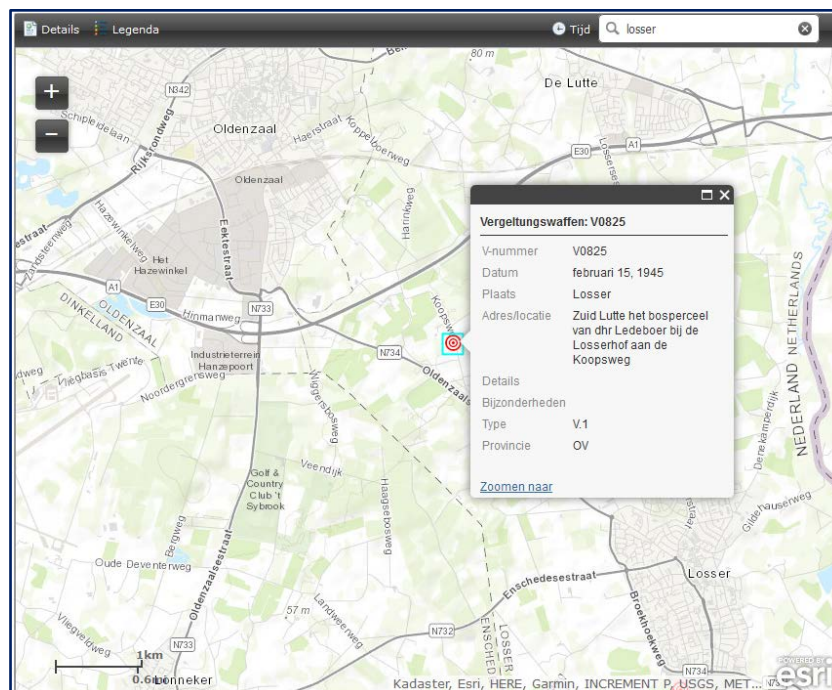
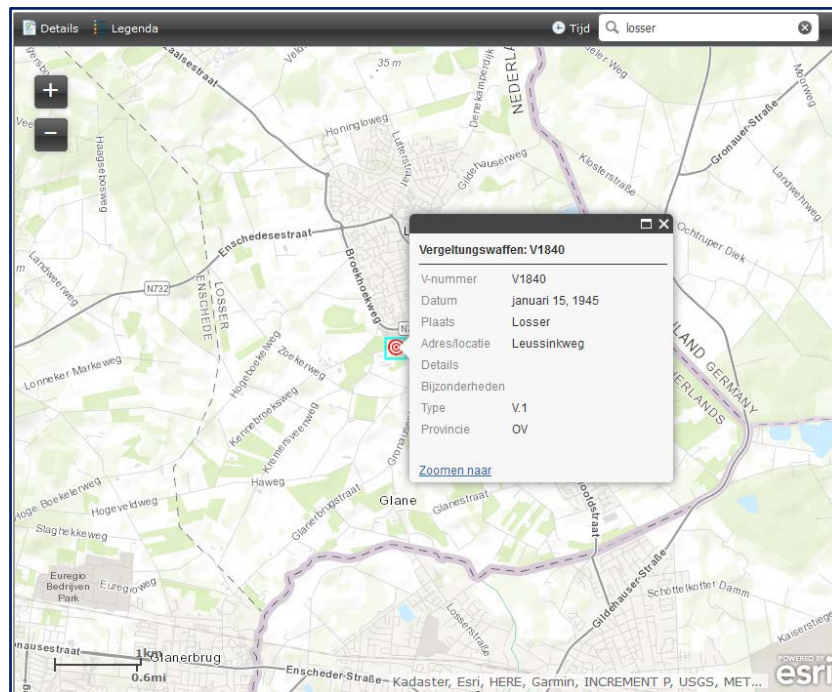
SGLO	Day / Night	Time	Location	Aircraft	Mk	Serial	Unit	Mil Rank	Ini	Name
T2652	9/10 Jul 43	0122	Crashed Kremersveen Glanestraat op de Haar between Glane and Overdinkel (Mun Losser)	Lancaster	I	W4763	61 Sqdn	F/Sgt.	J.O.	Ingram
T2714	26 Jul 43		Crashed De Lutte Municipality Losser	Fw 190	A-4	55874	II/JG 1	Fw.	G.	Hattendorf
T3316	14/15 Jan 44	2152	De Lutte Municipality Losser	Bf 110	G-4	720024	8./NJG 1	Fw.	H.	Becker
T3353A	30 Jan 44	1130	Crash-landed Beuningerstraat near De Lutte (Municipality Losser)	Bf 109	G-6	160670	7./JG 1	Ogfr.	R.	Theyssen
T3397	10 Feb 44	1115	De Poppe Municipality Losser	Fw 190	A-5	1176	8./JG 11	Uffz.	K-G.	Hentschel
T3914	4 Aug 44	2025	Crashed Denekamperstraat (km 61.2) Noord Berghuizen Municipality Losser	P-47	D	42-76268	353FG/350FS	2nd Lt.	H.Y.	Aldridge
T4579	26 Oct 44	1430	Noord Berghuizen municipality Losser	P-51	D	44-13580	20FG/79FS	1st Lt.	K.	Kautz Jr.
T4880	31 Dec 44	1530	Crashed along Poortbultenweg De Lutte, municipality Losser	Fw 190	A-8	681859	1./JG 6	Uffz.	G.	Raupach
T5094	14 Jan 45	1025	Crashed along Hengeloschestraat Noord-Berghuizen Oldenzaal (Mun Losser)	Spitfire	LF.IX	MH761	401 Sqdn	F/Lt.	R.J.	Land
T5105	14 Jan 45		Crashed 'De Zandbergen' Losser	Fw 190	A-8	739325	1./JG 1	Uffz.	H.	Heidrich
T5110	14 Jan 45	1045	Losser (Dinkelstraat, nu Scholtinkstraat 34-40)	Fw 190	A-9	205226	4./JG 1	Uffz.	W.L.	Kindhäuser
T5205	6 Feb 45	0730	Losser	Ju 88	G-6	622306	Stab I/NJG 2	Ogfr.	H.	Scheuchner
T5322M	25 Feb 45	2145	Crash-landed behind a brickfactory Zuid Berghuizen municipality Losser	Fw 190	G-3	160040	3./NSGr. 20	-		
T5357A	7 Mar 45	1530	Crashed in 'Het Lutterzand' municipality Losser	Fw 190	D-9	601032	9./JG 26	Ofw.	W.	Zester
T5396K	18 Mar 45	2030	Crashed Lutterzand municipality Losser	Fw 190			NSGr. 20	-		

⁶ Bron: www.studiegroeppluchtoorlog.nl

8.6 Internet: Vergeltungswaffen ⁷

Op de website Vergeltungswaffen.nl is nagenoeg alle bekende informatie over V-1 en V-2 wapens gerangschikt. Bij onderzoek op deze website is de volgende informatie aangetroffen over V-1 inslagen in de gemeente Losser.

⁷ Bron: www.vergeltungswaffen.nl

9 ARCHIEFONDERZOEK

Archiefonderzoek vormt na het literatuuronderzoek de kern van het bronnenonderzoek. Hiervoor worden de verplichte archieven geraadpleegd. Gebaseerd op het inzicht dat tijdens het literatuur- en archiefonderzoek van het onderzoeksgebied is verkregen, wordt bepaald in welke aanvullende archieven onderzoek zal plaatsvinden. Een overzicht van de geraadpleegde archieven is bijgevoegd als bijlage 06.

9.1 Gemeentelijke archieven

9.1.1 Gemeentearchief Enschede

In het gemeentearchief van Enschede is onderzoek gedaan naar stukken met betrekking tot Openbare Orde en Veiligheid, Bombardementen en schade, Explosievenruiming tijdens en na WOII, inclusief hulpverleningsdiensten, Dagrappporten Luchtbeschermingsdienst en Politierapporten. Hierbij zijn onderstaande stukken geraadpleegd. Er is geen informatie aangetroffen die relevant is voor dit vooronderzoek.

Gemeentearchief Enschede	
Archief 2 Gemeentebestuur van Enschede 1921 – 1944	
Toegang 1468	Het inleveren en onschadelijk maken van voorwerpen uit of van vliegtuigen en het opsporen van vliegers 1940 - 1944
Toegang 1492	Vergoeding aan leden van de Technische Noodhulp Enschede en W.A. voor verrichte diensten na bombardementen van 10-10-1943 en 22-2-1944
Archief 3 Gemeentebestuur van Enschede 1987 – 1999	
Toegang 175	Ruimen explosieven (WOII) 1988 – 1998
Archief 15 Gemeentewerken 1900 – 1990	
Toegang 450	Opruimen mijnen en munitie 1946 – 1947
Archief 153 Gemeentepolitie Enschede 1884 – 1959	
Toegang 230	Meldingen van bijzondere politiaire voorvallen; bevat overzichten van afgeworpen brisantbommen, neergestorte vliegtuigen, branden, en dergelijke 1940 – 1945.
Toegang: 400.346	Mijnopruiming enz., circulaires betreffende personeel en opgaven van op te ruimen mijnen, munitie enz.
Toegang: 400.439	Correspondentie betreffende opruiming en aangifte van mijnen, munitie enz.

9.1.2 Gemeentearchief Losser

In het gemeentearchief van Losser is onderzoek gedaan naar stukken met betrekking tot Openbare Orde en Veiligheid, Bombardementen en schade, Explosievenruiming tijdens en na WOII, inclusief hulpverleningsdiensten, Dagrappporten Luchtbeschermingsdienst en Politierapporten. Hierbij zijn onderstaande stukken geraadpleegd. Er is geen informatie aangetroffen die relevant is voor dit vooronderzoek.

Gemeentearchief Losser	
Deelarchief oorlogsjaren	
Dossiernummer 15	Oorlogsschade, 1945 – 1950
Dossiernummer 24	Publicaties militair gezag 1944 – 1945
Dossiernummers 37, 40 en 42	Administratie en instructies van de Luchtbeschermingsdienst, 1938 – 1945
Dossiernummer 494	Begraving gesneuvelde militairen (met o.a. politierapporten van neergestorte vliegtuigen), 1943-1981

9.1.3 Gemeentearchief Oldenzaal

In het gemeentearchief van Oldenzaal is onderzoek gedaan naar stukken met betrekking tot Openbare Orde en Veiligheid, Bombardementen en schade, Explosievenruiming tijdens en na WOII, inclusief hulpverleningsdiensten, Dagrappporten Luchtbeschermingsdienst en Politierapporten. Hierbij zijn onderstaande stukken geraadpleegd. Er is geen informatie aangetroffen die relevant is voor dit vooronderzoek.

Gemeentearchief Oldenzaal	
Inventaris secretarie-archief gemeente Oldenzaal 1918-1950	
Invnr 490	Register van waarnemingen van de luchtbeschermingsdienst vanuit de Plechelmstoren 1940-1945 1 deel
5.14.3 Gevaarlijke stoffen	
Invnr 4284	Stukken betreffende het melden en opruimen van gevaarlijk oorlogstuig c.q. explosieven uit de Tweede Wereldoorlog 1963-1986
Inventaris archief diensten en bedrijven gemeente Oldenzaal 1918 – 1989, 3.23 Openbare veiligheid	
Invnr 2216	Stukken betreffende de ruiming van explosieven uit de tweede wereldoorlog 1976-1986

9.2 Provinciale Archieven

9.2.1 Historisch Centrum Overijssel

In het Historisch Centrum Overijssel is onderzoek gedaan naar stukken met betrekking tot Openbare Orde en Veiligheid, Bombardementen en schade, Explosievenruiming tijdens en na WOII, inclusief hulpverleningsdiensten, Dagrappporten Luchtbeschermingsdienst en Politierapporten. Hierbij zijn onderstaande stukken geraadpleegd. Er is geen informatie aangetroffen die relevant is voor dit vooronderzoek.

Historisch Centrum Overijssel	
Archiven van het provinciaal bestuur van Overijssel, 1921/1949 – 1970	
Toegang 25.2	9236 – 9243 – Luchtbescherming, 1928 – 1945
	9244 – 9245 – Opgaven betreffende luchtaanvallen Overijsselse gemeenten, 1940 – 1945
	1873 – Opgaven oorlogs- en bezettingsschade, 1946 – 1958
Commissaris van Overijssel te Zwolle, 1945 – 1946	
Toegang 397	88 - Instructies en correspondentie betreffende mijnen- en munitieopruiming, benevens een proces-verbaal van een ongeval met 53 personen gedood of gewond te Oldenzaal
	14 - Algemene correspondentie waaronder enkele processen-verbaal van neergeschoten geallieerde vliegtuigen en begraven geallieerde militairen

9.3 Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

In het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie zijn de volgende stukken geraadpleegd:

- Collectie Departement van Justitie (toegangsnummer 216k);
- Collectie Generalkommissariat für das Sicherheitswesen- Höhere SS- und Polizeiführer Nord-West (toegangsnummer 077).

Er is geen informatie aangetroffen die relevant is voor dit vooronderzoek.

9.4 Nationaal Archief

In het Nationaal Archief zijn de volgende stukken geraadpleegd:

- Binnenlandse Zaken, toegang 2.04.53.15;
- Inspectie Bevolking tegen Luchtaanvallen, 1937-1946; Inventaris meldingen en processenverbaal ontvangen van gemeenten over geallieerde luchtactiviteiten Overijssel.

Er is geen informatie aangetroffen die relevant is voor dit vooronderzoek.

9.5 Semi-statische archiefdiensten Ministerie van Defensie

In de Semi-statische archiefdiensten Ministerie van Defensie is geraadpleegd de collectie van de Mijn- en Munitieopruimingsdienst. Deze collectie beslaat de periode van 1945 tot en met 1947. Er is geen informatie aangetroffen die relevant is voor dit vooronderzoek.

9.6 Explosieven Opruimingsdienst Defensie

9.6.1 Collectie mijnenveldkaarten

De collectie mijnenveldkaarten van de EOD is geraadpleegd. Uit het onderzoek in de leg- en ruimrapporten is gebleken dat tijdens de Tweede Wereldoorlog geen geregistreerde mijnenvelden en/of verdachte gebieden hebben gelegen in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan.

9.6.2 Collectie MORA/UO

Het archief van ruimrapportages van de EOD is geraadpleegd. Dit archief beslaat de periode vanaf 1971 tot 01-07-2017. Uit onderzoek in dit archief is gebleken dat gedurende deze periode in de gemeente Losser 26 ruiming van CE hebben plaatsgevonden in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan. Een overzicht van deze ruiming is bijgevoegd als bijlage 07.

9.7 Luchtfoto's

9.7.1 Collectie Kadaster en Wageningen UR

Bij onderzoek in deze luchtfotocollecties zijn onderstaande luchtfoto's aangetroffen die het onderzoeksgebied (deels) weergeven. Bij beoordeling op geschiktheid van deze luchtfoto's voor dit vooronderzoek, is gebleken dat de kwaliteit voldoende is voor beoordeling en evaluatie voor dit vooronderzoek. Onderstaande luchtfoto's zijn bijgevoegd als bijlage 08.1 tot en met 08.3.

Datum	Bron	Sortie	Fotonummer(s)	Kwaliteit
02-11-1944	Kadaster	140-1186	4067	Goed
26-12-1944	Kadaster	16-1537	3125, 3126	Goed

9.7.2 Luchtfotocollectie Royal Commission of the Ancient and Historical Monuments of Scotland.

Dit archief is niet geraadpleegd. In de beschikbare archieven en literatuur is voldoende relevante informatie aangetroffen voor de beoordeling en evaluatie ten behoeve van dit vooronderzoek, waaruit een gefundeerde conclusie kan worden getrokken.

9.8 Nederlands Instituut voor Militaire Historie

In het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) zijn de volgende stukken geraadpleegd:

- Collectie 575 Duitse verdedigingswerken en inundaties van Nederlands grondgebied in de oorlog / Rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan Bureau Inlichtingen Londen;
- Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940;
- Collectie 708 Luchtoorlog 1940-1945;
- Studiegroep Luchtoorlog 1939 – 1945, Het Verliesregister 1939-1945.

Er is geen informatie aangetroffen die relevant is voor dit vooronderzoek.

9.9 The National Archives London

Uit dit archief zijn de Daily Logs van Second Tactical Air Force in het bezit van Leemans. Bij onderzoek in deze logboeken is onderstaande informatie aangetroffen die relevant is voor dit vooronderzoek.

Bron	AIR 37/718, Second Tactical Air Force Daily Log, Far. – May 1945 – sheet 2912
Datum	30-03-1945
Rapportage	H.Q. Army Group H. V.46701412. 84 R/P. 24 D/H. Roof blown off and building burning fiercely.
	seen to explode. H.Q. Army Group H. V.46701412. 84 R/P. 24 D/H. Roof blown off and building burning fiercely. to x 1,000 on H.Q. in villa 223570. 3 D/H. destroyed.
Uitleg:	Op 30-03-1945 is door 8 Typhoon jachtbommerwerpers van Squadron 164 van Wing 123 een luchtaanval uitgevoerd op het hoofdkwartier van de Duitse Army Group H, coördinaat V.46701412. Er zijn 84 luchtgrondraketten op het doel afgevuurd, waarvan er 24 het doel getroffen hebben. Het dak is er af geblazen en het gebouw brandde heftig.

9.10 Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg

Dit archief is niet geraadpleegd. In de beschikbare archieven en literatuur is voldoende relevante informatie aangetroffen voor de beoordeling en evaluatie ten behoeve van dit vooronderzoek, waaruit een gefundeerde conclusie kan worden getrokken.

9.11 The National Archives College Park

Dit archief is niet geraadpleegd. In de beschikbare archieven en literatuur is voldoende relevante informatie aangetroffen voor de beoordeling en evaluatie ten behoeve van dit vooronderzoek, waaruit een gefundeerde conclusie kan worden getrokken.

9.12 Getuigenverklaringen

Het WSCS-OCE beschrijft in hoofdstuk 6.5.1.1 het horen van getuigen als volgt:

Getuigenverklaringen

In overleg met de opdrachtgever wordt bepaald of getuigen worden gehoord. Dit wordt gerapporteerd. Indien getuigen worden gehoord, dient een schriftelijke getuigenverklaring te worden opgesteld en getekend door de getuige en / of door een vertegenwoordiger van de opdrachtgever die bij het horen van de getuige aanwezig is. De getuigenverklaring wordt opgenomen als bijlage bij het rapport.

In het onderzochte bronnenmateriaal is geen aanleiding aangetroffen om te zoeken naar getuigen die informatie zouden kunnen hebben over de mogelijke aanwezigheid van CE in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan.

10 LEEMTEN IN KENNIS

Bij dit vooronderzoek zijn de volgende leemten in kennis vastgesteld.

- Er is geen informatie bekend over ruiming van CE in de periode van 1947 tot en met 1971.
- Een deel van de aangetroffen relevante bronneninformatie heeft (mogelijk) betrekking op het onderzoeksgebied, maar is niet te herleiden naar specifieke locaties in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan.

DEEL 3:

***BEOORDELING EN EVALUATIE
BRONNENMATERIAAL***

11 BEOORDELING EN EVALUATIE BRONNENONDERZOEK

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het bronnenonderzoek beoordeeld, geëvalueerd en voorzien van een conclusie. Bij het bronnenonderzoek is de aangetroffen informatie onderzocht op indicaties en contra-indicaties met betrekking tot de mogelijke aanwezigheid van CE in het onderzoeksgebied en de directe omgeving daarvan. In dit hoofdstuk is alleen die informatie vermeld, die indicaties en/of contra-indicaties bevat, die relevant is voor dit vooronderzoek. De weergave hiervan wordt gerubriceerd naar inventarisatiegebied als weergegeven in hoofdstuk 4. Aan elke indicatie is een gebeurtenis-ID toegekend. Deze indicaties worden met een gebeurtenis-ID opgenomen in het overzicht van gebeurtenissen in hoofdstuk 13.

11.1 Eerdere onderzoeken naar CE

11.1.1 Gemeente Losser

Uit het onderzoek is gebleken dat bij de gemeente Losser geen informatie bekend is over eerdere onderzoeken naar CE met betrekking tot het onderzoeksgebied.

Conclusie:

Uit deze informatie kunnen geen indicaties en/of contra-indicaties worden afgeleid over de mogelijke aanwezigheid van CE, anders dan elders genoemd in hoofdstuk 11, in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan.

11.1.2 Explosieven Opruimingsdienst Defensie

Uitvoeringsopdracht 981527

Door de EOD op 24-03-1999 een verkenning zoekactie (VZA) uitgevoerd naar de mogelijke aanwezigheid van explosieven op het landgoed Egheria te Losser. Deze VZA heeft de volgende informatie opgeleverd. In het bosperceel gelegen tussen de Paasbergweg, de Alleeweg en de Tichelweg heeft een Duits munitiedepot gelegen. Zie bijlage 04.2. In dit munitiedepot hebben enkele tientallen opslagplaatsen gestaan. Deze opslagplaatsen stonden op circa 5 tot 10 meter vanaf de paden en bestonden uit een verlaging in de grond met een dak, bestaande uit baddings. De oppervlakte van deze opslagplaatsen was circa 4 x 4 m. Hierin stond de munitie, al of niet in kisten/kokers, opgestapeld in een hoeveelheid van circa 2 x 2 x 1 m. Aan het eind van de oorlog zijn er depots, aantal onbekend, door de Duitsers opgeblazen. Eén krater met een diameter van 2,5 - 3 m en een vermoedelijke diepte van ca. 1 m is nog terug te vinden. Tevens is ook nog een depot zonder het dak terug te vinden. Na de oorlog heeft de Heidemij de meeste bunkers en kraters verwijderd/dichtgegooid. Ook zijn na de oorlog een aantal percelen, direct grenzend aan het gebied van de depots, reeds bewerkt en herplant. **Gebeurtenis-ID: PROV-01.**

Conclusie 01:

De aanwezigheid van CE van diverse hoofdsoorten, afkomstig van genoemd munitiedepot, in delen van het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan, is aannemelijk. Deze delen zijn op de CE-bodembelastingkaart in Deel 5 horizontaal weergegeven.

Door de EOD is op 26-06-2001 een Rapport van Vooronderzoek opgesteld als vervolg op bovengenoemde VZA. De conclusie van dit vooronderzoek is als volgt:

- Het landgoed Egheria is tijdens de oorlogsjaren gebruikt als veldopslag van voorraden munitie.
- Gezien de soort en toestand van de door de EOD in de afgelopen jaren geruimde munitie in de nabijheid van het landgoed mag geconcludeerd worden dat deze afkomstig zijn van genoemde voorraden.
- Op het terrein bevinden zich zeer waarschijnlijk nog restanten van munitie die verspreid zijn bij het vernietigen van een onbekend aantal bunkers. Tijdens de uitvoering van herplantings- en graafwerkzaamheden op het terrein zal hierdoor een veiligheidsrisico optreden.
- Voorlopige inschatting van de grootte van het met munitie verontreinigde terrein is 20 ha. Een mogelijk nog intensiever onderzoek in archiefmateriaal en grootschalige steekproef met behulp van metaaldetectors kan de grootte van het terrein mogelijk vergroten of verkleinen.

Op basis van deze conclusie is door de EOD aan gemeente Losser geadviseerd een opsporingsactie te laten uitvoeren naar de vermoedelijke aanwezigheid van explosieven op het landgoed Egheria indien ter plaatse graaf- of herplantings werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd.

Gebeurtenis-ID: PROV-02.

Conclusie 02:

Voor zover kon worden vastgesteld heeft een opsporing van CE in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan, nooit plaatsgevonden. De aanwezigheid van CE als genoemd in conclusie 01 is aannemelijk.

11.2 Luchtaanvallen

Uit het onderzoek is gebleken dat tijdens de Tweede Wereldoorlog één luchtaanval heeft plaatsgevonden op gronddoelen in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan. Op 30-03-1945 is door 8 Typhoon jachtbommenwerpers een luchtaanval uitgevoerd op de villa Egheria, Egheriaweg 1 in De Lutte, waarbij het doel is beschoten met 84 lucht-grondraketten. De villa is hierbij zeer zwaar beschadigd. **Gebeurtenis-ID: PROV-03.**

Conclusie:

De aanwezigheid van CE, afkomstig van luchtaanvallen, in dit deel van het onderzoeksgebied in de directe omgeving daarvan, is aannemelijk. Dit deel is horizontaal weergegeven op de CE-bodembelastingkaart in hoofdstuk 5. Het betreft hier 3 inch raketten met brisante gevechtslading van 60 lb.

11.3 Neergekomen vliegtuigen

Uit het onderzoek is gebleken dat tijdens de Tweede Wereldoorlog circa 26 vliegtuigen zijn neergekomen in de gemeente Losser. Geen van deze vliegtuigen is neergekomen in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan.

Conclusie:

De aanwezigheid van stoffelijke resten van bemanningsleden, (restanten van) neergekomen vliegtuigen en van CE uit neergekomen vliegtuigen, in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan, is niet aannemelijk.

11.4 Grondgevechtshandelingen

Mei 1940 – de Duitse inval in Nederland

Uit het onderzoek is gebleken dat tijdens de Duitse inval in Nederland in mei 1940 geen grondgevechtshandelingen hebben plaatsgevonden in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan.

Conclusie 01:

De aanwezigheid van CE afkomstig van grondgevechtshandelingen tijdens de meidagen 1940, in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan, is niet aannemelijk.

De bevrijding, 1944-1945

Uit het onderzoek is gebleken dat tijdens de bevrijding in april 1945 geen grondgevechtshandelingen hebben plaatsgevonden in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan.

Conclusie 02:

De aanwezigheid van CE afkomstig van grondgevechtshandelingen tijdens de bevrijding, in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan, is niet aannemelijk.

11.5 Mijnevelden en/of verdachte gebieden

Uit het onderzoek is gebleken dat tijdens de Tweede Wereldoorlog geen geregistreerde mijnevelden en verdachte gebieden hebben gelegen in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan.

Conclusie

De aanwezigheid van CE afkomstig van mijnevelden, in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan, is niet aannemelijk.

11.6 Ruimingen van CE

11.6.1 Archief MMOD

Bij het onderzoek in dit archief is geen informatie aangetroffen die relevant is voor dit vooronderzoek.

Conclusie:

Uit deze informatie kunnen geen indicaties en/of contra-indicaties worden afgeleid over de mogelijke aanwezigheid van CE, anders dan elders genoemd in hoofdstuk 11, in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan.

11.6.2 Archief EOD

Uit onderzoek in dit archief is gebleken dat gedurende deze periode in de gemeente Losser 26 ruimingen van CE hebben plaatsgevonden in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan. Deze ruimingen hebben plaatsgevonden in een gebied gelegen aan de Alleeweg, Paasbergweg, Siemertsweg, Tankenbergweg, Tichelweg en de Bentheimerstraat. Deze wegen omsluiten een groot deel van de locaties waar grondroerende werkzaamheden binnen het onderzoeksgebied zijn gepland. Mede gelet op het gestelde in hoofdstuk 11.7 gaat Leemans er van uit dat de CE, welke geruimd zijn bij bovengenoemde ruimingen, afkomstig zijn van het munitiedepot 'Martha Lager'. Het is aannemelijk dat deze CE over een grotere afstand weggeslingerd en verspreid zijn door de explosie die in het munitiedepot heeft plaatsgevonden op 19-12-1944 en door de pogingen van de Duitsers de munitievoorraad te vernietigen net voor de bevrijding in april 1945.

Gebeurtenis-ID: PROV-04.

Conclusie:

De aanwezigheid van CE van verschillende hoofdsorten afkomstig van genoemd munitiedepot, in delen van het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan, is aannemelijk. Deze delen zijn op de CE-bodembelastingkaart in Deel 5 horizontaal weergegeven.

11.7 Militair gebruik

Met betrekking tot militair gebruik van het onderzoeksgebied en de directe omgeving daarvan, is het volgende vastgesteld.

In de hoofdstukken 6.2, 8.2, 8.3 en 8.4 zijn (gedetailleerde) beschrijvingen van het Duitse munitiedepot 'Martha Lager' weergegeven. Hieronder volgt een samenvatting van aangetroffen bronneninformatie.

In hoofdstuk 6.2 is beschreven dat door de EOD op 24-03-1999 een verkenning zoekactie (VZA) is uitgevoerd naar de mogelijke aanwezigheid van explosieven op het landgoed Egheria te Losser. Tijdens deze VZA is gesproken met de heer Morsink (70), wonend aan het adres Middelkampweg 2 te Losser. Hij beschrijft het munitiedepot gedetailleerd. In het bosgebied dat is omsloten door Alleeweg, Paasbergweg en Tichelweg is door Duitse troepen eind 1942 begonnen met de aanleg van het munitiedepot 'Martha Lager'.

Dit munitiedepot bestond uit enkele tientallen opslagplaatsen elk met een oppervlakte van circa 4 x 4 meter, gedeeltelijk in de grond ingegraven en voorzien van een houten dak. De opslagplaatsen lagen circa 5 tot 10 meter vanaf de paden waarlangs ze waren gepositioneerd. In deze opslagplaatsen stond de munitie opgeslagen, al of niet in kokers en kisten, in stapels van circa 2 x 2 x 1 meter. In hoofdstuk 8.2 is beschreven dat zijn vader met zijn paard de gaarkeuken langs de locaties trok waar de manschappen gehuisvest waren. De heer Morsink was in 1945 circa 17 jaar en heeft zijn hele leven in dit gebied gewoond. Zijn verklaring omtrent het munitiedepot wordt door de EOD en door Leemans als betrouwbaar geacht. Zie ook de situatieschets in bijlage 4.2.

In hoofdstuk 6.2 is beschreven dat in 2001 door de EOD ten behoeve van Gemeente Losser een Rapport van Vooronderzoek opgesteld. In de conclusie stelt de EOD dat het landgoed Egheria tijdens de oorlogsjaren is gebruikt als veldopslag van voorraden munitie. De in de afgelopen jaren in de nabijheid van het landgoed geruimde munitie is afkomstig van de genoemde voorraden. Op het terrein bevinden zich zeer waarschijnlijk nog restanten van munitie die verspreid zijn bij het vernietigen van een onbekend aantal bunkers.

Een bron in hoofdstuk 8.2 beschrijft: *“Op het Duits munitielager “Martha” aan de Denekamperstraat bij Oldenzaal was enkele dagen eerder (op Goede Vrijdag) een Duits militair die daar op wacht stond, door een geallieerd bombardement om het leven gekomen. Het was Herbert Weissenborn, geboren 20 mei 1925. Hij werd (tijdelijk) door de Duitsers begraven op het erf van de boerderij Heijdens - Beuningerstraat no. 8, achter de haag die dicht langs de weg staat en later in het massagraf op de Algemene Begraafplaats in Losser bijgezet”*. Goede Vrijdag viel in 1945 op 30 maart. Voor deze gebeurtenis is verder geen relevante informatie aangetroffen. Wel werd op die dag bij een bombardement bij het dorp De Lutte de omgeving van de spoorlijn Hengelo – Bentheim getroffen.

Op 19-12-1944 heeft zich in het munitiedepot een grote explosie voorgedaan. Tot in de verre omgeving vlogen dakpannen van de woningen. Een bron in hoofdstuk 8.2 beschrijft: *“Bij het gezin Olthof aan de Dalhuisweg vlogen de pannen van het dak, herinnert zich Gerrit Olthof. Ook Gerard Beernink die aan de Populierendijk woonde, maar op dat moment buiten aan het slachten was bij Hasman (Kruidenier Oude Nije Weme) aan de Bentheimerstraat herinnert zich dat door de luchtdruk zijn pet van de kop vloog”*. De afstand van het munitiedepot tot de Daalhuisweg is ruim 500 meter en tot de Bentheimerweg ruim 1000 meter. De oorzaak van de explosie is niet bekend. Er zouden veel Russische krijgsgevangenen zijn omgekomen. De Duitsers hebben alles in het grootste geheim opgeruimd. Van het begraven van slachtoffers is niets bekend.

Meerdere bronnen beschrijven dat de Duitse soldaten vlak voor de bevrijding de voorraad munitie probeerden te vernietigen. Een bron in hoofdstuk 8.2 beschrijft: *“Op het Marthalager werd munitie opgeblazen. Hierbij is munitie de lucht ingevlogen, waarvan niet alles tot ontploffing is gekomen. Direct na de bevrijding was het Marthalager een attractie voor de jeugd. Men haalde er kogels uit de hulzen en verzamelde kruid en brandplaatjes”* en *“Een paar nachten voor de bevrijding hebben de Duitsers een hoeveelheid munitie opgeblazen. Beernink, die aan de Populierendijk woonde herinnert zich de ontploffingen, waardoor de elektriciteit uitviel, de dakpannen werden opgetild en hooi door de zoldering naar beneden op de deel guurde. Bij dat opblazen zijn ook mijnen en mortieren niet tot ontploffing gekomen”*.

Een bron in hoofdstuk 8.3 beschrijft: *“Luitenant E. en P. militair gezag merkt op: Ten oosten van de weg Oldenzaal-Denekamp, bevindt zich een bos met daarin het Duitse munitiekamp "Martha" hetwelk door ons op 11 mei is bezocht. De munitie is opgeslagen in bunkers in houten kisten 5x5x3. Een deel hiervan is opgeslagen een ander deel leeggehaald door geallieerden, maar er zijn nog volle. De inhoud bestaat uit kisten granaten, slagloodjes, geweerkogels, springladingen, trotyl, brandplaatjes e.d. In het bos liggen verspreid gevaarlijk zaken als "pantzerfauste" stukken van granaten met slaghoedjes. In een hut troffen we kisten granaten aan waarmee men was begonnen te ze demonteren. Waarschijnlijk door de dorpsjeugd”.*

In hoofdstuk 11.6.2 is beschreven dat tussen 1971 en 01-07-2017 door de EOD 26 ruimingen van CE hebben plaatsgevonden in een gebied gelegen aan de Alleeweg, Paasbergweg, Siemertsweg, Tankenbergweg, Tichelweg en de Bentheimerstraat. In dit gebied hebben zowel bij de Duitse inval in mei 1940 als bij de bevrijding in april 1945 geen gevechtshandelingen plaatsgevonden. De geruimde CE kunnen dus alleen afkomstig zijn van het munitiedepot Martha Lager.

Gebeurtenis-ID: PROV-05.

Conclusie:

De aanwezigheid van CE van verschillende hoofdsoorten afkomstig van genoemd munitiedepot, in delen van het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan, is aannemelijk. Deze delen zijn op de CE-bodembelastingkaart in Deel 5 horizontaal weergegeven.

11.8 Specifieke informatie onderzoeksgebied, (inclusief voor- en naoorlogs)

In dit hoofdstuk is onder andere gekeken naar de ontwikkelingen in het onderzoeksgebied en de directe omgeving daarvan tussen 1945 en heden. Om goed inzicht te krijgen in deze ontwikkelingen, is de situatie ter plaatse vergeleken onder andere vanaf de luchtfoto's als genoemd in hoofdstuk 9.7 met recente luchtfoto's en satellietbeelden. Ook zijn vergelijkingen gemaakt met behulp van informatie van het Kadaster ⁸ en andere topografische kaarten. ⁹

Uit voorgaande hoofdstukken is gebleken dat voor de volgende gebieden een aanwijzingen bestaan die duiden op de mogelijke aanwezigheid van CE:

- het gebied tussen de Paasbergweg, Alleeweg, Siemertsweg en de Denekamperstraat;
- het gebied rondom de Villa Egheria;
- het gebied rondom de geschutstelling aan de Paasbergweg.

Recente luchtfoto's van deze gebieden zijn bijgevoegd als bijlagen 09.1 tot en met 09.3.

Voor het overige deel van het onderzoeksgebied zijn geen aanwijzingen aangetroffen die duiden op de mogelijke aanwezigheid van CE. Op basis hiervan is in dit hoofdstuk alleen gekeken naar de aangeduide gebieden.

Het gebied tussen de Paasbergweg, Alleeweg, Siemertsweg en de Denekamperstraat

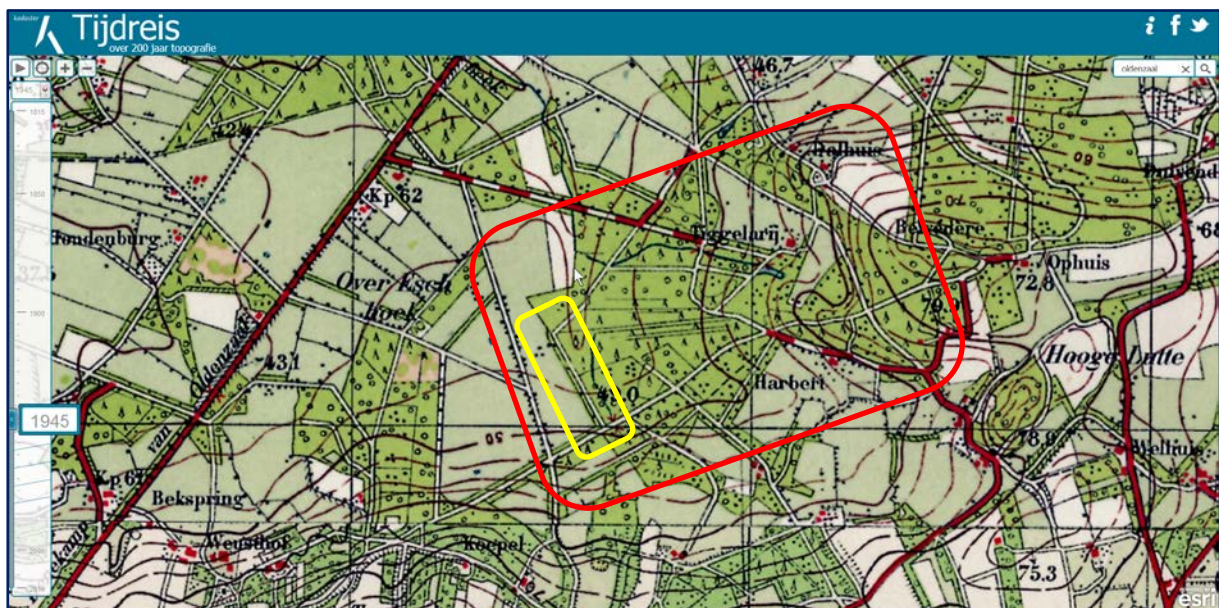
Uit bovengenoemde vergelijkingen is vastgesteld dat de situatie in de omgeving van het hierboven aangeduide gebied tussen 1940 en 2016 op plaatsen veranderd is. Enkele bos- en landbouwpercelen zijn enigszins veranderd. Van de wegen en paden is hier en daar de ligging gewijzigd. Om inzicht te krijgen wat deze veranderingen voor dit vooronderzoek betekenen, is door de heren Brouwers en Giesberts (zie 2.8) op 23-08-2017 ter plaatse een schouw uitgevoerd. Op 04-09-2017 is door de heren Althanning en Giesberts (zie 2.8) ter plaatse een tweede schouw uitgevoerd. Hierbij is het volgende gebleken: een deel van een van de paden waar de munitieopslagplaatsen langs hebben gelegen, zijn gewijzigd of bestaan niet meer als pad. Langs een nog bestaand gedeelte van de Tichelweg is wel de krater aangetroffen waarvan in hoofdstuk 6.2 sprake is. Zie onderstaande afbeeldingen 03 tot en met 08.

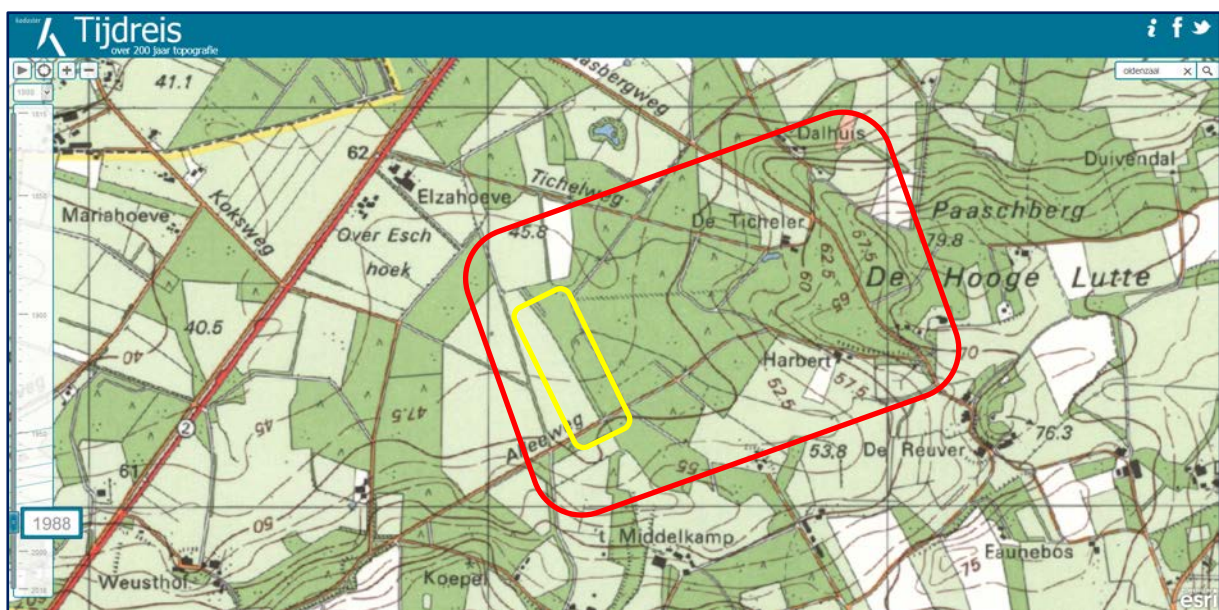
⁸ Bron: www.topotijdreis.nl

⁹ Bron: Grote Atlas van Nederland 1930-1950, november 2005.

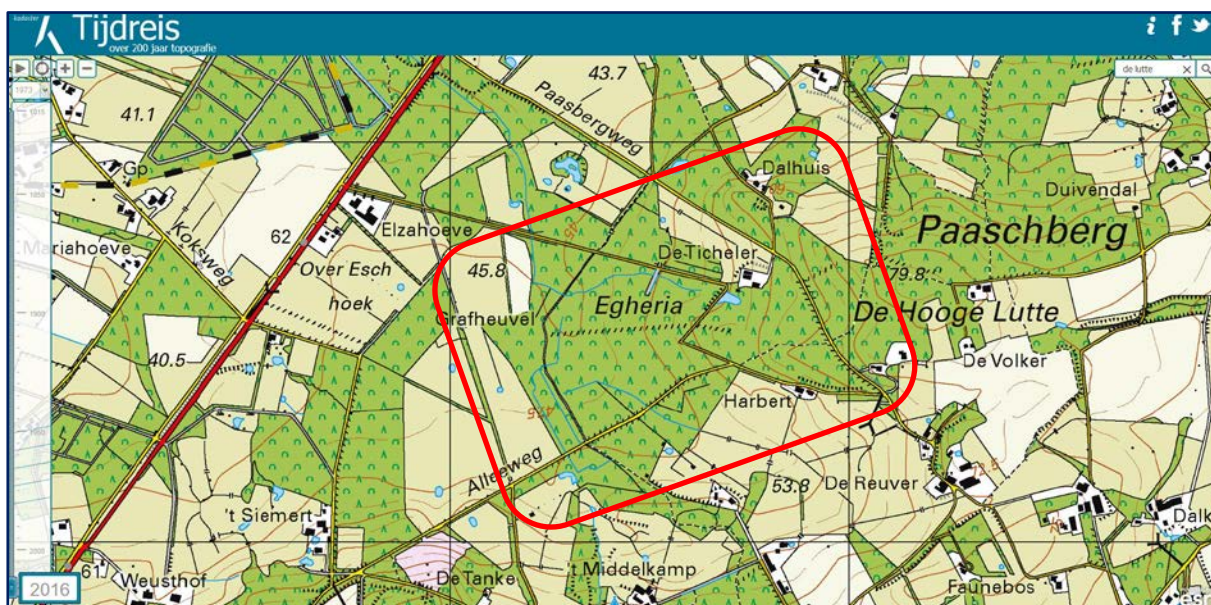

Afbeelding 3: Situatie 1945. In de rode rechthoek het gebied waar het Martha Lager was gelegen. In de gele rechthoek het deel van de Tichelweg dat nu niet meer als pad bestaat. Bron: Kadaster.

Afbeelding 4: Situatie 1988. In de rode rechthoek het gebied waar het Martha Lager was gelegen. In de gele rechthoek het deel van de Tichelweg dat nu niet meer als pad bestaat. Bron: Kadaster.

Afbeelding 5: Situatie 2016. In de rode rechthoek het gebied waar het Martha Lager was gelegen.
Bron: Kadaster.

Afbeelding 6: Krater langs de Tichelweg. Coördinaat locatie: 52.33081, 6.96214.

Afbeelding 7: Voormalige opslaglocatie langs de Paasbergweg. Coördinaat: 52.32834, 6.97123.

Afbeelding 8: Voormalige opslaglocatie langs de Alleeweg, Coördinaat: 52.32871, 6.96719.

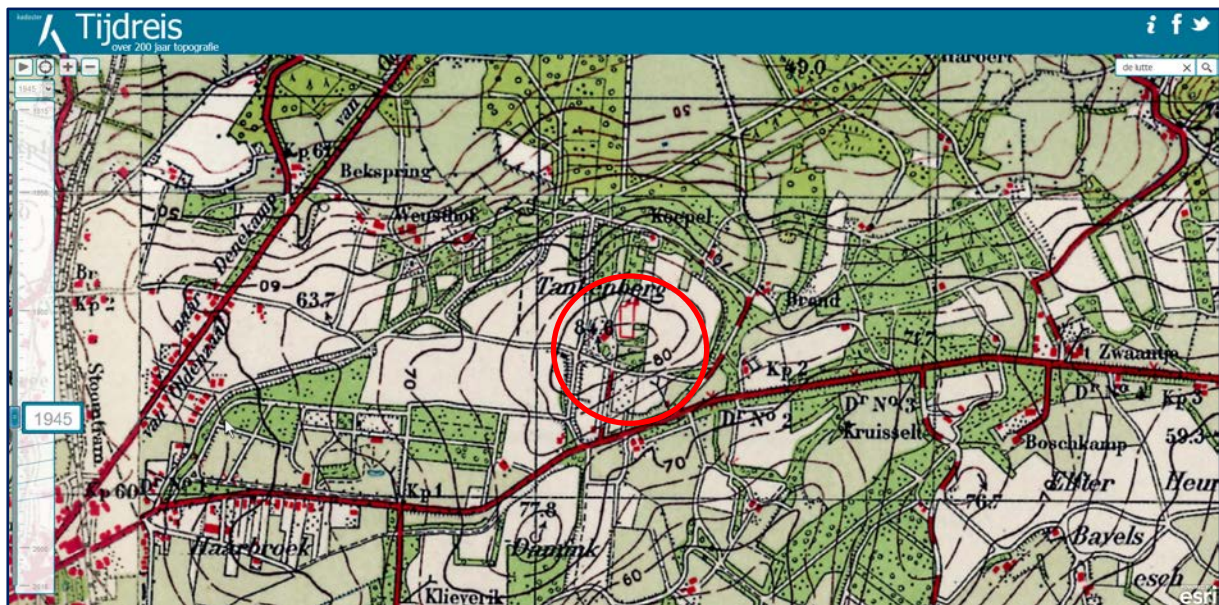

Conclusie 01:

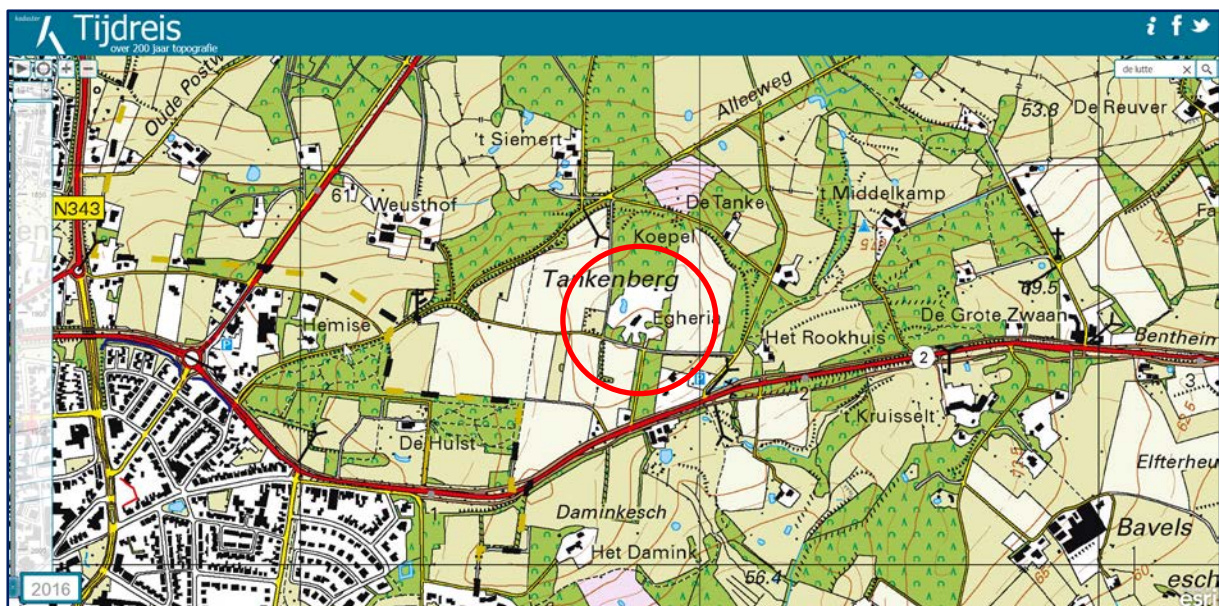
In combinatie met de informatie in hoofdstuk 11.7 stelt Leemans vast dat de afbakening van het Martha Lager wordt gevormd door de Paasbergweg, Alleeweg en Tichelweg. Dit gebied is op de CE-bodembelastingkaart in Deel 5 horizontaal weergegeven.

Het gebied rondom de Villa Egheria.

Uit bovengenoemde vergelijkingen is vastgesteld dat de situatie in de omgeving van het hierboven aangeduide gebied tussen 1945 en 2016 nauwelijks is veranderd. Enkele bos- en landbouwpercelen zijn enigszins veranderd. Van de wegen en paden is hier en daar de ligging marginaal gewijzigd. Deze veranderingen hebben geen invloed op het onderzoeksresultaat. Zie onderstaande afbeeldingen 09 en 10.

Afbeelding 9: Situatie 1945. In de rode cirkel villa Egheria. Bron: Kadaster.

Afbeelding 10: Situatie 2016. In de rode cirkel villa Egheria. Bron: kadaster.

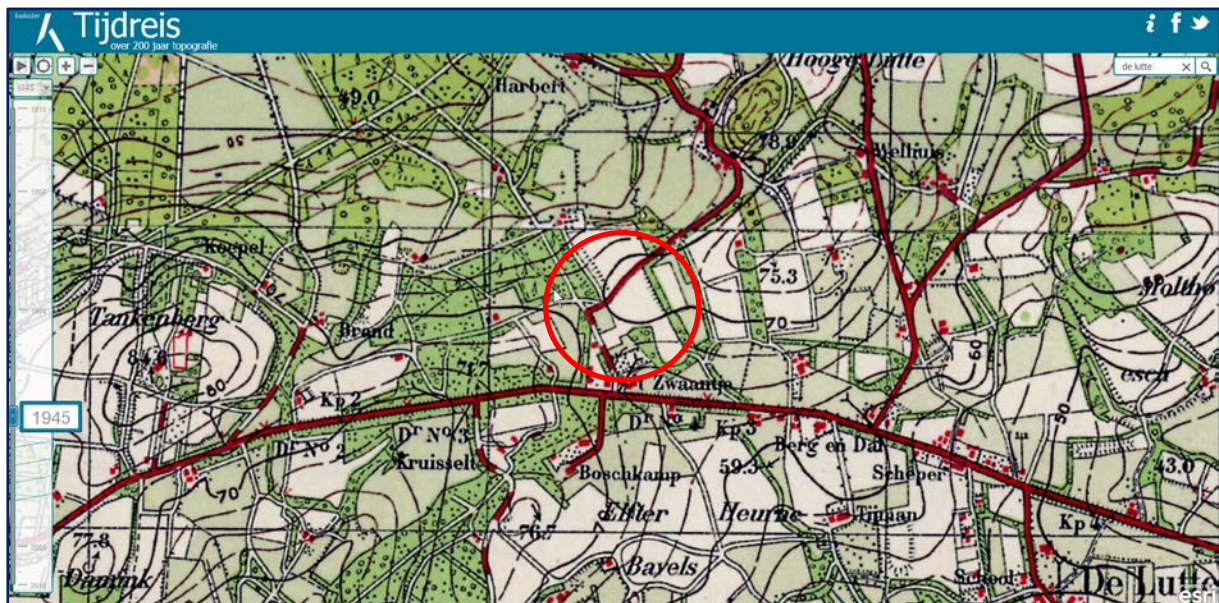

Conclusie 02:

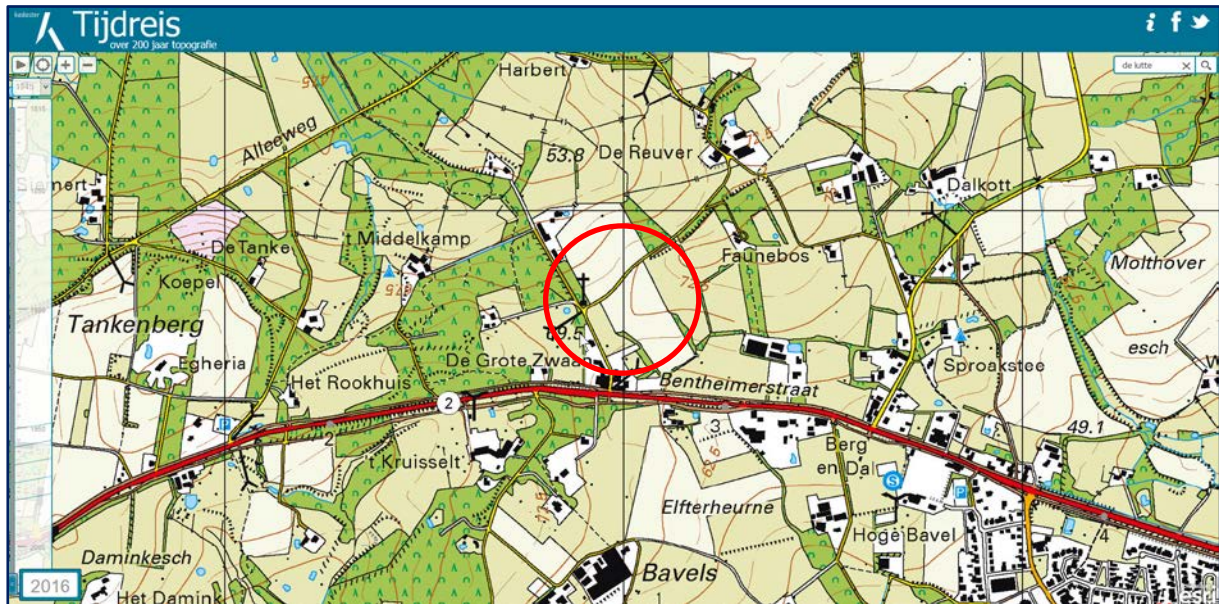
Uit deze informatie kunnen geen indicaties en/of contra-indicaties worden afgeleid over de mogelijke aanwezigheid van CE, anders dan elders genoemd in hoofdstuk 11, in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan.

Het gebied rondom de geschutstelling aan de Paasbergweg.

Uit bovengenoemde vergelijkingen is vastgesteld dat de situatie in de omgeving van het hierboven aangeduide gebied tussen 1945 en 2016 nauwelijks is veranderd. Enkele bos- en landbouwpercelen zijn enigszins veranderd. Van de wegen en paden is hier en daar de ligging marginaal gewijzigd. Deze veranderingen hebben geen invloed op het onderzoeksresultaat. Zie onderstaande afbeeldingen 11 en 12.

Afbeelding 11: Situatie 1945. In de rode cirkel de locatie van de geschutstelling. Bron: Kadaster.

Afbeelding 12: Situatie 2016. In de rode cirkel de locatie van de geschutstelling. Bron: Kadaster.

Conclusie 03:

Uit deze informatie kunnen geen indicaties en/of contra-indicaties worden afgeleid over de mogelijke aanwezigheid van CE, anders dan elders genoemd in hoofdstuk 11, in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan.

11.9 Luchtfoto's

Uit de aangetroffen bronneninformatie is gebleken dat er mogelijk CE aanwezig zijn in het onderzoeksgebied. Het betreft hier CE afkomstig van militair gebruik door de Duitse troepen. In de bossen op het landgoed Eggheria is eind 1942 het munitiedepot 'Martha Lager' aangelegd. Door diverse explosies in december 1944 en in maart 1945 is het aannemelijk dat CE verspreid zijn in de omgeving van dit munitiedepot. Zie ook hoofdstuk 11.7. De locatie bevond zich in het bosgebied omgeven door Tichelweg, Alleeweg en Paasbergweg. Op luchtfoto 140-1186-4067 d.d. 02-11-1944 is dit gebied in zijn geheel zichtbaar. Er is echter geen informatie zichtbaar die duidt op de aanwezigheid van het munitiedepot. Dit komt door dat het munitiedepot vanuit de lucht niet zichtbaar is omdat het verscholen ligt onder de bomen die ook in de winter een gesloten bladerdek behouden. Er is verder geen bronneninformatie aangetroffen waaruit een verandering van de situatie ter plaatse na 02-11-1944 kan worden afgeleid. Ook zijn er geen andere indicaties aangetroffen waaruit de mogelijke aanwezigheid CE kan worden afgeleid. Om deze reden heeft Leemans besloten geen verder onderzoek naar luchtfoto's doen. De luchtfoto's als genoemd in hoofdstuk 9.7 zijn beoordeeld en geïnterpreteerd op relevante informatie. Hierbij is de volgende informatie aangetroffen.

Luchtfoto 140-1186-4067 d.d. 02-11-1944

Op deze luchtfoto is een geschutstelling zichtbaar. Deze stelling is gelegen tussen de Paasbergweg en de Bentheimerstraat circa 200 meter ten noorden van het huidige hotel De Grote Zwaan. Twee uitsneden uit deze luchtfoto met daarop de locatie van het munitiedepot (niet zichtbaar op de luchtfoto) en de locatie van de geschutstelling zijn bijgevoegd als bijlagen 08.4 en 08.5.

Luchtfoto 16-1537-3125 d.d. 26-12-1944

Op deze luchtfoto is een geschutstelling zichtbaar. Op een afstand van circa 20 meter zijn enkele mangaten zichtbaar. Deze stelling is gelegen tussen de Paasbergweg en de Bentheimerstraat circa 200 meter ten noorden van het huidige hotel De Grote Zwaan. Langs de spoorlijn Oldenzaal – Bad Bentheim zijn 15 bomkraters zichtbaar. Deze bomkraters zijn gelegen op een afstand van circa 1600 meter en verder ten oosten van het onderzoeksgebied en worden daarom verder buiten beschouwing gelaten. Een uitsnede uit deze luchtfoto met daarop de locatie van de geschutstelling en de mangaten is bijgevoegd als bijlage 08.6.

Gebeurtenis-ID: PROV-06.

Luchtfoto 16-1537-3126 d.d. 26-12-1944

Op deze luchtfoto is een geschutstelling zichtbaar. Op een afstand van circa 20 meter zijn enkele mangaten zichtbaar. Deze stelling is gelegen tussen de Paasbergweg en de Bentheimerstraat circa 200 meter ten noorden van het huidige hotel De Grote Zwaan. Langs de spoorlijn Oldenzaal – Bad Bentheim zijn 5 bomkraters zichtbaar. Deze bomkraters zijn gelegen op een afstand van circa 1600 meter en verder ten oosten van het onderzoeksgebied en worden daarom verder buiten beschouwing gelaten. Het betreft hier dezelfde informatie als op luchtfoto 16-1537-3125. Daarom is er geen uitsnede van deze luchtfoto bijgevoegd.

Conclusie:

De aanwezigheid van CE in de directe omgeving van de locatie van de geschutstelling is aannemelijk. Het betreft de hoofdsoorten kleinkalibermunitie, geschutmunitie, hand- en geweergranaten, munitie voor granaatwerpers, raketten en ontstekingsinrichtingen.

De locatie is op de CE-bodembelastingkaart in Deel 5 horizontaal weergegeven.

11.10   Getuigen

Er is geen onderzoek gedaan naar getuigen die informatie zouden kunnen hebben over de mogelijke aanwezigheid van CE in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan.

Conclusie:

Uit deze informatie kunnen geen indicaties en/of contra-indicaties worden afgeleid over de mogelijke aanwezigheid van CE, anders dan elders genoemd in hoofdstuk 11, in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan.

12   LEEMTEN IN KENNIS

Bij dit vooronderzoek zijn de volgende leemten in kennis vastgesteld.

- Er is geen informatie bekend over ruimingen van CE in de periode van 1947 tot en met 1971.
- Een deel van de aangetroffen relevante bronneninformatie heeft (mogelijk) betrekking op het onderzoeksgebied, maar is niet te herleiden naar specifieke locaties in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan.

Conclusie:

Uit deze informatie kunnen geen indicaties en/of contra-indicaties worden afgeleid over de mogelijke aanwezigheid van CE, anders dan elders genoemd in hoofdstuk 11, in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan.

13   OVERZICHT GEBEURTENISSEN

Bij het bronnenonderzoek is informatie verzameld over gebeurtenissen die mogelijk hebben geleid tot het achterblijven van CE in het onderzoeksgebied en de directe omgeving daarvan.

Bij de beoordeling en evaluatie van dit bronnenmateriaal in deel 3 van dit document, zijn aan deze gebeurtenissen indicaties toegekend. Deze indicaties hebben een gebeurtenis-ID gekregen. De lijst met gebeurtenissen is bijgevoegd als bijlage 10.

14 VERMOEDELIJKE AANWEZIGE CE EN VERSCHIJNINGSVORM

Op basis van de beoordeling en evaluatie van het aangetroffen relevante bronnenmateriaal wordt vastgesteld dat de aanwezigheid van CE in delen van het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan, aannemelijk is. Het betreft hier CE zoals weergegeven in onderstaande tabel.

CE	Kans op aantreffen	Vermoedelijk aantal
Hoofdsoort: kleinkalibermunitie	ja	n.t.b.
Hoofdsoort: geschutmunitie	ja	n.t.b.
Hoofdsoort: hand- en geweergranaten	ja	n.t.b.
Hoofdsoort: munitie voor granaatwerpers	ja	n.t.b.
Hoofdsoort: raketten Kaliber: 60 lb.	ja	ca. 60
Hoofdsoort: ontstekingsinrichtingen	ja	n.t.b.

De verschijningsvorm is van invloed op de risico's die CE met zich meebrengen en vormt daarmee een belangrijk gegeven voor de risicoanalyse. De CE zoals genoemd in de vorige tabel kunnen in het onderzoeksgebied in de volgende verschijningsvormen worden aangetroffen.

Het WSCS-OCE beschrijft in paragraaf 2. Verschijningsvorm van CE als volgt:

Verschijningsvorm van CE

De wijze waarop CE in het verleden in de (water)bodem zijn terechtgekomen, waarbij onderscheid kan worden gemaakt in: afgeworpen, verschoten/gegoot/gelegd/weggeslingerd, opgeslagen/gedumpt/begraven (inclusief redepositie), als restanten uit springputten of explosie en als onderdeel van (vliegtuig)wrakken en/of gezonken vaartuigen.

CE	Verschijningsvorm
Hoofdsoort: kleinkalibermunitie	opgeslagen / gedumpt / restant uit springput of explosie
Hoofdsoort: geschutmunitie	opgeslagen / gedumpt / restant uit springput of explosie
Hoofdsoort: hand- en geweergranaten	opgeslagen / gedumpt / restant uit springput of explosie
Hoofdsoort: munitie voor granaatwerpers	opgeslagen / gedumpt / restant uit springput of explosie
Hoofdsoort: raketten	verschoten
Hoofdsoort: ontstekingsinrichtingen	opgeslagen / gedumpt / restant uit springput of explosie

15 CONCLUSIE, VERDACHT GEBIED, NIET VERDACHT GEBIED EN AANBEVELINGEN

15.1 Conclusie

Op basis van de beoordeling en evaluatie van het aangetroffen relevante bronnenmateriaal wordt geconcludeerd dat de aanwezigheid van CE in delen van het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan, aannemelijk is.

15.2 Verdacht gebied

Delen van het onderzoeksgebied en de directe omgeving daarvan zijn verdacht van de aanwezigheid van CE. Deze delen zijn verder in dit hoofdstuk beschreven en horizontaal weergegeven op de CE-bodembelastingkaart in Deel 5.

15.2.1 Horizontale afbakening verdacht gebied

De horizontale afbakening van het verdacht gebied wordt indien mogelijk gespecificeerd per hoofdsoort vermoedelijk aanwezige CE. Hierbij wordt Bijlage 03 van het WSCS-OCE als richtlijn gehanteerd.

De horizontale afbakening is mede vastgesteld met behulp van luchtfoto's. Het projecteren van luchtfoto's uit de Tweede Wereldoorlog op de huidige topografie kan door enkele factoren worden beïnvloed. Door veranderde omstandigheden binnen het onderzoeksgebied, afwijkingen in de opnamen veroorzaakt door de kromming van de aarde, de parallax en de nauwkeurigheid van de gebruikte ondergrond, kunnen afwijkingen ontstaan in de georeferentie. Ter compensatie van dergelijke afwijkingen past Leemans een buffer toe van 10 meter.

15.2.1.1 Munitiedepot Martha Lager

De locatie van het munitiedepot Martha Lager is verdacht van de aanwezigheid van CE. Niet kon worden vastgesteld welke hoofdsoorten CE er waren opgeslagen. Bij de ruiming door de EOD – zie hoofdstuk 9.6.2 – zijn alleen de hoofdsoorten kleinkalibermunitie, geschutmunitie, raketten en ontstekingsinrichten geruimd. Het is echter niet uit te sluiten dat er ook andere hoofdsoorten CE aanwezig kunnen zijn. Voor het munitiedepot wordt de horizontale afbakening van het verdacht gebied als volgt vastgesteld en horizontaal weergegeven op de bodembelastingkaart in Deel 5. Het WSCS-OCE schrijft in bijlage 3. Vaststellen verdacht gebied en afbakening in vooronderzoek, het volgende voor.

Indicatie	Algemene omschrijving	Uitgangspunt conclusie		Uitgangspunt voor afbakening verdacht gebied
		verdacht	onverdacht	
Munitieopslag in open veld	Locatie van munitievoorraad in het open veld, niet zijnde binnen een verdedigingswerk	X		Locatie van de veldopslaglocatie.

De opslagplaatsen bevonden zich tussen 5 en 10 meter vanaf de paden, situatie 1945. Hiervoor is aan afstand van 10 meter toegevoegd aan beide zijden van de wegen in de situatie 1945. Deze afstand is vermeerderd met 10 meter ter compensatie van de afwijkingen zoals vermeld in hoofdstuk 15.2.1. Aan de hand van deze informatie en de situatieschets in bijlage 04.2 is de locatie vastgesteld en op de CE-bodembelastingkaart in Deel 5 horizontaal weergegeven in de huidige situatie.

In december 1944 en in maart 1945 hebben zich meerdere explosies voorgedaan in het munitiedepot. Deze explosies kunnen worden gezien als ongecontroleerde explosies. Voor ongecontroleerde explosies wordt de horizontale afbakening van het verdacht gebied als volgt vastgesteld en horizontaal weergegeven op de CE-bodembelastingkaart in Deel 5. Het WSCS-OCE schrijft in bijlage 3. Vaststellen verdacht gebied en afbakening in vooronderzoek, het volgende voor.

Indicatie	Algemene omschrijving	Uitgangspunt conclusie		Uitgangspunt voor afbakening verdacht gebied
		verdacht	onverdacht	
Ongecontroleerde (massa)explosie	(Sympathische) detonatie van een explosieven voorraad zoals ontploffing munitieopslag of munitietrein	X		Situationeel te bepalen.

Bij het uitvoeren van opsporingswerkzaamheden in vergelijkbare situatie is vastgesteld dat de uitworp van (restanten van) CE uit de explosiepunten tot op 400 m heeft plaatsgevonden. Met dit gegeven moet ook in deze situatie rekening worden gehouden. Het is niet bekend op welke plaatsen binnen het munitiedepot de explosies hebben plaatsgevonden. Daarom wordt aan de perimeter zoals hierboven beschreven, een straal van 400 meter toegevoegd en horizontaal weergegeven op de CE-bodembelastingkaart in Deel 5.

15.2.1.2 Geschutstelling aan de Paasbergweg

De locatie van de geschutstelling aan de Paasbergweg is verdacht van de aanwezigheid van de volgende hoofdsoorten CE: kleinkalibermunitie, geschutmunitie, hand- en geweergrenaten, munitie voor granaatwerpers, raketten en ontstekingsinrichtingen.

Voor de locatie van de geschutstelling wordt de horizontale afbakening van het verdacht gebied als volgt vastgesteld en horizontaal weergegeven op de bodembelastingkaart in Deel 5. Het WSCS-OCE schrijft in bijlage 3. Vaststellen verdacht gebied en afbakening in vooronderzoek, het volgende voor.

Indicatie	Algemene omschrijving	Uitgangspunt conclusie		Uitgangspunt voor afbakening verdacht gebied
		verdacht	onverdacht	
Geschutopstelling (statisch en mobiel)	Locatie van geschut, niet zijnde onderdeel van een verdedigingswerk	X		25 meter rondom het hart van de geschutopstelling, maar niet verder dan een eventueel aangrenzende watergang.

De hierboven genoemde afstand van 25 meter wordt vermeerderd met 10 meter ter compensatie van de afwijkingen zoals vermeld in hoofdstuk 15.2.1. Het totale verdacht gebied is 35 meter, gemeten vanuit het hart van de geschutopstelling.

15.2.1.3 Villa Egheria

De locatie van de villa Egheria is verdacht van de aanwezigheid van de hoofdsoort raketten.

Voor de locatie van de villa wordt de horizontale afbakening van het verdacht gebied als volgt vastgesteld en horizontaal weergegeven op de bodembelastingkaart in Deel 5. Het WSCS-OCE schrijft in bijlage 3. Vaststellen verdacht gebied en afbakening in vooronderzoek, het volgende voor.

Indicatie	Algemene omschrijving	Uitgangspunt conclusie		Uitgangspunt voor afbakening verdacht gebied
		verdacht	onverdacht	
Duikbombardement op zgn. 'Pin Point Target', inslagenpatroon onbekend	Gebied dat is getroffen door een bombardement met jachtbommenwerpers, met als doel om een vooraf bepaald specifiek object te treffen.	X		Het verdachte gebied wordt bepaald door een afstand van 181 meter gemeten vanuit het hart van het doel.

Bij het indringen van afwerpmunitie in de bodem zal een horizontale ondergrondse verplaatsing van de vliegtuigbom plaatsvinden. In onderstaande tabel is een overzicht van deze maximale horizontale ondergrondse verplaatsing weergegeven. ¹⁰

Horizontale ondergrondse verplaatsing na indringen	
Gewicht vliegtuigbom in lb.	Maximale afstand in meters (afgerond)
100	5,45 (6,00)
250	5,48 (6,00)
500	7,10 (8,00)
1000	8,00 (8,00)
2000	9,50 (10,00)
≥ 2000	11,66 (12,00)

Bovengenoemde raketten van 60 lb. zijn verschoten vanaf de vleugels van de jachtbommenwerper en hebben een hoge snelheid bij het treffen van het doel, dus ook bij het indringen in de onderbodem als het doel niet wordt getroffen. Op basis van dit gegeven wordt de hierboven genoemde afstand van 181 meter vermeerderd met 6 meter voor de horizontale ondergrondse verplaatsing na indringen en met nog eens 10 meter ter compensatie van de afwijkingen zoals vermeld in hoofdstuk 15.2.1. Het totale verdacht gebied is 197 meter, gemeten vanuit het hart van het doel.

¹⁰ Bron: SARICON, A.H. Meijers, *Offset vliegtuigbommen* (z.p.).

15.2.2 Verticale afbakening verdacht gebied

Voor de verticale afbakening van het verdacht gebied wordt hoofdstuk 6.5.2. sub 5 van het WSCS-OCE als richtlijn gehanteerd.

15.2.2.1 Munitiedepot Martha Lager

De verticale afbakening van het verdacht gebied in het munitiedepot Martha Lager en in de directe omgeving daarvan wordt verdeeld in twee gebieden, te weten (restanten van) CE die door de explosie zijn uitgeworpen en (restanten van) CE die door de explosie verder in de ondergrond zijn gedrongen.

Uitwerpzone

Bij opsporingswerkzaamheden in vergelijkbare situatie is het volgende vastgesteld. CE die niet of onvolledig zijn vernietigd, worden deels door de explosiekracht uit het explosiepunt uitgeworpen. Deze zijn bij de opsporingswerkzaamheden teruggevonden tot op een diepte van maximaal 50 centimeter min mv.

Indringing

Bij opsporingswerkzaamheden in vergelijkbare situatie is het volgende vastgesteld. Een ander deel van de CE die niet of onvolledig zijn vernietigd, worden deels door de explosiekracht dieper in de onderbodem gedrongen. Deze zijn bij de opsporingswerkzaamheden teruggevonden tot op een diepte van maximaal 3 meter.

15.2.2.2 Geschutstelling aan de Paasbergweg

Op basis van ervaringsgegevens wordt de verticale afbakening van het verdacht gebied van de geschutstelling vastgesteld op 2 meter min maaiveld 1945.

15.2.2.3 Vila Egheria

Op basis van ervaringsgegevens wordt de verticale afbakening van het verdacht gebied van de geschutstelling vastgesteld op 3 meter min maaiveld 1945.

15.3 Niet-verdacht gebied

Het resterende deel van het onderzoeksgebied wordt aangemerkt als niet-verdacht van de aanwezigheid van CE.

15.4 Aanbeveling

15.4.1 CE verdacht gebied

Voor de gebieden verdacht van de aanwezigheid van CE geldt de volgende aanbeveling:

Uit oogpunt van veiligheid is het van essentieel belang dat de verdachte gebieden worden onderzocht op de aanwezigheid van CE. De hierbij mogelijk aan te treffen CE dienen door de EOD te worden geruimd, alvorens aan te vangen met enige vorm van (grondroerende) werkzaamheden.

Indien onderzoek naar de aanwezigheid van CE niet mogelijk is, bijvoorbeeld door de aanwezige bebouwing, ondergrondse infrastructuur en dergelijke, dan dienen de werkzaamheden, bijvoorbeeld het afbreken van bestaande bebouwing, te worden uitgevoerd onder regime van het WSCS-OCE. Daarna dient alsnog uit oogpunt van veiligheid het verdacht gebied te worden onderzocht op de aanwezigheid van CE. De hierbij mogelijk aan te treffen CE dienen door de EOD te worden geruimd, alvorens verder te gaan met enige vorm van (grondroerende) werkzaamheden.

15.4.2 Niet-verdacht gebied

Voor het niet-verdacht gebied in het onderzoeksgebied geldt de volgende aanbeveling:

De kans op aantreffen van CE is niet anders dan op elke ander plaats in Nederland onder gelijke omstandigheden. Indien tijdens het uitvoeren van de werkzaamheden onverhoopt toch een of meerdere CE worden aangetroffen, dienen deze direct gemeld te worden bij de plaatselijke politie. Deze zal melding van het aantreffen van CE doen bij de EOD, die dan voor de ruiming van de CE zorg zal dragen.

Hoewel er geen aanwijzingen zijn die de kans op het aantreffen van explosieven onderbouwen, adviseert Leemans u wel om het uitvoerend personeel voorafgaand aan bodemroerende werkzaamheden in de te bewerken gebieden altijd te instrueren om bij het onverhoopt aantreffen van munitieverdachte objecten de volgende acties te ondernemen:

- Beroer het CE nooit;
- Stop onmiddellijk met de werkzaamheden ter plaatse;
- Houd iedereen uit de omgeving van het CE;
- Meld het aantreffen van het CE onmiddellijk bij de plaatselijke politie;
- Volg de instructies van de plaatselijke politie strikt op.

15.4.3 Bevoegd Gezag

De Gemeente is Bevoegd Gezag in relatie tot de handhaving van de Openbare Orde en Veiligheid. Gelet hierop wordt opdrachtgever geadviseerd dit Rapport van Vooronderzoek ter beschikking te stellen aan gemeente Losser.

DEEL 4:

BIJLAGEN

Leemans Speciaalwerken B.V.

te Vriezenveen

KvK: 06091613

heeft aangetoond dat het managementsysteem en de verrichte werkzaamheden voldoen aan het:

Systeemcertificaat

Opsporen Conventionele Explosieven WSCS-OCE: 2012, versie 1

Het bedrijf voldoet daarmee aan de in de bovengenoemde werkveldspecifieke certificatieschema vastgelegde eisen ten aanzien van:

Deelgebied A: Opsporing (inclusief vooronderzoek)

Deelgebied B: Civieltechnisch Opsporingsproces

Evaluatie van het managementsysteem heeft plaatsgevonden volgens het certificatiereglement van TÜV Nederland.

Deze certificatie is onderworpen aan een jaarlijkse evaluatie door TÜV Nederland.

Registratienummer: 13798/4.1
Ingangsdatum: 15-12-2015
Certificaat geldig tot: 15-12-2018
Datum eerste certificaat: 15-12-2006

Managing Director
Dhr. E.W.A.C. Franken

TÜV Nederland
De Waal 21 C
5684 PH Best
T: +31 (0) 499 – 339 500
F: +31 (0) 499 – 339 509
E: info@tuv.nl
W: www.tuv.nl

BIJLAGE 02

Hoofdsoorten CE

Hoofdsoort	Beschrijving
Kleinkalibermunitie	Munitie voor handvuurwapens en mitrailleurs met een kaliber tot 20 mm.
Geschutmunitie	Munitie voor vuurmonden met een kaliber van 20 mm of groter.
Handgranaten	Munitie bedoeld om met de hand te werpen.
Geweergranaten	Munitie bedoeld om met behulp van een geweer te verschieten.
Munitie voor granaatwerpers	Munitie die met een daarvoor bestemd wapensysteem wordt verschoten, gelanceerd of weggeslingerd.
Raketten ¹¹	Munitie die worden afgevuurd en/of voortgestuwd door een raketmotor.
Afwerpmunitie	Munitie bedoeld om van een vliegtuig te worden losgelaten, uitgestoten of geworpen.
Submunitie	Munitieartikelen opgenomen in een ander munitieartikel, die op enig moment vrijkomen, worden uitgestoten of verschoten, zelfstandig hun weg vervolgen en op het gewenste tijdstip en/of plaats worden ontstoken zodat deze tot werking komen.
Onderwatermunitie	Munitie bedoeld om onder water te gebruiken.
Landmijnen	Munitie met een hoeveelheid springstof, al of niet in een omhulsel, voorzien van een ontsteker, in of op een terrein of gebied aangebracht om te hinderen, schade toe te brengen of buiten gevecht te stellen en door het te treffen doel wordt geactiveerd.
Valstrikken	Munitie die fabrieksmatig is aangemaakt en die al dan niet op een geïmproviseerde wijze is geplaatst met als doel te vernietigen, te verminken, te verwonden, brand te stichten, te kwellen en/of paniek te zaaien. Ze wordt geactiveerd door een ogenschijnlijk onschuldige handeling.
Explosieve stoffen	Een explosieve stof zonder dat deze is voorzien van een ontstekingsinrichting en waarbij het oorspronkelijke gebruiksdoel onbekend is.
Vuurwerken	Munitie voorzien van pyrotechnische mengsels voor speciale effecten zoals vlam, licht, geluid, rook en / of gas.
Vernielingsmiddelen	Munitie bedoeld om schade toe te brengen aan constructies, vernielingen of vernietigingen mee uit te voeren.
Ontstekingsinrichtingen	Inrichtingen die op of in een munitieartikel zijn of kunnen worden geplaatst en op een gewenst tijdstip en / of plaats de verlangde uitwerking veroorzaken.
Toebehoren van munitie	Voorwerp dat onderdeel uitmaakt van of toebehoort aan een munitieartikel, geen explosieve stoffen bevat, maar wel een sterke aanwijzing vormt voor de mogelijke aanwezigheid van munitie.

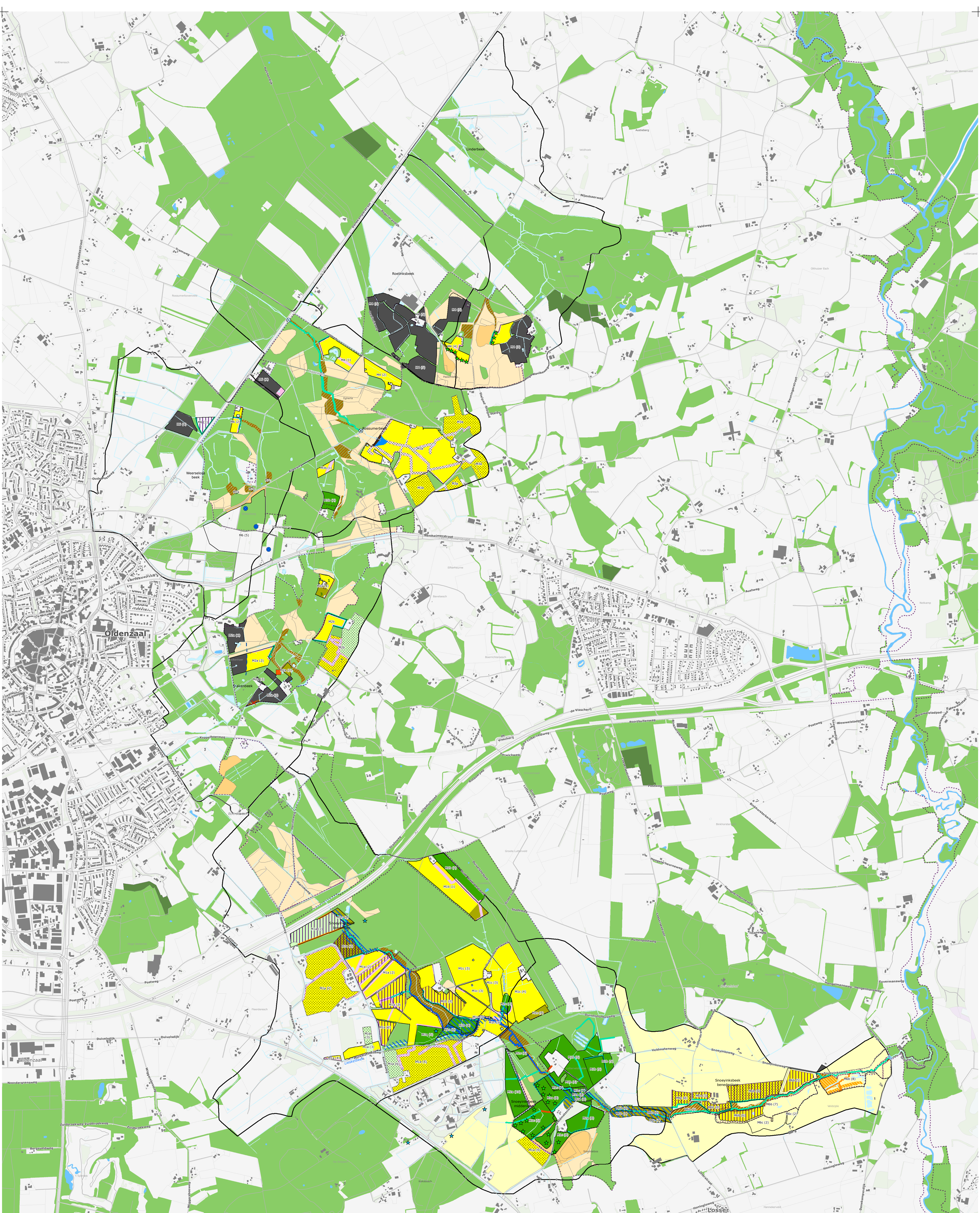
¹¹ Met inbegrip van Duitse V-wapens: V1 en V2.

BIJLAGE 03   Afbeelding van het onderzoeksgebied / opdrachtgever
(Bron: Opdrachtgever)

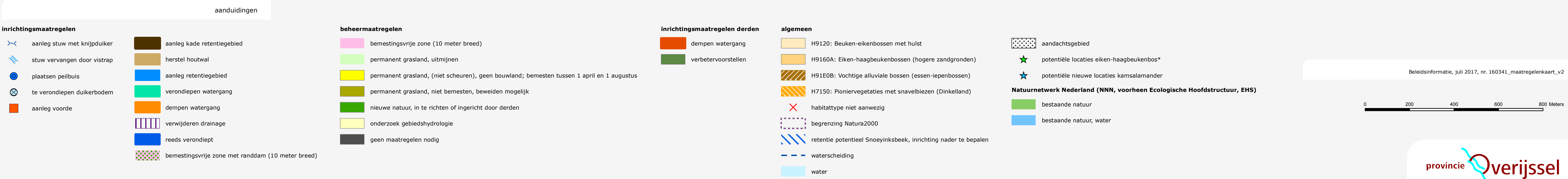
Deze afbeelding is ingevoegd als volgende pagina.

Overzicht maatregelen en bestaande natuur (CONCEPT, 6-7-2017)

Landgoederen Oldenzaal

* bron: Het Eiken-Haagbeukenbos (Stellario-Carpinetum) in het v2000 gebied landgoederen Oldenzaal; Provincie Overijssel (P. Bremer); december 2016

BIJLAGE 04.1

Bijlage 1 bij UO 981527/001

(Bron: EODD)

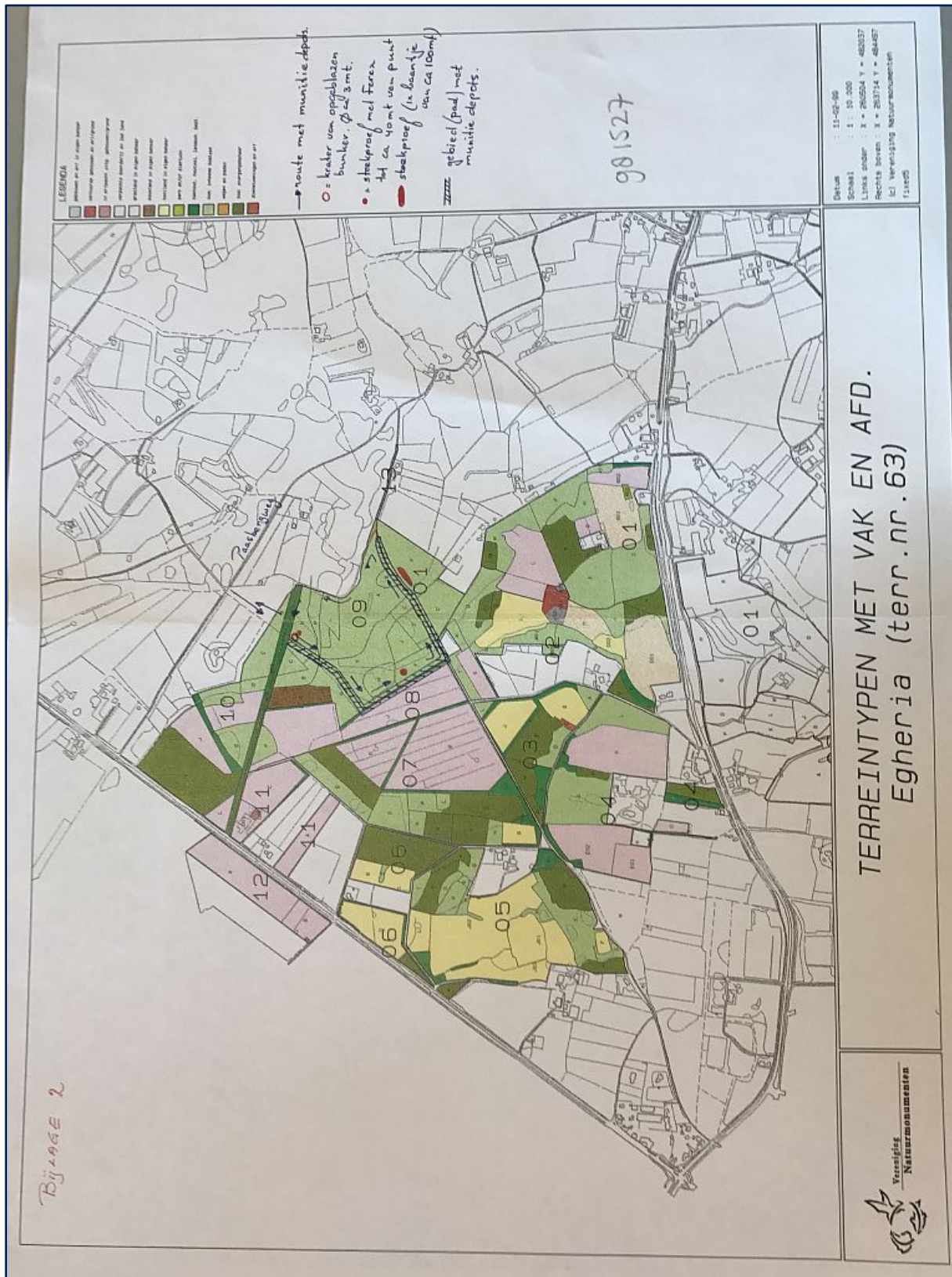

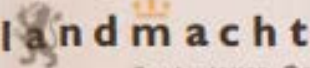

BIJLAGE 04.2

Bijlage 2 bij UO 981527/001

(Bron: EODD)

landmacht Explosieven Opruimingscommando		EODKL EOD an Scheidekazerne Gulenbergweg 10 4104 BA Gulenberg Telefoon 0345-543300 Telefax 0345-543333 MTDN *06-677 300
Gemeente	: LOSSER	
Locatie	: LANDGOED EGHERIA	
Werkorder EOD	: 981527	
Datum	: 26 juni 2001	
Behandeld door	: kap J.W. Fiers	
		<i>Rapport van Vooronderzoek</i>

1. Probleemstelling.

- De vereniging Natuurmonumenten is voornemens het Landgoed Egheria te herinrichten. Hierbij dienen o.a. herplantings- en graafwerkzaamheden te worden uitgevoerd.
- Binnen de gemeente is het bekend dat er tijdens de 2^e Wereldoorlog plaatselijk munitie opgeslagen is geweest. Ook zijn hoeveelheden munitie ter plaatse vernietigd.

Welke risico's met betrekking tot de aanwezigheid van niet gesprongen explosieven zijn verbonden aan het realiseren van de herinrichting van Landgoed Egheria in de gemeente Losser.

2. Beschouwing.

- Op 24 maart 1999 is door een medewerker van de Explosieven Opruimings Dienst op verzoek van de Gemeente Losser een bezoek gebracht aan de betreffende locatie.
- Twee getuigen, de heer Flikkert, oud-jachtopziener van het landgoed Egheria en de heer Morsink, wonende aan de Middelkampweg 2 in Losser verklaren onafhankelijk van elkaar dat het landgoed Egheria tijdens de oorlogjaren heeft gediend als veldopslag van munitievoorraden. De heer Flikkert was wegens zijn gezondheid niet beschikbaar om mee ter plaatse te gaan.
- Door de heer Morsink is op het landgoed een traject langs diverse bospaden aangewezen, waar een groot aantal opslagdepots gesitueerd waren tijdens de oorlogjaren. De opslagdepots bestonden uit een verhoging in de grond met een harde bovendekking van baddings. De afmeting van deze bunkers was ca. 4x4 meter. Aan het einde van de oorlog zijn een onbekend aantal van deze bunkers opgeblazen door terugtrekkende Duitse troepen. Zeer waarschijnlijk zijn bij deze vernietigingswerkzaamheden delen van munitie en niet ontplofte munitie verspreid over het terrein.
- De Heidemij heeft na de oorlog het gebied hersteld door bunkers en kraters te verwijderen o.p. te dichten. Het totale gebied waar het naar voorlopige inschatting om gaat is ca. 20 ha.
- Op het terrein zijn door de medewerker van de EOD steekproeven uitgevoerd met een metaaldetector waarbij diverse delen van munitie zijn aangetroffen alsmede een voormalige krater.
- Uit archiefonderzoek bij het EODKL blijkt dat de EOD vanaf het jaar 1979 veertien (14) keer nabij het landgoed spontaan aangetroffen explosieven heeft opgeruimd. Het betrof hier voornamelijk niet vershoten munitie en munitie zonder ontstekingsmiddel.
- Via de vertegenwoordiger van de gemeente Losser, de heer Te Brake, is getracht aanvullende informatie uit gemeentelijk- of andere oudheidkundige archieven te verkrijgen. Tot op heden zonder resultaat.

VCA **

ISO 9001:2000
gecertificeerd

3. Conclusie.

- Het landgoed Egberia is tijdens de oorlogsjaren gebruikt als veldopslag van voorraden munitie.
- Gezien de soort en toestand van de door de EOD in de afgelopen jaren gezonde munitie in de nabijheid van het landgoed mag geconcludeerd worden dat deze afkomstig zijn van genoemde voorraden.
- Op het terrein bevinden zich zeer waarschijnlijk nog restanten van munitie die verspreid zijn bij het vernietigen van een onbekend aantal bunkers. Tijdens de uitvoering van herplantings- en graafwerkzaamheden op het terrein zal hierdoor een veiligheidsrisico optreden.
- Voorlopige inschatting van de grootte van het met munitie verontreinigde terrein is 20 ha. Een mogelijk nog intensiever onderzoek in archiefmateriaal en grootschalige steekproef met behulp van metaaldetectors kan de grootte van het terrein mogelijk vergroten of verkleinen.

4. Aanbeveling

Gezien bovenstaande bevindingen doe ik de volgende aanbeveling:

- Laat een opsporingsactie uitvoeren naar de vermoedelijke aanwezigheid van explosieven op het landgoed Egberia, indien ter plaatse graaf- of herplantings werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd.
- Indien u besluit tot het laten afzoeken van het gehele terrein dient voor het vaststellen van de definitieve grootte van het verdachte gebied een nader onderzoek te worden uitgevoerd.
- Voor beide activiteiten kunt u een verzoek indienen bij het BOCKL of bij een civiel opsporingsbedrijf.

DE WAARNEMEND COMMANDANT VAN DE
EXPLOSIEVEN OPRUIMINGS DIENST

J.W.C. Fiers
kapitein

981527

BIJLAGE 05

Overzicht geraadpleegde literatuur en internet

Auteur	Titel
H. van Amersfoort en P. Kamphuis	<i>Mei 1940. De strijd op Nederlands grondgebied.</i> (Amsterdam 2012).
H. Bollen en P. Vroemen	<i>Canadezen in actie. Nederland najaar '44 – voorjaar '46.</i> (zp 1994).
T.J.H. Eversteijn	<i>Chronologisch overzicht van bombardementen, raketbeschietingen, neergekomen V-wapens en militaire vliegtuigverliezen met betrekking tot de periode 10 mei 1940 – 5 mei 1945 in Nederland.</i> (niet gepubliceerd – versie juli 2017).
C. Cornelissen	- <i>Huzaren van de Nacht Deel 1.</i> (Almelo, 2006), - <i>Van Grasmatt tot Fliegerhorst.</i> (Oldezaal, 1998).
C.B. Cornelissen	<i>Storm uit het Noorden, Mobilisatie en Duitse inval in Twente 1939 – 1940.</i> (Oldenzaal, 1985).
C.B. Cornelissen en J. Slettenhaar	<i>In de Schaduw van de adelaar.</i> (Oldenzaal, 1982)
Jelle Hooiveld	<i>Operatie Jedburgh. Geheime geallieerde missies in Nederland 1944 – 1945.</i> (Amsterdam, 2014).
L. de Jong	<i>Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 3, Mei 1940</i> (Den Haag 1970)
D. Kaufman en M. Horn	<i>De Canadezen in Nederland, 1944-1945, een bevrijdingsalbum.</i> (Laren, 1981).
C. Klep en B. Schoenmaker	<i>Oorlog op de flank. De bevrijding van Nederland 1944-1995.</i> ('s-Gravenhagen 1995).
G. J. I. Kokhuis	- <i>Van V-1 tot ruimtevaart.</i> (zp, z.j.) - <i>Twente 1940 – 1945.</i> (Enschede, 1969)
J.J. Luizink	<i>In Losser is niets gebeurd 1940-1945.</i> (Losser 1995).
B. Koning	<i>Bevrijding van Nederland 1944-1945.</i> (Nijkerk 1960).
B.C. de Pater e.a.	<i>Grote Atlas van Nederland 1930 -1950.</i> (Den Haag 2005)
G.J. Zwanenburg	<i>'En nooit was het stil'. Kroniek van een luchtoorlog. Deel 1 en 2.</i> (Den Haag, 1993)
Geraadpleegde Websites	http://www.topotijdreis.nl/ http://www.go2war2.nl/default.asp http://www.ibiblio.org/hyperwar/UN/Canada/CA/Victory/ https://nl.wikipedia.org/wiki/Losser http://www.historischekringlosser.nl/uitverkocht/in_losser_is_niets_gebeurd.pdf http://www.historischekringlosser.nl/orgaan/teksten/2005-1.html https://www.routeyou.com/nl-nl/location/view/48171291/marthalager http://www.dedreemarken.nl/wp-content/uploads/2015/12/Hoesbreef-nr2-2010-printklein.pdf http://www.historischekringlosser.nl/orgaan/teksten/2012-4.pdf http://www.vergeltungswaffen.nl/

BIJLAGE 06**Overzicht geraadpleegde archieven**

Archief
Gemeentearchief Enschede, Losser en Oldenzaal
Provinciaal Archief Gelderland
Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
Nationaal Archief
Semi-statische archiefdiensten Ministerie van Defensie
Explosieven Opruimingsdienst Defensie
Luchtfotocollecties Kadaster en Wageningen UR
Nederlands Instituut voor Militaire Historie
Bedrijfsarchief Leemans Speciaalwerken

De in deze archieven geraadpleegde stukken zijn vermeld in hoofdstuk 9.

BIJLAGE 07

Overzicht van ruiming van CE van 1971 – 2017.

(Bron: EODD)

UO nummer	Datum	Ligplaats	Plaats	Aantal	Geruimd CE
19711676	12-8-1971	Alleeweg 1	De Lutte	1	brisantgranaatpatroon van 2 cm
				1	pantsergranaat van 3,7 cm
19790484	29-3-1979	Langs Alleeweg	Losser	1	brisantgranaat van 7,5 cm, zonder ontsteker
19793297	14-11-1979	Alleeweg	Losser	1	brisantgranaat van 75 mm, zonder ontsteker, niet verschoten
19831064	20-4-1983	Paasbergweg, de Lutte	Losser	1	brisantgranaat van 75 mm, zonder ontsteker
19831699	9-6-1983	Tankenbergbos	Losser	1	brisantgranaat van 7 veld, zonder ontsteker
19853899	20-12-1985	Siemertsweg	Losser	4	brisantgranaat van 7,5 cm TL, zonder ontsteker
				1	brisantgranaat van 40 mm, met ontsteker
				1	tijdbuis
19872608	23-9-1987	Alleeweg	Losser	5	brisantgranaat van 7,5 cm, met restant ontsteker
19873074	5-11-1987	Paasbergweg 3, de Lutte	Losser	1	brisantpantsergranaat van 3,7 cm, met bodembuis P34, niet verschoten
19880170	22-1-1988	Alleeweg	Losser	1	brisantgranaat van 7,5 cm, zonder ontsteker, niet verschoten
19902625	28-9-1990	Tankenbergweg	Losser	1	brisantgranaat van 7,5 cm, zonder ontsteker
19902714	8-10-1990	De Hutte, Paasbergweg 3	Losser	1	brisantgranaat van 7,5 cm, zonder ontsteker
19912292	3-10-1991	Paasbergweg	Losser	1	brisantgranaat van 37 mm, met ontsteker, verschoten
				1	pantsergranaat van 2 cm, met lichtdpoor, verschoten
				150	kleinkalibermunitie, diversen
19930110	22-1-1993	Tankenbergbos	Losser	1	brisantgranaat van 75 mm, niet verschoten, zonder ontsteker
19932635	13-11-1993	Bosperceel aan de Paasbergweg	Losser	1	gevechtsslapping SAP van 60 lb., met bodembuis no 865, verschoten
				4	brisantgranaat van 7,5 cm, zonder ontsteker, niet verschoten
				13	brisantpantsergranaat van 3,7 cm, met bodembuis, niet verschoten
19950910	3-5-1995	Paasbergweg 5, de Lutte	Losser	1	brisantgranaat van 7 TL, zonder ontsteker, niet verschoten
20030856	22-5-2003	Alleeweg	Losser	1	brisantgranaat van 7,5 cm, zonder ontsteker, niet verschoten
20060781	16-5-2006	de Tankenberg nabij de Alleeweg	De Lutte	1	brisantgranaat van 7,5 cm Flak M36, niet verschoten
20101179	16-8-2010	Alleeweg nabij perceel 1	De Lutte	1	Brisantgranaat van 7,7 cm M36 FLAK, zonder ontsteker, niet verschoten
20101224	25-8-2010	De Paasbergweg	De Lutte	1	Brisantpantsergranaat van 3,7 cm met bodembuis P24, niet verschoten
20101322	25-8-2010	De Paasbergweg	De Lutte	2	Brisantgranaat van 7,5 cm M36, zonder ontsteker, niet verschoten
20101430	6-10-2010	Tichelweg	Losser	2	Brisantgranaat van 7,5 cm M36 FLAK, zonder ontsteker, niet verschoten
20160620	11-4-2016	Paasbergweg, thv oranje paal R47	Losser	1	Brisantpantsergranaat van 3,7 cm, met bodembuis BKZ 25
20161052	23-6-2016	Luttenbergseweg bij het uitkijkpunt	De Lutte	1	Brisantgranaat van 8,8 cm, zonder ontsteker
20161477	12-9-2016	Alleeweg 1	De Lutte	1	Brisantpantsergranaat van 37 mm PAK 37, met bodembuis
20161615	28-9-2016	Paasbergweg	De Lutte	1	Pantsergranaat van 3,7 cm, niet verschoten
20170243	2-2-2017	Paasbergweg 10	De Lutte	1	Pantsergranaat van 3,7 cm, model 34, niet verschoten
20170646	12-4-2017	Paasberg 5	De Lutte	1	Brisantpantsergranaat van 3,7cm GUN, niet verschoten
20171181	30-6-2017	Losserstraat 70	De Lutte	1	Brisantpantsergranaat van 2 cm

BIJLAGE 08.1

Luchtfoto 140-1186-4067 van 02-11-1944

(Bron: Kadaster)

BIJLAGE 08.2

Luchtfoto 16-1537-3125 van 26-12-1944

(Bron: Kadaster)

BIJLAGE 08.3

Luchtfoto 16-1537-3126 van 26-12-1944

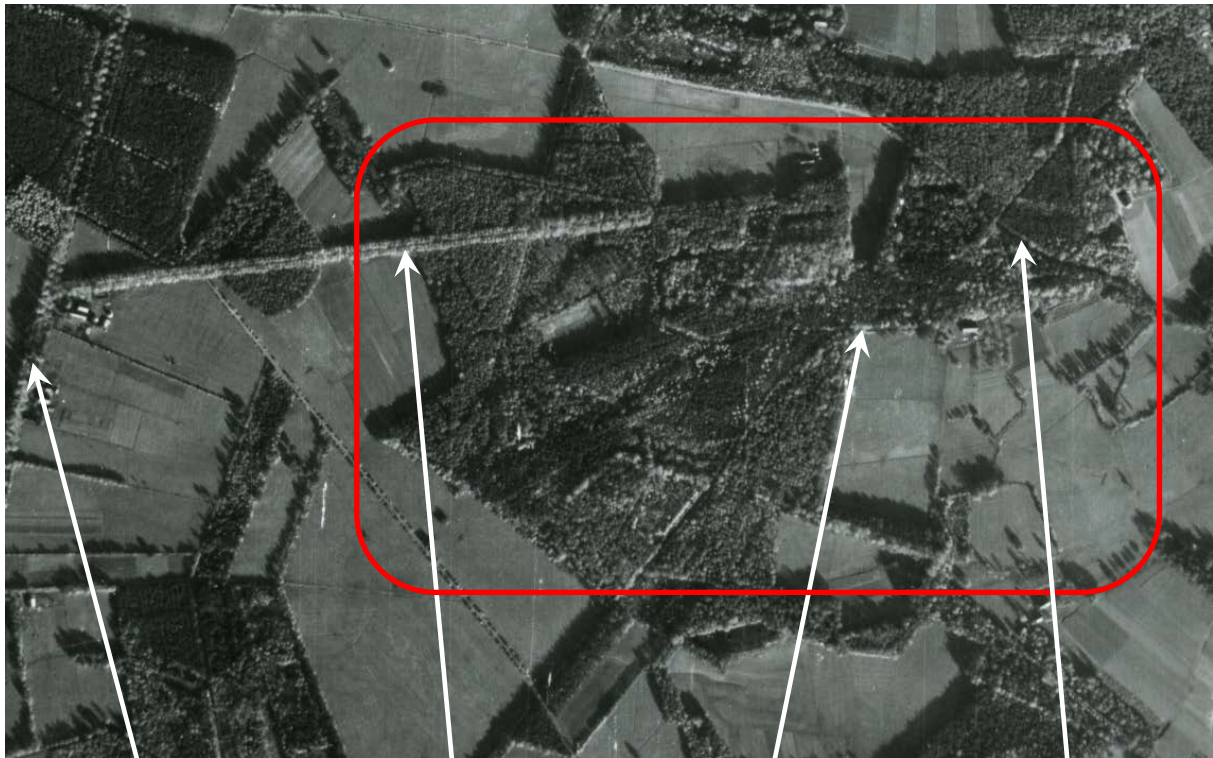
(Bron: Kadaster)

BIJLAGE 08.4

Uitsnede uit luchtfoto 140-1186-4067 van 02-11-1944

(Bron: Kadaster)

Denekamperstra

Tichelweg

Alleeweg

Paasbergweg

at

Afbeelding 13: In het rode kader de locatie van munitiedepot 'Martha Lager'.

BIJLAGE 08.5

Uitsnede uit luchtfoto 140-1186-4067 van 02-11-1944

(Bron: Kadaster)

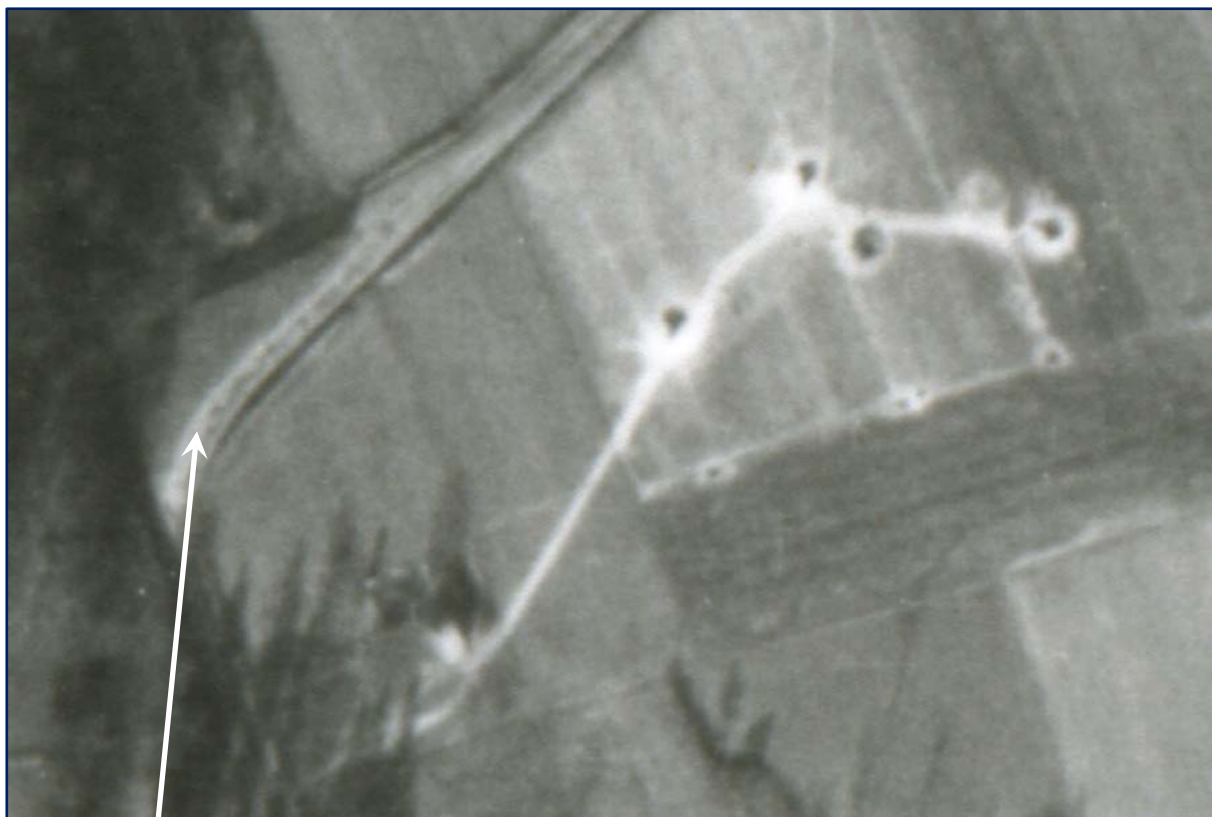
Bentheimerstraat

Afbeelding 14: In het rode kader de geschutstelling.

BIJLAGE 08.6

Uitsnede uit luchtfoto 16-1537-3125 van 26-12-1944

(Bron: Kadaster)

Paasbergweg

Afbeelding 15: De geschutstelling aan de Paasbergweg nabij de Bentheimerstraat

BIJLAGE 09.1   Luchtfoto huidige situatie gebied Martha Lager
(Bron: Esri)

Deze afbeelding is ingevoegd als volgende pagina.

Legenda

 Locatie Martha-Lager

Opdrachtgever:
Provincie Overijssel

Projekt:
Landgoederen Oldenzaal

Tekeningomschrijving:
Huidige Situatie Martha-Lager

getekend : C.A.

schaal : 1:9500

werknr. : S2017.136

formaat : A3

datum : 07-09-2017

status : Definitief

bladnr. : 1 van 1

LEEMANS

LEEMANSSPECIAALWERKEN

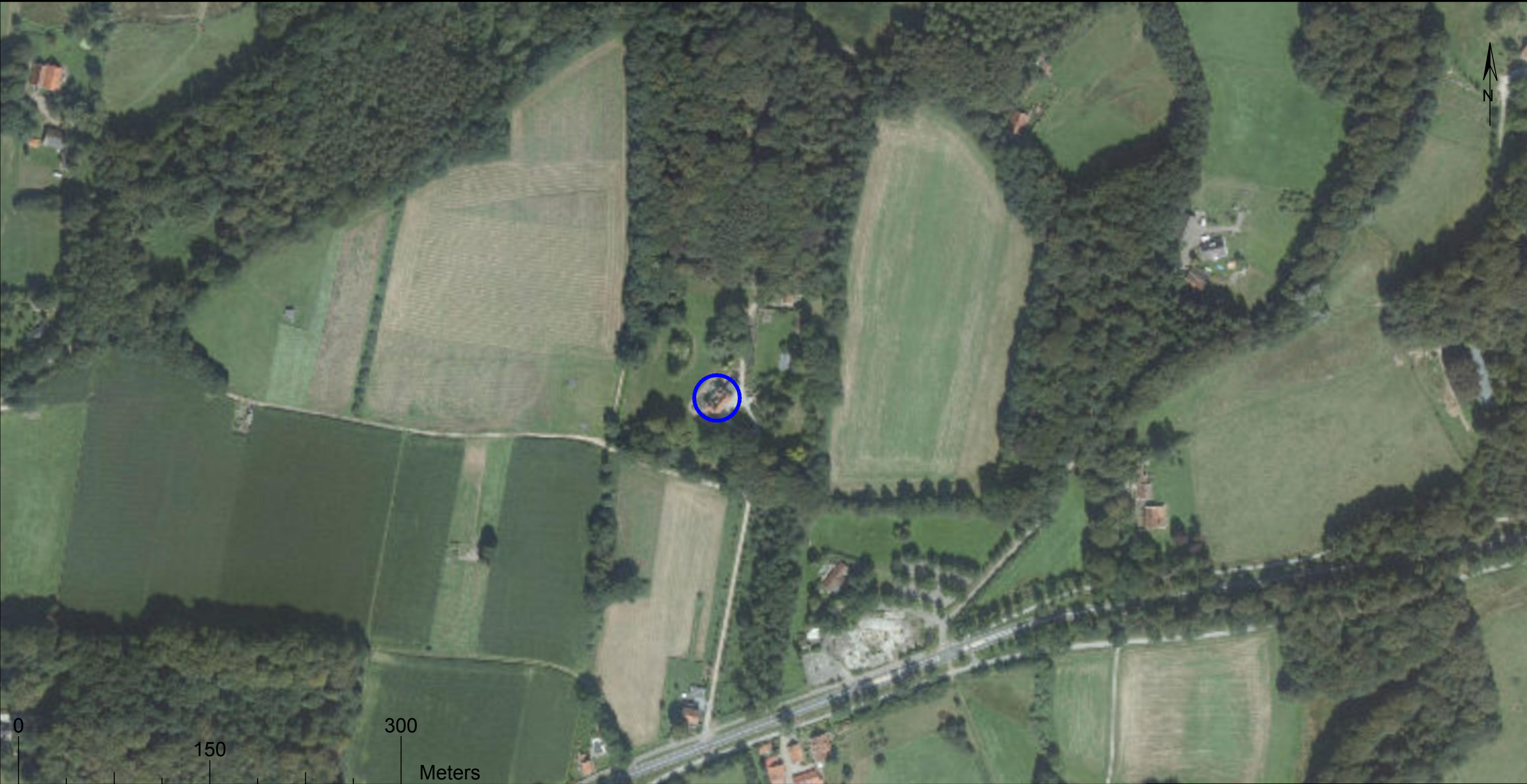
Oosteinde 115 Postbus 161 Tel. 0546 – 55 95 00
7671 AV VRIEZENVEEN 7670 AD VRIEZENVEEN
www.leemansspeciaalwerken.nl

BIJLAGE 09.2   Luchtfoto huidige situatie villa Egheria

(Bron: Esri)

Deze afbeelding is ingevoegd als volgende pagina.

Legenda

Locatie Villa Egheria

Opdrachtgever:
Provincie Overijssel

Projekt:
Landgoederen Oldenzaal

Tekeningomschrijving:
Huidige Situatie Villa Egheria

getekend : C.A.

schaal : 1:3000

werknr. : S2017.136

formaat : A3

datum : 07-09-2017

status : Definitief

bladnr. : 1 van 1

LEEMANS

LEEMANSSPECIAALWERKEN

Oosteinde 115 Postbus 161 Tel. 0546 – 55 95 00
7671 AV VRIEZENVEEN 7670 AD VRIEZENVEEN
www.leemansspeciaalwerken.nl

BIJLAGE 09.3   Luchtfoto huidige situatie gebied geschutstelling Paasbergweg
(Bron: Esri)

Deze afbeelding is ingevoegd als volgende pagina.

Legenda

Locatie geschutstelling
Paasbergweg

Opdrachtgever: Provincie Overijssel		
Project: Landgoederen Oldenzaal		
Tekeningomschrijving: Huidige Situatie geschutstelling Paasbergweg		
getekend : C.A.	schaal : 1:1500	werknr. : S2017.136
formaat : A3	datum : 07-09-2017	
status : Definitief	bladnr. : 1	van 1

LEEMANS
SPECIALWERKEN

Oosteinde 115 Postbus 161 Tel. 0546 - 55 95 00
7671 AV VRIEZENVEEN 7670 AD VRIEZENVEEN
www.leemansspeciaalwerken.nl

BIJLAGE 10   Overzicht gebeurtenissen

(Bron: Leemans)

Dit overzicht is ingevoegd als volgende pagina.

Gebeurtenis ID	Datum	Locatie	Soort gebeurtenis	Omschrijving gebeurtenis	Getroffen locatie	Soort / subsoort CE	Aantal CE	Land	Hoofdstuk rapport	Naam Bron	Beschrijving bron
PROV-01	24-3-1999	Landgoed Egheria, Losser	Militair gebruik	Door de EOD op 24-03-1999 een verkenning zoekactie (VZA) uitgevoerd naar de mogelijke aanwezigheid van explosieven op het landgoed Egheria te Losser. Deze VZA heeft de volgende informatie opgeleverd. In het bosperceel gelegen tussen de Paasbergweg, de Alleeweg en de Tichelweg heeft een Duits munitiedepot gelegen. Zie bijlage 04.2. In dit munitiedepot hebben enkele tientallen opslagplaatsen gestaan. Deze opslagplaatsen stonden op circa 5 tot 10 meter vanaf de paden en bestonden uit een verlaging in de grond met een dak, bestaande uit baddings. De oppervlakte van deze opslagplaatsen was circa 4 x 4 m. Hierin stond de munitie, al of niet in kisten/ kokers, opgestapeld in een hoeveelheid van circa 2 x 2 x 1 m. Aan het eind van de oorlog zijn er depots, aantal onbekend, door de Duitsers opgeblazen. Eén krater met een diameter van 2,5 - 3 m en een vermoedelijke diepte van ca. 1 m is nog terug te vinden. Tevens is ook nog een depot zonder het dak terug te vinden. Na de oorlog heeft de Heidemij de meeste bunkers en kraters verwijderd/dichtgegooid. Ook zijn na de oorlog een aantal percelen, direct grenzend aan het gebied van de depots, reeds bewerkt en herplant.	In het bosperceel gelegen tussen de Paasbergweg, de Alleeweg en de Tichelweg	niet bekend	niet bekend	D	11.1.2	EOD	Uitvoeringsopdracht 981527
PROV-02	26-6-2001	Landgoed Egheria, Losser	Militair gebruik	Door de EOD is op 26-06-2001 een Rapport van Vooronderzoek opgesteld als vervolg op bovengenoemde VZA. De conclusie van dit vooronderzoek is als volgt: • Het landgoed Egheria is tijdens de oorlogsjaren gebruikt als veldopslag van voorraden munitie. • Gezien de soort en toestand van de door de EOD in de afgelopen jaren geruimde munitie in de nabijheid van het landgoed mag geconcludeerd worden dat deze afkomstig zijn van genoemde voorraden. • Op het terrein bevinden zich zeer waarschijnlijk nog restanten van munitie die verspreid zijn bij het vernietigen van een onbekend aantal bunkers. Tijdens de uitvoering van herplantings- en graafwerkzaamheden op het terrein zal hierdoor een veiligheidsrisico optreden. • Voorlopige inschatting van de grootte van het met munitie verontreinigde terrein is 20 ha. Een mogelijk nog intensiever onderzoek in archiefmateriaal en grootschalige steekproef met behulp van metaaldetectors kan de grootte van het terrein mogelijk vergroten of verkleinen.	Landgoed Egheria, Losser	niet bekend	niet bekend	D	11.1.2	EOD	Uitvoeringsopdracht 981527
PROV-03	19-12-1944 en april 1945	Alleeweg, Paasbergweg, Siemertsweg, Tankenbergweg, Tichelweg en de Benthheimerstraat.	Ruiming CE	Uit onderzoek in dit archief is gebleken dat gedurende deze periode in de gemeente Losser 26 ruiming van CE hebben plaatsgevonden in het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan. Deze ruiming hebben plaatsgevonden in een gebied gelegen aan de Alleeweg, Paasbergweg, Siemertsweg, Tankenbergweg, Tichelweg en de Benthheimerstraat. Deze wegen omsluiten een groot deel van de locaties waar grondroerende werkzaamheden binnen het onderzoeksgebied zijn gepland. Mede gelet op het gestelde in hoofdstuk 11.7 gaat Leemans er van uit dat de CE, welke geruimd zijn bij bovengenoemde ruiming, afkomstig zijn van het munitiedepot 'Martha Lager'. Het is aannemelijk dat deze CE over een grotere afstand weggeslingerd en verspreid zijn door de explosie die in het munitiedepot heeft plaatsgevonden op 19-12-1944 en door de pogingen van de Duitsers de munitievoorraad te vernietigen net voor de bevrijding in april 1945.	Alleeweg, Paasbergweg, Siemertsweg, Tankenbergweg, Tichelweg en de Benthheimerstraat.	kleinkalibermunitie, geschutmunitie, raketten, ontstekingsinrichtingen,	niet bekend	D, GB	11.6.2	EOD	Archief EOD
PROV-04	eind 1942 tot en met april 1945	Munitiedepot Martha Lager	Militair gebruik	In het bosgebied dat is omsloten door Alleeweg, Paasbergweg en Tichelweg is door Duitse troepen eind 1942 begonnen met de aanleg van het munitiedepot 'Martha Lager'. Op 19-12-1944 heeft zich in het munitiedepot een grote explosie voorgedaan. Tot in de verre omgeving vlogen dakpannen van de woningen. Meerdere bronnen beschrijven dat de Duitse soldaten vlak voor de bevrijding de voorraad munitie probeerden te vernietigen. Ten oosten van de weg Oldenzaal-Denekamp, bevindt zich een bos met daarin het Duitse munitiekamp "Martha" hetwelk door ons op 11 mei is bezocht. De munitie is opgeslagen in bunkers in houten kisten 5x5x3. Een deel hiervan is opgeslagen een ander deel leeggehaald door geallieerden, maar er zijn nog volle. De inhoud bestaat uit kisten granaten, slagloodjes, geweerkogels, springladingen, trotyl, brandplaatjes e.d. In het bos liggen verspreid gevaarlijk zaken als "pantzerfauste" stukken van granaten met slaghoedjes. tussen 1971 en 01-07-2017 door de EOD 26 ruiming van CE hebben plaatsgevonden in een gebied gelegen aan de Alleeweg, Paasbergweg, Siemertsweg, Tankenbergweg, Tichelweg en de Benthheimerstraat.	een gebied gelegen aan de Alleeweg, Paasbergweg, Siemertsweg, Tankenbergweg, Tichelweg en de Benthheimerstraat.	niet bekend	niet bekend	D, GB	11.7	Diverse bronnen	Dieverse bronnen
PROV-05	26-12-1944	Geschutstelling	Militair gebruik	Op deze luchtfoto is een geschutstelling zichtbaar. Op een afstand van circa 20 meter zijn enkele mangaten zichtbaar. Deze stelling is gelegen tussen de Paasbergweg en de Benthheimerstraat circa 200 meter ten noorden van het huidige hotel De Grote Zwaan. Langs de spoorlijn Oldenzaal – Bad Bentheim zijn 15 bomkraters zichtbaar. Deze bomkraters zijn gelegen op een afstand van circa 1600 meter en verder ten oosten van het onderzoeksgebied en worden daarom verder buiten beschouwing gelaten.	Tussen de Paasbergweg en de Benthheimerstraat circa 200 meter ten noorden van het huidige hotel De Grote Zwaan	kleinkalibermunitie, geschutmunitie, hand- en geweergrenaten, munitie voor granaatwerpers	niet bekend	D	11.9	Luchtfoto's	Kadaster

DEEL 5:

CE-BODEMBELASTINGKAART

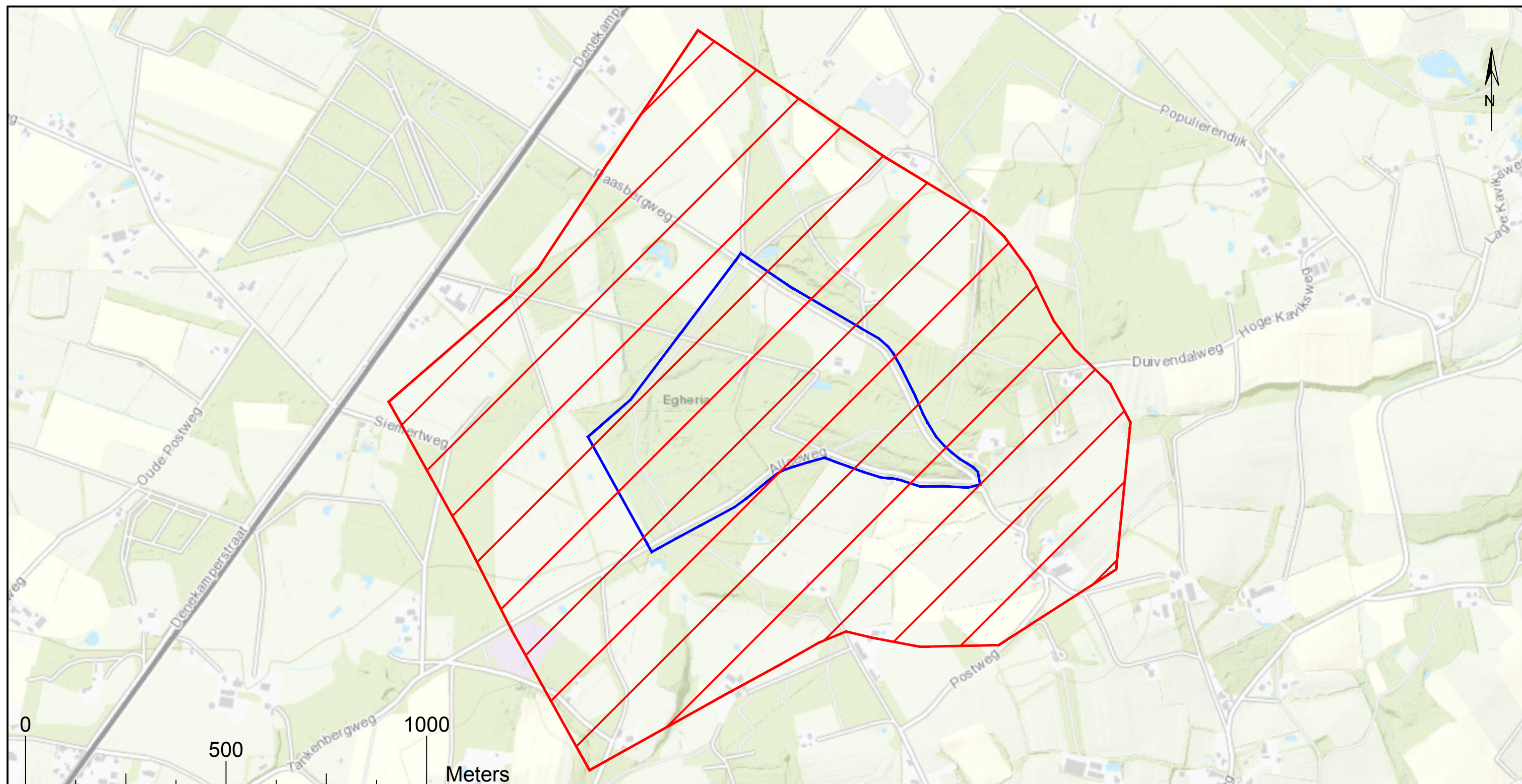
CE-BODEMBELASTINGKAART

Het WSCS-OCE beschrijft in hoofdstuk 6.5.4 de bodembelastingkaart als volgt:

Op de CE bodembelastingkaart wordt het verdachte en niet-verdachte gebied (horizontaal) binnen het onderzoeksgebied weergegeven. De kaart dient te zijn geprojecteerd in het Rijksdriehoekstelsel. De kaart bevat te minste een titel, auteur, noordpijl, schaal, datum van opmaak/versie/kenmerk en legenda. De cartografische weergave van analoge reproducties van de kaart(en) dient te waarborgen dat de coördinaten van ingetekende geometrische objecten nauwkeurig kunnen worden afgelezen.

Het rapport en de CE bodembelastingkaart dienen te worden geaccordeerd door een door het management bevoegd persoon.

De drie verdachte gebieden liggen op grotere afstand van elkaar. Voor de leesbaarheid van de afbeeldingen is voor elk verdacht gebied een aparte CE-bodembelastingkaart aangemaakt. Deze CE-bodembelastingkaarten zijn ingevoegd als volgende pagina's en bijgevoegd in de formats PDF en DWG.

Legenda

Locatie Martha-Lager

Verdacht op meerdere hoofdsorten CE
(zie hoofdstuk 11.6.2 van de rapportage)

Opdrachtgever:
Provincie Overijssel

Project:
Landgoederen Oldenzaal

Tekeningomschrijving:
CE Bodembelastingkaart Martha-Lager

getekend : C.A.   schaal : 1:9500   werknr. : S2017.136

formaat : A3   datum : 07-09-2017

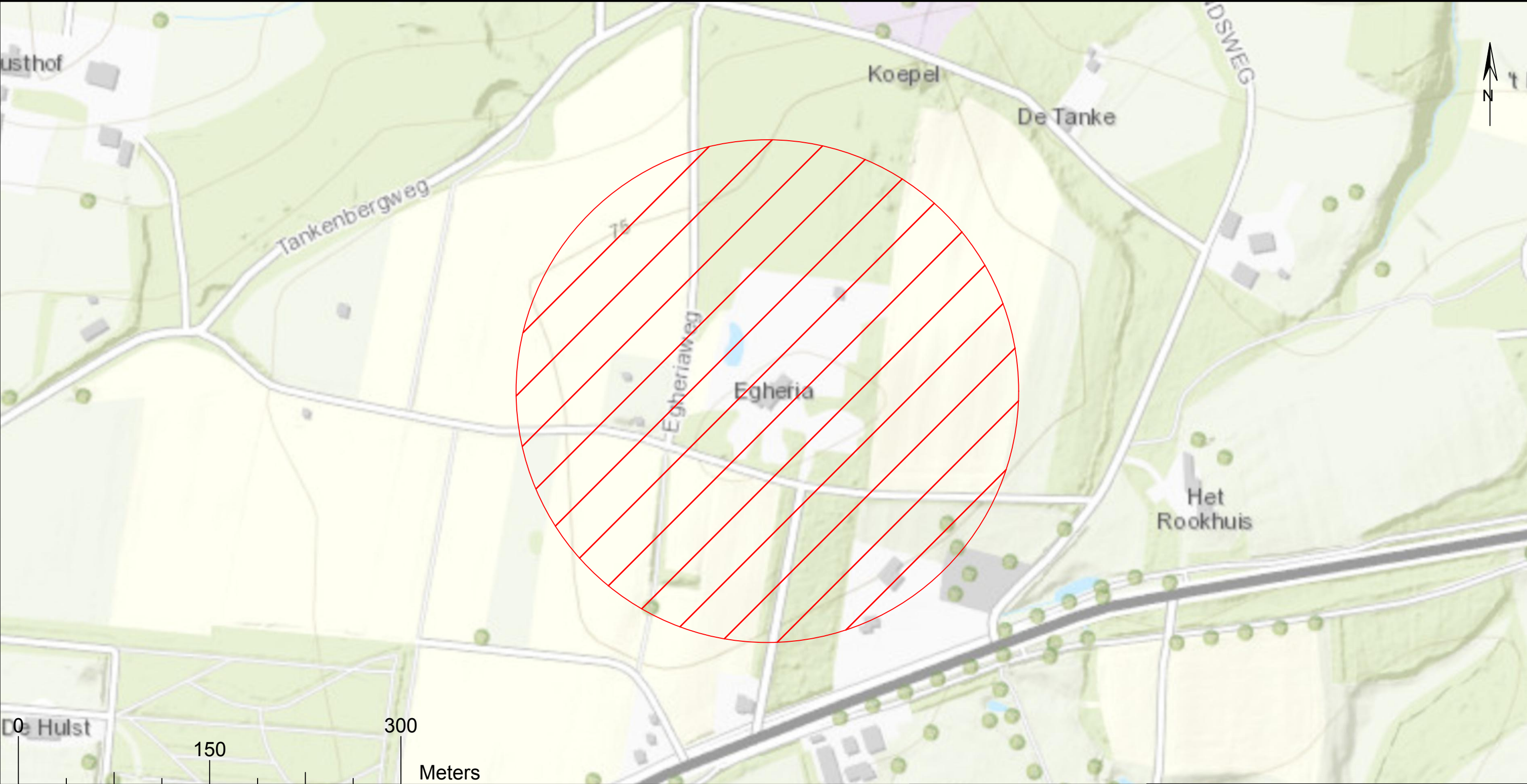
status : Definitief   bladnr. : 1   van 1

LEEMANS
SPECIALWERKEN

Geaccordeerd: H. Spierings

Oosteinde 115   Postbus 161   Tel. 0546 - 55 95 00
7671 AV VRIEZENVEEN   7670 AD VRIEZENVEEN
www.leemansspeciaalwerken.nl

Legenda

Verdacht op hoofdtype CE: Raketten

Opdrachtgever:
Provincie Overijssel

Project:
Landgoederen Oldenzaal

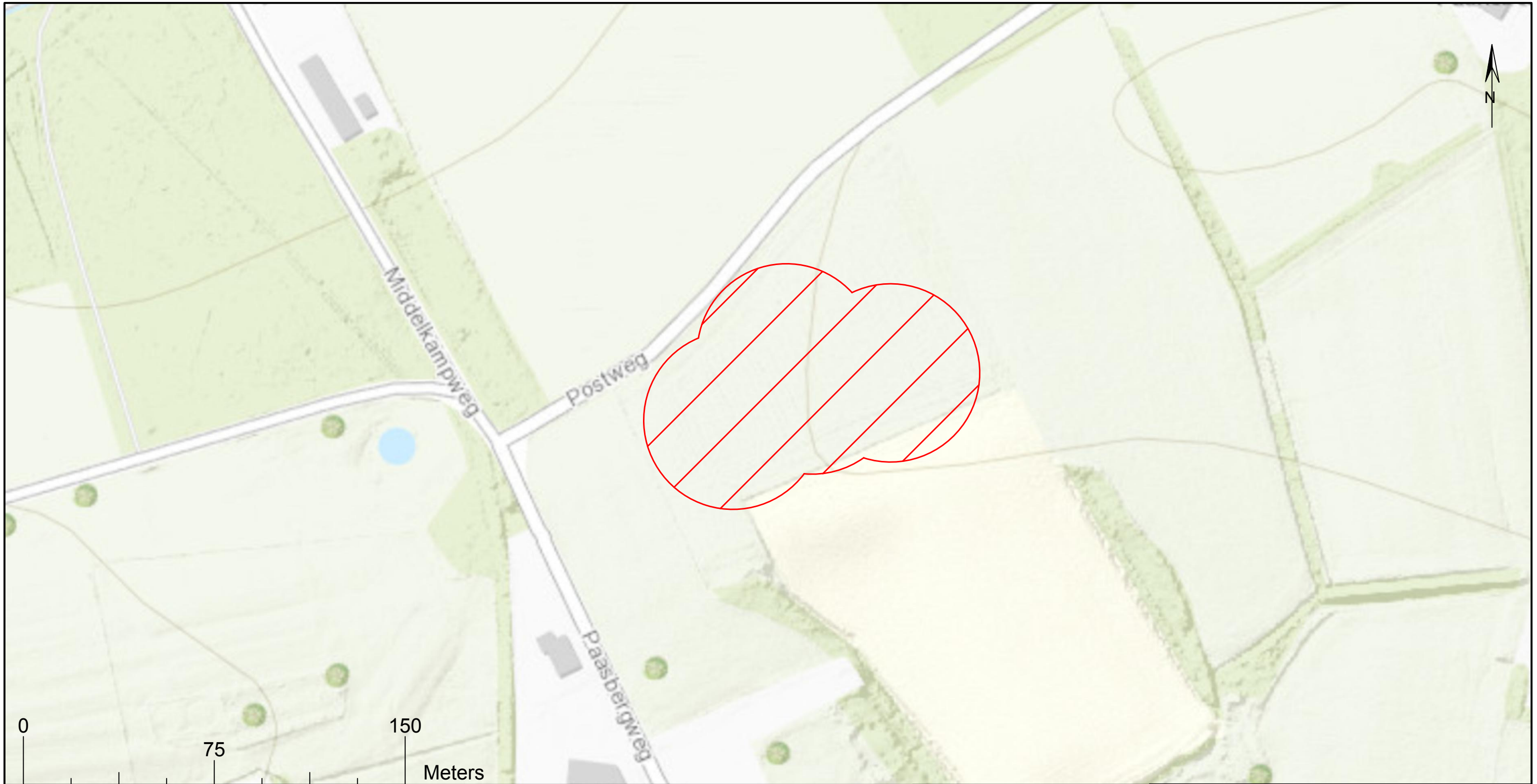
Tekeningomschrijving:
CE Bodembelastingkaart Villa Egheria

getekend : C.A.	schaal : 1:3000	werknr. : S2017.136
formaat : A3	datum : 07-09-2017	
status : Definitief	bladnr. : 1	van 1

LEEMANS
LEEMANSSPECIAALWERKEN

Oosteinde 115 Postbus 161
7671 AV VRIEZENVEEN 7670 AD VRIEZENVEEN
www.leemansspeciaalwerken.nl

Geaccordeerd: H. Spierings

Legenda

Verdacht op hoofdsoorten CE: klein kaliber munitie, geschutmunitie, hand- en geweergranaten, munitie voor granaatwerpers, raketten en ontstekingsinrichtingen.

Opdrachtgever:
Provincie Overijssel

Projekt:
Landgoederen Oldenzaal

Tekeningomschrijving:
CE Bodembelastingkaart geschutstelling Paasbergweg

getekend : C.A.	schaal : 1:1500	werknr. : S2017.136
formaat : A3	datum : 07-09-2017	
status : Definitief	bladnr. : 1	van 1

Oosteinde 115 Postbus 161
7671 AV VRIEZENVEEN 7670 AD VRIEZENVEEN
www.leemansspeciaalwerken.nl

Geaccordeerd: H. Spierings